

2013թ. հուլիս
ԱՍԻԱԿԱՆ ՁԱՐԳԱՅՄԱՆ ԲԱՆԿ

Հայաստանում ԿԿԹԿ ոլորտի Ռազմավարական զարգացման ծրագիր,
Ճանապարհային քարտեզ և Երկարաժամկետ ներդրումային ծրագիր

ՎԵՐՁՆԱԿԱՆ ՁԵԿՈՒՅՑ

Contents

1 Ներածություն..... 5

 1.1 Նախապատմություն և հիմնավորում..... 5

 1.2 Հայտնաբերված հիմնական հարցերը 6

 1.3 Ուղղորդող սկզբունքները և մարտահրավերները 8

 1.4 Տարբերակների վերլուծություն և առաջարկներ 10

2 ԿԿԹԿ ոլորտի զարգացման ռազմավարություն..... 13

 2.1 Պլանավորման մտահորիզոն 13

 2.2 Տեսլական..... 13

 2.3 Առաջարկվող համակարգի բնութագիր 14

 2.4 Առաջարկվող համակարգի համար կիրառվող ենթադրությունները..... 18

 2.5 Համակարգի տարրերը 22

 2.6 Այլընտրանքային լուծումներ 28

3 Կարգավորիչ և ինստիտուցիոնալ միջոցառումներ 34

 3.1 Օրենսդրության ուսումնասիրություն 34

 3.2 Ինստիտուցիոնալ շրջանակի ուսումնասիրություն 37

 3.3 Կանոնավորելու համար առաջարկություններ 38

4 Մասնավոր հատվածի վերաբերյալ գնահատում 43

 4.1 Ներածություն..... 43

 4.2 Կառավարության և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցությունը՝ որպես հասկացություն..... 44

 4.3 ՊՄՀՀ ներկայիս նախաձեռնությունները, կարողությունը և շահը..... 50

 4.4 Հայաստանում ԿԿԹԿ ոլորտում ՊՄՀՀ-ի վերաբերյալ եզրակացությունները 53

5	Ներդրումների ծրագիրը.....	55
5.1	Ներդրման համար պահանջները.....	55
5.2	Սակագնի հետ կապված եզրակացությունները /pro-forma/.....	58
5.3	Ներդրումների հիմնական և դրանց օժանդակող փաթեթներ.....	58
6	Ճանապարհային քարտեզ	62
6.1	Ներածություն.....	62
6.2	Ճանապարհային քարտեզի շրջանակը.....	63
6.3	Հաջողի քայլերը	68

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հապավումներ

ԱԶԲ	Ասիական զարգացման Բանկ
ՄԶՄ	Մաքուր զարգացման մեխանիզմ
ԱՊՀ	Անկախ պետությունների համագործակցություն
ՍԳԻ	Սպառողական գների ինդեքս
ՊՍԳ	Պարտքի սպասարկման գործակից
ՎԶԵԲ	Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկ
ԵՀ	Եվրոպական հանձնաժողով
ԵՏՀ	Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողով
ՇՄԱԳ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԳՇԳ	Գազով շարժիչի գներատոր
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ԶԳ	Ջերմոցային գազ
ՀԿ	Հայաստանի կառավարություն
ՎԹ	Վտանգավոր թափոններ
ՀՄԶ	Հաշվապահության միջազգային չափանիշներ
ՄՀՄ	Միջհամայնքային միություն
ՄՖՀ	Միջազգային ֆինանսական հաստատություն
ԱԿԻՎ	Աղտոտման կանխարգելման ինտեգրված վերահսկողություն
KfW	Բանկ KfW Entwicklungsbank
ԱԳ	Աղբավայրի գազ
ՄԿՄ	Մեխանիկական կենսաբանական մշակում
ԿԿԹ	Կոշտ կենցաղային թափոններ
ՏԿՆ	Տարածքային կառավարման նախարարություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ԿԿԹԿԱՄ	Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմին
ՇՄ	Շահագործում և սպասարկում
ՊՄՀՀ	Պետական և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցություն
ԾՆՏԱ	Ծրագրի նախապատրաստման տեխնիկական աջակցություն
ՀՈԶ	Հանրային ոլորտի չափանիշ
ԳԹՀԿ	Գյուղերում թափոնների հավաքման կետ
ԱՄՎ	Աղբից ստացված վառելիք
ԿԿԿԹԿ	Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարում
ԿԿԿԹԿ ԶՄ	Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման զարգացման միջոց
ՏԱ	Տեխնիկական աջակցություն
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ԱԱՀ	Ավելացված արժեքի հարկ
ԳՈՀ	Գնի և որակի հարաբերակցություն
ԹՇՀ	Թափոնների շրջանակային հրահանգ
ԹԷՄ	Թափոններից էներգիայի ստացում

1 Ներածություն

1.1 Նախապատմություն և հիմնավորում

Անկախությունից ի վեր, Հայաստանը զգալի ներդրումներ է կատարել իր ենթակառուցվածքների բարելավման համար, մասնավորապես՝ տրանսպորտի, էներգետիկայի, հեռահաղորդակցության և ջրի ոլորտներում: Այդ ներդրումները եղել են ռազմավարական և նախատեսված են եղել հիմք դնելու Հայաստանի շարունակական սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար, դրանով իսկ օգնելով ժողովրդի առաջընթացին: Սակայն կա մի ոլորտ, որում առաջընթացը սահմանափակված է եղել, և այդ ոլորտը կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարումն է /ԿԿԹԿ /, որն ավելի ու ավելի է ճանաչվում որպես առաջնային, մասնավորապես՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան և երկրում ենթակառուցվածքային այլ ոլորտներում առաջխաղացումից հետ չմնալու համար ԿԿԹԿ ժամանակակից համակարգի իրականացումը¹

Որպես հետևանք, Հայաստանի կառավարությունը /ՀԿ/ և Ասիական զարգացման բանկը /ԱԶԲ/ նախաձեռնել են կատարել երկու փուլից բաղկացած Ծրագրի նախապատրաստման համար տեխնիկական աջակցության /ՄՆՏՄ/ հանձնարարությունը, որն ուղղված է ԿԿԹԿ ոլորտի բարելավման պլանավորմանը: Այս փաստաթղթում առաջին փուլը և նախորդող՝ Մեկնարկման զեկույցում խոսվում է ոլորտի ռազմավարական զարգացման մասին, առաջարկվում է ՀԿ-ն կողմից ընդունման համար ոլորտի երկարաժամկետ ռազմավարություն, ինչպես նաև խոսվում է ոլորտի զարգացման համար ճանապարհային քարտեզի և երկարաժամկետ ներդրումների ծրագրի մասին: Սա նախատեսված է 20-30 տարվա համար և հասցեագրված է հարցի տարբեր կողմերին՝ ներառյալ տեխնիկական,

¹ ԱԶԲ 2010թ. Կոշտ թափոնների կառավարման հիմնական զարգացման համար մարտահրավերների բացահայտումը և նախագծի սկիզբը. Խորհրդատուի զեկույցը, Մանիլա /TA 7635-REG/:

իրավական, ինստիտուցիոնալ և ֆինանսավորման գերակայություններին: Վերջինումս շեշտը հատկապես դրվում է Կառավարության և մասնավոր հատվածի միջև գործակցության /ՊՄՀՀ/, ինչպես նաև դոնորների և այլ միջազգային ֆինանսական հաստատությունների /ՄՖՀ/ գործունեության համակարգման վրա:

Այս Վերջնական զեկույցում և նախորդող Մեկնարկման զեկույցում ներկայացվում են ծրագրի 1-ին փուլի արդյունքները: Եթե Մեկնարկման զեկույցում տրվում է ազգային համակարգի բազմաթիվ տարբերակների մասին նախապատմությունը, գիտելիքներ և վերլուծությունները, ապա այս Վերջնական զեկույցում առաջարկվում է ամբողջ երկրում ԿԿԹԿ բարելավման համար առաջարկվող համակարգ, որը ներառում է Ռազմավարական զարգացման ծրագիր, Ճանապարհային քարտեզ և Երկարաժամկետ ներդրումային ծրագիր:

Ի սկզբանե ակնկալվում էր, որ հանձնարարության 2-րդ փուլը կընդգրկեր առաջնային ներդրումային ծրագրի իրագործման <<դասական>> ուսումնասիրություն այն ներդրումային ծրագրի շրջանակում, որի համար ԱԶԲ-ն կմասնակցեր ֆինանսավորմամբ: Սակայն 1-ին փուլի արդյունքներով առաջարկվում է ավելի շատ վերլուծություններ և պահանջվում է առաջարկվող Ճանապարհային քարտեզին աջակցություն, իսկ սրա վրա ուշադրություն դարձնելն ավելի նպատակահարմար կլինի 2-րդ փուլում, ԱԶԲ-ի և ՀԿ-ն համաձայնությամբ:

1.2 Հայտնաբերված հիմնական հարցերը

1-ին փուլի Մեկնարկային զեկույցը, որը պատրաստվել է ԾՆՏԱ-ի համաձայն, պարունակում է Հայաստանում ԿԿԹԿ -ի ներկայիս իրավիճակի մասին ծավալուն գնահատումը: Ամփոփ՝ առանձնահատկությունները և հիմնական հարցերը հետևյալն են.

- Հայաստանի ներկայիս /2012թ./ ԿԿԹ առաջացման մակարդակը գնահատվում է տարեկան շուրջ 700 հազար տոննա կամ մարդու համար օրեկան շուրջ 0.6 կգ: Քսանհինգ տարվա կտրվածքով թափոնների կառավարումը նշանակում է, որ 2036 թվականին, տարեկան կառաջանա 950 հազար տոննա ԿԿԹ, որը հավասար կլինի մարդու համար օրեկան 0.8 կգ,
- թափոնների հավաքման որակը և ծածկույթը օպտիմալից ցածր է, չնայած նրան, որ քաղաքային կենտրոններում վիճակն ավելի լավ է, քան գյուղական բնակավայրերում: Հավաքման և տրանսպորտային սարքավորումները հիմնականում հնացած են և անբավարար են կանոնավոր ծառայություն մատուցելու համար,
- թափոնները հեռացվում են անվերահսկելի և տեխնիկապես չնախագծված աղբավայրերում, որտեղ չկա բնապահպանության համար որևէ միջոց և որտեղ պակասում է համապատասխան շահագործման պրակտիկան: Բացի դրանից, կան բազմաթիվ <<վայրի>> աղբավայրեր, որտեղ մարդիկ իրենք են թափում թափոնները և որտեղ տարածված է որևէ անվերահսկելի վայրում թափոնների պարզ անկանոն նետումը,

- սրա հետևանքով գոյություն ունեն բնապահպանության վրա զգալի ներկայիս և ժառանգական ազդեցություններ, իսկ դրան պետք է անդրադառնա ՀԿ-ը, ստանձնելով բնապահպանական և ֆինանսական առումով մեծ պատասխանատվություն,
- ոչ ստանդարտ աղբավայրում թափոնների նետումից խուսափելը սահմանափակված է վերամշակման փոքր ջանքերով, ինչը թելադրվում է որոշակի տնտեսական արժեք ունեցող և ընտրված վերամշակվելիք ապրանքների համար փոքր, բայց զարգացող անկախ շուկաներով, հիմնականում պլաստմասսայի, ապակու, թղթի և այլումի համար,
- ներկայիս համակարգի համար սակագները տատանվում են յուրաքանչյուր բնակչի համար 0.20-ից 0.40 եվրոյի մասակում, իսկ դա բավարար չէ գոյություն ունեցող համակարգը ֆինանսավորելու համար, չհաշված որևէ բարելավում,
- ներկայումս ԿԿԹԿ ծառայությունները մատուցվում են քաղաքում սեփականաշնորհված, գործարկվող և քաղաքապետարանին ենթակա կազմակերպությունների կողմից, կամ տեղական մասնավոր օպերատորների հետ կնքվում են կարճաժամկետ պայմանագրեր, դրանք ամբողջ կես ֆինանսավորվում են սակագներից ստացված քիչ գումարով, հանրային ոլորտի բյուջեներից ստացվող հատուկենտ կապիտալ դրամաշնորհներով կամ երբեմն տարբեր երկրներից ուղարկվող ավանդներով:
- մինչ օրս, ազգային և միջազգային նախաձեռնությունները բնութագրվել են համեմատաբար չհամակարգված, մասնատված, աստիճանական մոտեցմամբ՝ առանց որևէ հասանելի ընդհանուր ազգային քաղաքականության, պլանավորման կամ առաջնահերթությունը սահմանող շրջանակի, որի վրա հիմնված կլինի ներդրումների համար որոշումների կայացումը:

1.3 Ուղղորդող սկզբունքները և մարտահրավերները

1.3.1 Ուղղորդող սկզբունքները

Սույն ուսումնասիրության առաջին փուլով աշխատելու համար գլխավոր մոտեցումը եղել է հետադարձ հայացք նետել և դիտարկել ոլորտի երկարաժամկետ զարգացումը՝ առանց հարկադրված լինելու ենթադրել ներկայումս առկա զարգացումներից բացի այլ զարգացումներ: Սակայն, եթե լավ պատրաստված ազգային ռազմավարության մեջ կարող էին ներառվել շարունակական նախաձեռնություններ, օրինակ՝ KfW-ի Վանաձորում առաջարկված նախագիծը, ՎՋԵԲ-ի՝ Կոտայքում առաջարկված նախագիծը, ինչպես նաև Երևանում հավաքման և աղբավայրերում աղբի հեռացման հետ կապված անկախ գործընթացները, ապա այդ նախաձեռնությունները կարող էին ինտեգրվել դրանցում: Նմանապես, ռազմավարության մեջ հաշվի կառնվել և կապիտալ կդարձվեին բազմաթիվ երկկողմանի դոնորների, ՄԱԿ-ի գործակալությունների և ՀԿ-ների կողմից խթանվող հիմնական նախաձեռնությունները, մասնավորապես՝ ԵՄ ֆինանսավորմամբ ԵՀԳԳ (ENPI) Թափոնների կառավարման նախագիծը:

Որպես այդպիսին, նախատեսված ազգային ԿԿԹԿ համակարգում կիրառելի ընդհանուր ուղղորդող սկզբունքները հետևյալն են.

- բնակչության առավելագույն թվով մարդկանց բարձր որակի, համապարփակ մակարդակի ծառայությունների մատուցում, ինչպես նաև մյուսներին ողջամիտ մակարդակի ծառայությունների մատուցման ապահովում, մասնավորապես՝ հեռավոր և ավելի քիչ բնակչություն ունեցող տարածքներում,
- Միջազգային չափանիշներին համապատասխան միասնական տեխնիկական, ծառայությունների մատուցման և բնապահպանական չափանիշների կիրառումն, հատկապես Հայաստանի՝ ապագայում ԵՄ ինտեգրման հետ կապված մտադրությունների ընդունմամբ,
- ԿԿԹԿ համակարգի բոլոր ասպեկտներում ամենացածր գինը ստանալու համար օպտիմալացնել <<մասշտաբային տնտեսությունները>>, և նախագծման, և ֆիզիկական բաղադրիչների շահագործման առումներով /հավաքում, փոխադրում, հեռացում և վերամշակում/, ինչպես նաև ղեկավարման, ֆինանսավորման և վերահսկողության արդյունավետությունը,
- այնպես անել, որ ԿԿԹԿ ոլորտը ամենագրավիչը լինի մասնավոր հատվածի համար, որպեսզի այն մասնակցի ներդրումներով և փորձառությամբ,
- շուկայի հիման վրա թափոնների օգտահանման և վերամշակման կարողությունների ապահովումը, գործելով ընդհանուր ստանդարտով և այդպիսով քայլ-առ-քայլ գնալ դեպի երկար ժամկետով թափոնների օգտահանման ավելի մեծ ենթակառուցվածքների ներդրմանը՝ ներառյալ կենտրոնացված մշակում, հատկապես օրգանական թափոնների համար, հիմնվելով ԵՄ-ան թափոնների օգտահանման թիրախների վրա:

1.3.2 Մարտահրավերները

Ընդունված է, որ իրական ազգային համակարգի մշակման համար կան մարտահրավերներ և գործի մեջ խոչընդոտներ, որոնք գոյություն ունեն Հայաստանի համատեքստում և որոնց վրա պետք է անդրադառնալ ԿԿԹԿ երկարաժամկետ զարգացման ռազմավարության շրջանակում: Այս մարտահրավերներն ու խոչընդոտները հետևյալն են.

- ընդունել ժողովրդագրության և տնտեսության իրականությունները, օրինակ՝ Երևանում և դրան անմիջապես մոտ /50 կմ/ բնակչության կեսից ավելիի կենտրոնացումը և թափոնների առաջացումը,
- երկրի հյուսիս-արևմուտքի, հյուսիս-արևելքի և հարավ-արևելքի շրջանների միջև և դրանց ներսում փոխադրամիջոցների էական աշխարհագրական սահմանափակումները, որոնք նոսր բնակեցված տարածքների և բնապատկերիը արդյունք են
- պետության սահմանափակ ֆինանսավորումը և մասնավոր հատվածի՝ ներդրում կատարելու հետաքրքրության պակասը, որոնց արդյունքում կա ցածր ֆինանսավորում՝ ծառայությունների որակն ու կարողությունները պահպանելու, բարձրացնելու և զարգացնելու համար,
- ոլորտի համար պատասխանատվության բաժնի բաշխման հետ կապված ինստիտուցիոնալ սահմանափակումները, ինչպես նաև կարողությունների սահմանափակումներ և ներկայիս ինստիտուցիոնալ կառուցվածքում որոշումների կայացումը,
- մատչելիության, վճարելու պատրաստակամության և հավաքման արդյունավետության վրա սահմանափակումները, որոնցով հնարավոր կլիներ օգտվողների վճարներով հետ բերել ներդրման համար ծախսված գումարները, ինչպես նաև ստեղծել ազգային մեխանիզմ՝ ապահովելու, որ կապ լինի ինքնաբավ լինելու և եկամուտների առկայության հավասարեցման միջև, եթե կան մատչելիության սահմանափակումներ,
- տնտեսական տարբեր կարգավիճակով և շահագործման բարդություններով տարբեր շրջաններում ծառայությունների հավասար մատուցման կարողությունը: Երկրով մեկ բազմազան մատչելիության մակարդակներում ծառայությունների մատուցման ընդհանուր որակն ու մակարդակն ապահովելու ենթադրությունը նշանակում է, որ պետք է մշակել այնպիսի մեխանիզմներ, որոնցով հնարավոր կլինի ռեսուրսներ հատկացնել շրջաններում, ինչպես նաև ծառայություններ մատուցել քաղաքներում և գյուղերում,
- հեռավոր շրջաններում և գյուղական տարածքներում ԿԿԹԿբարելավման կարողությունը: Զգալի թվով հեռավոր համայնքներ կարող է և հնարավոր չլինի սպասարկել ազգային համակարգի միջոցով: Նման իրավիճակներում պետք է մարմնավորվեն տեղական կամ տարածաշրջանային մակարդակներում լուծումներ,
- ժառանգության հետ կապված պատասխանատվություն. ազգային համակարգը մեծապես կվերացնի գոյություն ունեցող աղբավայրերի տեսքով թափոնների հեռացման ներկայիս ենթակառուցվածքի անհրաժեշտությունը: Սակայն սրանք և նպատակահարմար հեռացման վայրերի բացակայության պատճառով թափոնների

պատահական դատարկման հետ կապված ժառանգությունը դեռևս գոյություն ունեն` ներառյալ դրանց` բնապահպանության վրա շարունակական ազդեցությունը:

1.4 Տարբերակների վերլուծություն և առաջարկներ

Առաջին փուլի մեկնարկման շրջանում մշակվեցին ԿԿԹԿ ազգային համակարգի համար պլանավորման սցենարներ` ներառյալ փոխդասավորության բարձր մակարդակ և գործողության ոլորտի սահմանում, կապիտալի և գործարկման ծախսերի մոտավոր հաշվարկը, ինչպես նաև ծառայությունների համար ծախսերը: Այս սցենարներից երկուսը հանդիսանում են հիմնական լուծումներ, որոնցով ամբողջ երկրից թափոններն ընդունվում են մեկ կամ երկու կենտրոնական աղբավայրերում, հավաքման և տրանսպորտի թարմացված համակարգի հետ միասին /երկաթուղու և/կամ ճանապարհների համար/` ներառյալ թափոնների փոխանցման համար կայաններ: Կա ևս երկու սցենար, այսինքն` տարածաշրջանային լուծումներ, ըստ որոնց յուրաքանչյուր մարզ կամ մարզերի խումբ պատասխանատու է թափոնների հեռացման համար:

2013թ. փետրվարի սկզբին տեղի ունեցած սեմինարից և չորս սցենարների լրացուցիչ վերլուծություններից հետո Խորհրդատուն եկավ այն եզրակացության, որ ամենաիրագործելի տարբերակը կլինի տեղական և մարզերի մակարդակներում ստանդարտացված հավաքման հիման վրա տարածաշրջանային համակարգը, փոխանցման կայանները, ինչպես նաև ԵՄ-ան` տրամաբանական աշխարհագրական տարածքին ծառայելու համար հաստատված նախագծի և բնապահպանության չափանիշներին համապատասխանող հինգ մարզերում մաքրվող աղբավայրերի շարքը: Այս համակարգում, Նուբարաշենում Երևանի աղբավայրը կարող է արդյունավետորեն ծառայել որպես թափոնների հեռացման տարածաշրջանային վայր, ընդունելով, որ Երևանն ինքնուրույն կմշակի և կֆինանսավորի հավաքումն ու հեռացումը, ինչպես նաև ԿԿԹԿ ազգային ընդհանուր ճանապարհային քարտեզից և ներդրումային ծրագրից դուրս հավաքումն ու փոխադրումը: Այս մոտեցման ընտրությունը հիմնված է հետևյալի վրա.²

- Բոլոր փոխդասավորությունների համար երկարաժամկետ ծախսերը կազմում են 15 տոկոս, իսկ գնի վերջնական ծախսերի դիմաց արդյունավետությունը կախված կլինի իրականացման կարգավորումներից, ֆինանսավորումից և ռիսկերի հետ կապված նկարագրությունից: Հետևաբար, մեծածավալ հեռացման վայրերի դեպքում չեն նկատվում արդյունավետ մասշտաբային տնտեսություններ /ազգային աղբավայրը համեմատած տարածաշրջանային աղբավայրը/:
- Շրջանում աղբավայրերի զարգացման գործընթացի հետագա մասնատումը ավելի պակաս ծախսարդյունավետ կլինի, բայց լրացուցիչ փոխդասավորությունները կարող են քննարկվել յուրաքանչյուր շրջանի համար Իրագործելիության վերաբերյալ մանրամասն ուսումնասիրության քննարկման ժամանակ,

² Մանրամասների համար տե՛ս Մեկնարկման զեկույցը:

- Այն ազգային համակարգը, որի հիմքում կա թափոնների՝ երկաթուղով փոխադրումը, չի կարող հանգեցնել ծախսերի սպասված կրճատմանը: Ճանապարհով փոխադրումը դեռևս ավելի քիչ ծախսատար և այլընտրանքային միջոցն է և ավելի ճկունություն է տալիս, քան երկաթուղին:
- Կոտայքի մարզում 80-ից 130 հեկտար հեռացման մեծ, ազգային աղբավայրն ընդգրկող կենտրոնացված համակարգում աղբավայրի իրագործելիության մակարդակը գնահատվում է ցածր: Նմանապես, ընդունված է նաև, որ ինչ-որ ժամանակ ամբողջ երկրով մեկ ապահովումը կարող է սահմանափակվել մշակվող աղբավայրերի քանակով: Այդ իսկ պատճառովակնկալվում է, , որ մոտավորապես 5 տարածաշրջանային աղբավայրեր կներկայացնեն հավանական օպտիմալ իրավիճակ,
- Տարածաշրջանային համակարգով ավելի քիչ են սկզբի համար կապիտալ ներդրումները և կա հանձնառություններն առաջնահերթ դարձնելու և փուլերի բաժանելու համար ավելի մեծ ճկունություն: Այդ համակարգով նաև առաջարկվում են համագործակցության և համակարգման ավելի լայն հնարավորություններ, օրինակ՝ դոնորների և ՄՖՀ-ի շարունակական նախաձեռնությունների միջոցով, ինչպես նաև ավելի է հեշտացնում ՊՄՀՀ կարգավորումների ներկայացումը,
- Հարևան մարզերին ծառայելու համար տարածաշրջանային համակարգում Երևանի աղբավայրի ներառումը՝, մասնավորապես հարավում գտնվող շրջաններում օգնում է խուսափել Արարատի դաշտավայրում նոր վայր փնտրելու դժվարին գործընթացից: Այդ դաշտավայրում հողը բարձրարժեք է: Ավելին, հիմնական վայրում ավելի շատ թափոնների հեռացումը մասնավոր հատվածին ավելի շատ կգրավի Երևանի՝ ընդունելի չափանիշներով թարմացված հեռացման համակարգի նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, նաև առաջարկվում է, որ հարավում գտնվող հարևան մարզերը մտածեն տարածաշրջանային աղբավայրի տեղի վերաբերյալ իրագործելիության հավաքական ուսումնասիրության մասին որպես Նուբարաշենի աղբավայրի զարգացման որևէ հատուկ առաջընթացի բացակայության պայմաններում անկանխատեսելի բայց հավանական տարբերակ և որոշել դրա հասանելիության համար ծախսերը,
- Ազգային, կենտրոնացված համակարգի իրագործումը կբացառի Սյունիքի մարզի նման հեռավոր և դժվար հասանելի տարածքները: Չնայած նրան, որ այս տարածքները տարածաշրջանային համակարգում մնում են որպես հատուկ դեպքեր, ավելի հեշտ է դրանց ներառել,
- Ընդունել, որ Հայաստանը ԵՄ-ան հետ մոտարկման ճանապարհին է և ունի ԿԿԹԿ -ի շրջանակում բնապահպանական և սանիտար պայմանները բարելավելու պարտականություններ: Մրա համար անհրաժեշտ է ընդունել թափոնների հեռացման համար ԵՄ-ան ստանդարտներ, ինչպես նաև թափոնների օգտահանման փուլային մոտեցում և թիրախների նախանշում:

Համակարգը Հկ-նր ներկայացվել է 2013թ. մայիսին տեղի ունեցած երկրորդ պաշտոնական սեմինարի ընթացքում: Այնուամենայնիվ, 2013թ. հունիսին Երևան քաղաքը պաշտոնապես նշեց, որ չի ցանկանում մաս կազմել երկրի մասշտաբով համակարգին: Կառավարության հետ խորհրդակցություններից հետո Խորհրդատուն կազմեց Երևանի կողմից մշակված տարածաշրջանային համակարգի լրացուցիչ մոդել և թարմացրեց մյուս, համակարգին ամենաշատը համապատասխանող սցենարների թվերը /տե՛ս Աղյուսակ 1 /:

Աղյուսակ 1 Տարբեր սցենարների համար պլանավորման և ծախսերի հաշվարկման թարմացված տարբերակի արդյունքների նկարագրություն

Սցենար	Երևանի կարգավիճակը	Սանիտարական աղբավայրերի քանակը	Փոխադրամիջոցը	Փոխանցման կայանների քանակը	Թափոնի յուրաքանչյուր տոննայի զեղչված գինը /Էվրո/
1ա: Մեկ մեծ աղբավայրով և երկաթուղիով կենտրոնացված համակարգ	Ներառված	1	Երկաթուղի /գումարած այն ճանապարհը, որում չկա երկաթուղի/	Երկաթուղի՝ 7 Ճանապարհ՝ 6 ²⁾³	46
1բ: Մեկ մեծ աղբավայրով և ճանապարհով կենտրոնացված համակարգ	Ներառված	1	Ճանապարհ	12	43
3ա: Տարածաշրջանային համակարգ, որով Երևանը հարևան մարզերից ընդունում է թափոններ ¹⁾⁴	Բացառված, բայց Նուբարաշենում ընդունվում են հարևան մարզերից ուղարկվող թափոնները ¹⁾³⁾⁵	5	Ճանապարհ	9	41
4բ: Երևանից անկախ մշակված տարածաշրջանային համակարգ	Երևանը բացառված է	6	Ճանապարհ	6	43

Աղյուսակում երևում է, որ Խորհրդատուի առաջին առաջարկը դեռևս ամենաքիչ ծախսատարն է յուրաքանչյուր տոննայի համար ծախսերի առումով: Ավելին, Խորհրդատուն կարծում է, որ ռազմավարական զարգացման ազգային ծրագիրը պետք է լինի պետական համակարգ, այսինքն՝ առաջարկվող կազմի համար Երևանը պետք է առնվազն հարավում գտնվող մարզերի համար ապահովի դեպի Նուբարաշենի աղբավայր հասանելիություն:

³ Հարևան մարզերն են՝ Արմավիրը, Արարատը, Վայոց ձորը և Արագածոտնը:

⁴ Ներառյալ գնացքների տարաների բեռնաթափման և ճանապարհով ազգային աղբավայր փոխադրման համար վերջնական փոխանցման կայան:

⁵ Հարևան մարզերը Նուբարաշենում աղբավայրից օգտվելու համար վճարում են տուրք, և սահմանված է վերականգնման համար ամբողջ գումարի վճարում:

2 ԿԿԹԿ ոլորտի զարգացման ռազմավարություն

2.1 Պլանավորման մտահորիզոն

Ոլորտի զարգացման ռազմավարությունն իր մեջ ներառում է ճանապարհային քարտեզը և երկարաժամկետ ներդրումային ծրագիրը: Այն ընդգրկում է 2017-ից 2036 թվականների միջև ընկած ժամանակահատվածը: Այս ռազմավարությունում նկարագրված միջոցառումները կիրականացվեն աստիճանաբար /<<փուլերով>>/: Չնայած նրան, որ քսան տարին երկար ժամանակահատված է պլանավորման համար, նախատեսված է պլանավորման ընթացքում կատարել փոփոխություններ: Ծրագրի այս շրջանում հաշվարկներն արվում են բարձր մակարդակով, ենթադրելով ստանդարտացված սարքավորումները և ծառայությունները: Այդ հաշվարկները պետք է վերահաստատվեն և ավելի մանրամասն ներկայացվեն կոնկրետ տարածաշրջանային համակարգերի համար կիրառելի իրագործելիության ուսումնասիրություններում, քանի որ դրանք մշակվել են տեղի առաջնահերթությունների և նախասիրությունների ներառմամբ:

2.2 Տեսլական

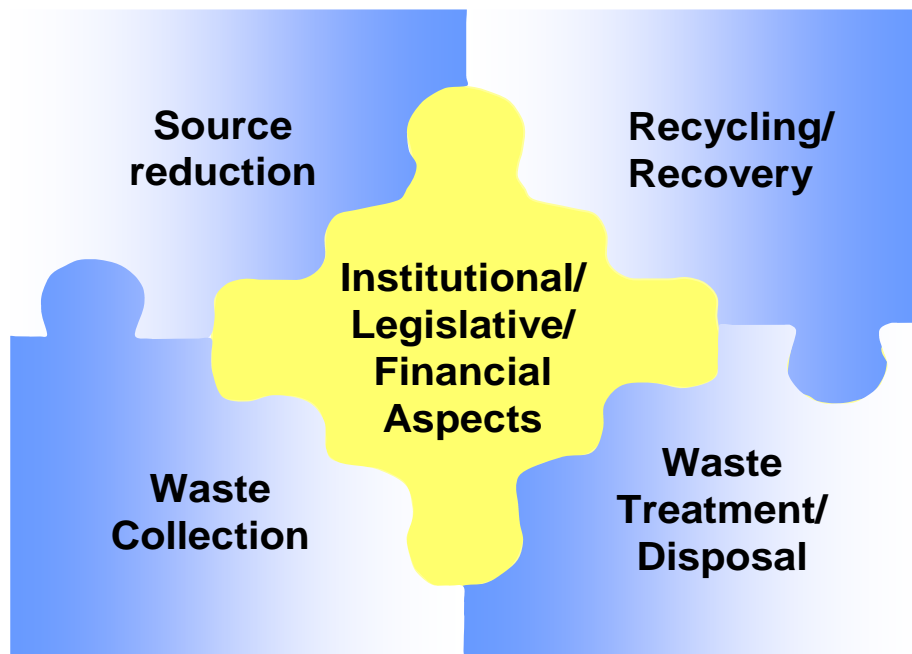
Հաշվի առնելով Հայաստանում կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ծառայությունների մատուցման ցածր մակարդակը, դրա հետ կապված սոցիալական, բնապահպանական և ընդհանուր սանիտարական խնդիրները և ընդունելով այն, որ բացակայում է ազգային ռազմավարություն կամ գործողությունների ծրագիր, այս ԿԿԹԿ ոլորտի զարգացման ռազմավարության նպատակն է՝ աջակցել ժամանակակից թափոնների ենթակառուցվածքի զարգացմանը, ինչպես նաև սահմանել ռազմավարական ուղղությունը և ամբողջ երկրում հավանություն վայելող միակ տեսլականը:

Ռազմավարական տեսլականը, որը կարելի է դիտել որպես ռազմավարական ծրագրի հիմնախնդիրը, ձևակերպվում է հետևյալ կերպ.

<<Հայաստանը կունենա ժամանակակից ԿԿԹԿ համակարգ, որը կընդգրկի ամբողջ երկիրը, կհամապատասխանի լավագույն միջազգային պրակտիկային և որում հաշվի կառնվեն երկրի՝ ԵՄ մոտարկմանն ուղղված ջանքերը, և որը կմատուցի տեխնիկապես, ֆինանսապես և էկոլոգիապես կայուն կերպով ծախսարդյունավետ ծառայություններ:

Պլանավորման գործընթացն ուղղված է համայնքներում կոշտ կենցաղային թափոնների ինտեգրված կառավարումը ներկայացնող ռազմավարության մշակմանը: Սա վերաբերում է մի համակարգի, որում թափոնների կառավարման նպատակահարմար և լավ ինտեգրված, կոնկրետ նպատակներին ծառայող և խնդիրներ լուծող համակարգերը գործում են արդյունավետ գործող ինստիտուցիոնալ, օրենսդրական և ֆինանսական շրջանակում այնպես, ինչպես պատկերված է Պատկեր 1-ում:

Պատկեր 1 Կոշտ կենցաղային թափոնների ինտեգրված կառավարում

2.3 Առաջարկվող համակարգի բնութագիր

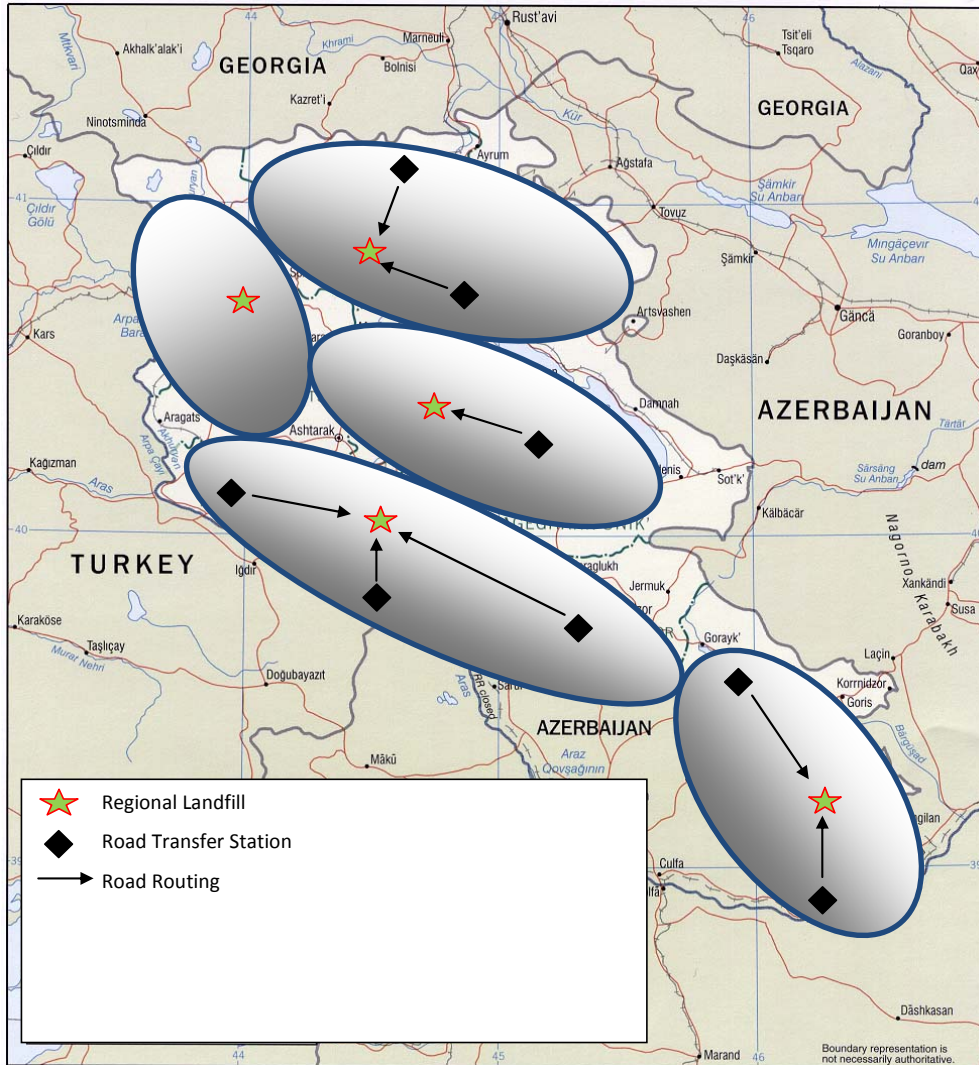
Առաջարկվող կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման տարածաշրջանային համակարգը պատկերված է Պատկեր 2-ում: Այն ենթադրում է տարածաշրջանային հինգ սանիտարական աղբավայր, որոնք ծառայում են նույն թվով սպասարկման տարածքների : ԵՄ չափանիշներով նախագծվող աղբավայրերը գտնվելու են Շիրակում, Լոռիում, Կոտայքում, Երևանում և Սյունիքում: Երևանի աղբավայրը կլինի Նուբարաշենի աղբավայրի

ավելի ընդլայնված տարբերակը, որում կօգտագործվի գոյություն ունեցող առկա հողակտորը:⁶ Այն կունենա տարեկան պայմանական 300 հազար տոննա կարողություն և 20 տարվա կյանք և, բացի մայրաքաղաք Երևանից, այն նաև երեք փոխանցման կայանների միջոցով կծառայի Արմավիրին, Արարատին, Վայոց ձորին և Արագածոտնին: Տարածաշրջանային Տարածաշրջանային աղբավայրերը սովորաբար կլինեն 20 հեկտար և նույնպես կծառայեն 20 տարի: Դրանք կսպասարկվեն 6 այլ փոխանցման կայանների միջոցով:

Բացի փոխանցման կայաններից, կմշակվի հավաքման ինտեգրված ժամանակակից համակարգ, որն իր մեջ կընդգրկի թափոնների համար սպասարկման տարածքները: Քաղաքային վայրերում սա կընդգրկի հավաքման համար մեկ ենթակառուցվածք, որի հիմքում կլինի ըստ տեղի և հասանելիության ընդանուր չափանիշով մշակված կոնտեյներներ՝ բնակելի տարածքներում ծառայությունների մատուցման նպատակով: Նմանապես, մեքենաների ընտրությունը կլինի առավելագույնս ստանդարտացված: Ավելի փոքր, հասանելի գյուղական համայնքներում կլինեն ավելի մեծ աղբամաններ, որոնցից կարելի է արդեն հավաքել թափոնները և դրանք տեղափոխել դեպի փոխանցման կայաններ կամ անմիջապես դեպի աղբավայրեր, ինչպես նկարագրված է ստորև՝ 2.3.4 Բաժնում: Ազգային համակարգի հետ կապ չունեցող հեռավոր գյուղական համայնքները կսպասարկվեն ընդլայնված տեղական ծառայությունների միջոցով /տե՛ս Բաժին 2.5.4/: Երևանն ինքնուրույն կգարգացնի հավաքման, տեղափոխման, ինչպես նաև հեռացման և օգտահանման իր կարողությունները:

⁶ Չնայած նրան, որ սա ներառված չէ ծախսերի հաշվարկման ուսումնասիրությունում, ենթադրվում է, որ այն համընկնում է իրագործելիության վերաբերյալ ամենավերջին ուսումնասիրության հետ /ՎՋԵԲ, Երևանի Կոշտ թափոնների ծրագիր-Տեխնիկական ծրագրի իրագործելիության ուսումնասիրություն, Hydro Ingenieure, 2012թ. սեպտեմբեր/:

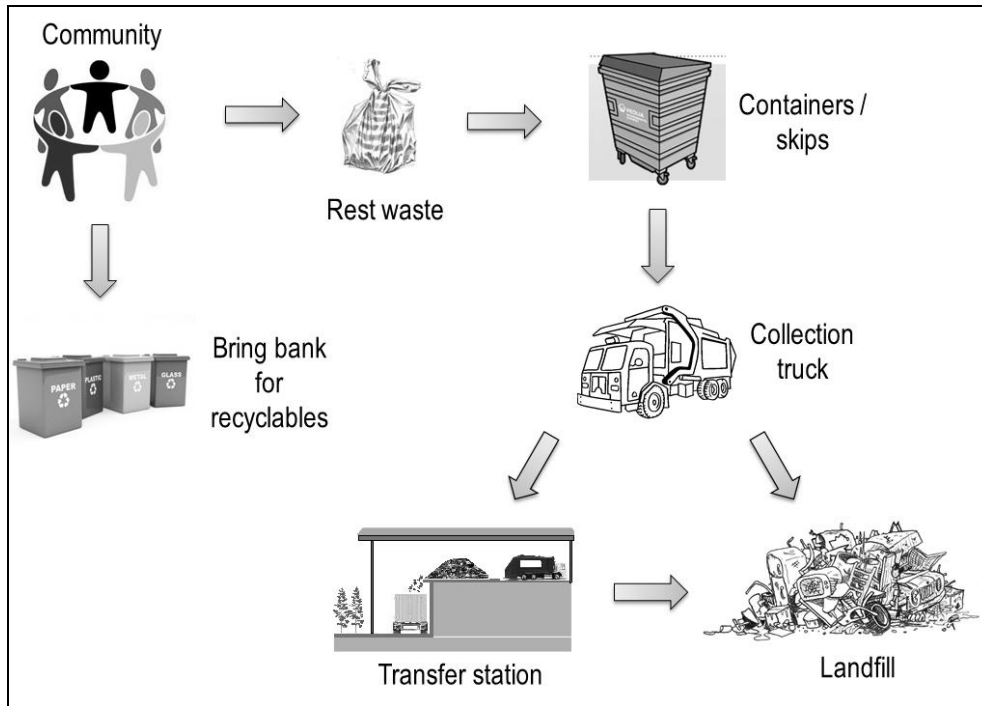
Պատկեր 2 Մանիտարական աղբավայրերի և փոխանցման կայանների ենթադրյալ տեղակայման վայրերով թափոնների կառավարման տարածաշրջանային համակարգի հայեցակարգային պատկեր

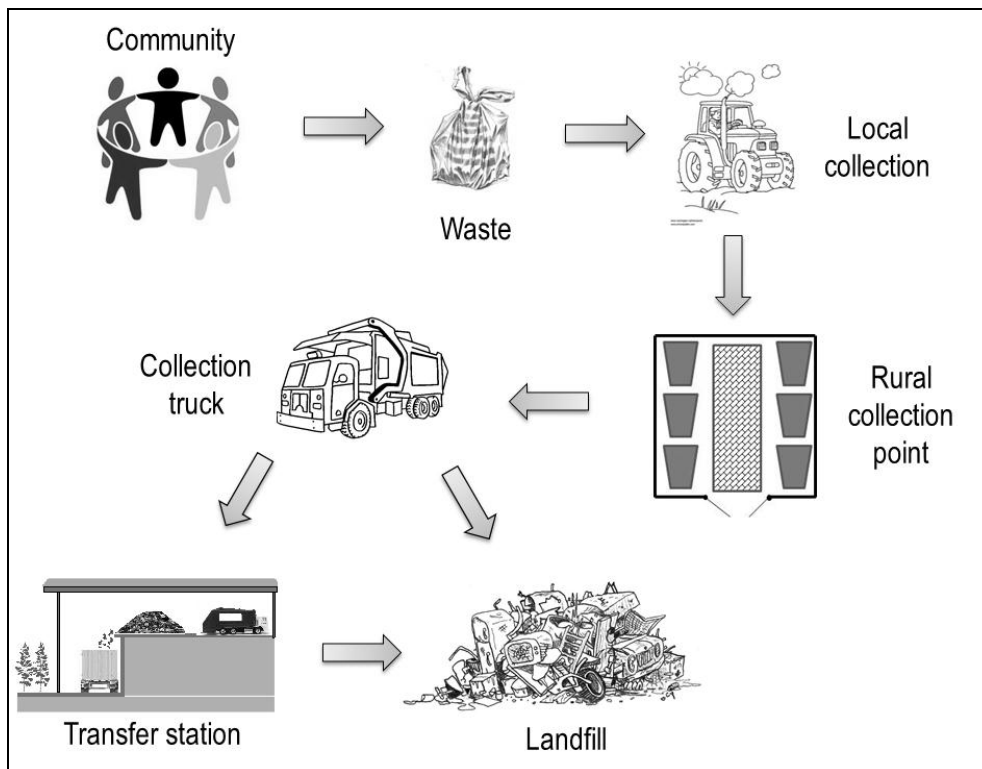
Կապահովվի քաղաքի բոլոր կենտրոններում վերամշակման համար աղբամանների տեղադրման ստանդարտացված համակարգ, որի միջոցով կոմունալ բնակելի հավաքման կետերին մոտ կտեղադրվեն հավաքման համար աղբամաններ: Հիմնվելով այլ տեղերում ընդհանուր փորձի վրա, այս աղբամանների տեղադրման արդյունքում աստիճանաբար կաճի չոր վերամշակելի թափոնների հավաքման գործակիցը:

Համակարգն իր անհատական տարրերով սխեմատիկ ներկայացված է Պատկեր 3 և Պատկեր 4 -ում՝ քաղաքային և գյուղական տարածքների համար համապատասխանաբար:

Պատկեր 1 Թափոնների կառավարման առաջարկվող համակարգի սխեմատիկ ներկայացումը /քաղաքային վայրերում/

Պատկեր 1 Թափոնների կառավարման առաջարկվող համակարգի սխեմատիկ ներկայացումը /գյուղական վայրերում/

2.4 Առաջարկվող համակարգի համար կիրառվող ենթադրությունները

Հետևյալ Բաժիններում նկարագրվում են առաջարկվող համակարգի համար հիմնական ենթադրությունները, որոնք Խորհրդատուն օգտագործել է անհրաժեշտ ենթակառուցվածքի նախագիծը պատրաստելիս և ծախսերի հաշվարկները կատարելիս:

2.4.1 Հիմնական ենթադրությունները

Հայեցակարգային պլանավորման և մոդելավորման նպատակներով ենթադրվում է, որ հնարավոր կլինի ունենալ անհրաժեշտ հաստատումները, ինչպես նաև ֆինանսական, կարգավորող և ինստիտուցիոնալ կարգավորումները: Ենթադրվում է նաև, որ աշխատանքային պայմանագրերը, ինչպես նաև մատակարարումների և խորհրդատվական ծառայությունների հետ կապված փաստաթղթերը կարող են ստորագրվել 2013-2015թթ. միջև ընկած 3 տարվա ժամանակահատվածում ⁷: Սա հնարավորություն կտա ԿԿԹԿ համակարգը ստեղծել 2016 թվականին և այն շահագործել 2017 թվականի սկզբին: Քսան տարվա պլանավորումը /2017-ից 2036թթ/ համարվում է իրատեսական, հաշվի առնելով անհրաժեշտ ներդրումները, ինչպես նաև ժամանակակից աղբավայր և այլ ենթակառուցվածքներ ստեղծելու համար ժամանակահատվածը: Որպես որակի չափանիշ հարկ է նշել, որ պրակտիկայում, այս սկզբնական երեք տարվա ժամանակահատվածում միաժամանակ չեն կարող լինել ներդրումներ և դրանք կլինեն փուլ առ փուլ ավելի երկար ժամանակահատվածում:

2.4.2 Թափոնների առաջացման հետ կապված ենթադրություններ

Կենցաղային թափոնների առաջացման չափերը և ժամանակի ընթացքում դրա աճը հիմնականում կախված են երկու գործոններից, այսինքն՝ բնակչությունից և տնտեսական աճից: Խորհրդատուն որպես հիմք ընդունել է 2012 թվականի բնակչության վերաբերյալ տվյալները, օգտվելով Հայաստանի Հանրապետության Վիճակագրության ազգային ծառայության կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը: Պլանավորման մոդելում ենթադրվում է բնակչության տարեկան 0,2 տոկոս աճ⁸, հաշվի առնելով Երևանում բնակչության տարեկան 0,5 տոկոս աճը և Հայաստանի մյուս շրջաններում զրո տոկոս աճը:

⁷ Իրականում ամբողջ տարածաշրջանի կամ դրա մի մասի համար համակարգը կարող է գործել ավելի շուտ: Գործնական պատճառներով սա հաշվի չի առնվել պլանավորման գործընթացում:

⁸ {HYPERLINK "http://docs.armstat.am/nsdp/"}

Ավելին, ենթադրվում է ՀՆԱ-ի տարեկան 5 տոկոս աճ⁹, որը կհանգեցնի թափոնների մեկ միավորի առաջացման /մարդը մեկ կգ օրը/ տարեկան 1 տոկոս աճի¹⁰:

Ներկայումս թափոնների առաջացման չափը գնահատելու համար Խորհրդատուն հաշվի է առել այն պարզ սկզբունքը, որ որքան ավելի բարձր է քաղաքաշինության չափը, այնքան ավելի շատ է կոշտ կենցաղային թափոնների չափը: Այսպիսով, երեք տարբեր տեսակի խմբավորումների համար ենթադրվում են թափոնների առաջացման երեք տարբեր չափեր, համաձայն Հայաստանում վերջերս կատարված ուսումնասիրությունների /տե՛ս Աղյուսակ 2 /: Բացի այդ, ենթադրվում է, որ Գեղարքունիքի բոլոր քաղաքներում թափոններն առաջանում են նույն չափով, ինչպես որբարձր խտությամբ քաղաքներում /այսինքն՝ 2012թ-ին 0,75 կգ/մարդ/օրեկան թափոն/, այս մարզում զբոսաշրջության շնորհիվ :

Աղյուսակ 2 Պլանավորման ժամանակահատվածում քաղաքներում և գյուղական շրջաններում յուրաքանչյուր շնչի հաշվով մեկ միավոր թափոնների առաջացում՝ (կգ /մարդ/ օրեկան)

Տարեկան մեկ շնչի հաշվով թափոնների առաջացումը	2012թ. թափոնների առաջացման չափը (կգ/ մարդ/օրեկան)	Տարեկան մեկ շնչի հաշվով թափոնների առաջացման աճը	2036թ. թափոնների առաջացման չափը (կգ/ մարդ/օրեկան)
Քաղաքներում (>100,000)	0.75	1%	0.95
Քաղաքներում (<100,000)	0.60	1%	0.76
Գյուղական շրջաններում	0.40	1%	0.51

2.4.3 Թափոնների կազմի հետ կապված ենթադրությունները

Պլանավորման ժամանակահատվածում թափոնների կազմը որոշելու համար հիմք է ընդունվում ավելի վաղ կատարված չորս հարցումներից¹¹ ստացված տվյալների արտարկումը: Այն ներկայացված է ստորև Աղյուսակ 3-ում:

¹⁰ Համաշխարհային բանկը 2013 թվականի համար Հայաստանում կանխատեսում է ՀՆԱ-ի 4,3 տոկոս աճ: Հայաստանի կառավարության 2013թ. բյուջեով նախատեսված է ՀՆԱ-ի 6,2 տոկոս աճ:

Չնայած նրան,որ չկա հարաբերակցության պաշտոնական չափը, Խորհրդատուն ողջամիտ է համարում ՀՆԱ-ի աճի յուրաքանչյուր տոկոսի համար թափոնների առաջացման 0,2 տոկոս աճը:

¹¹ Ուսումնասիրության համար տե՛ս Մեկնարկման զեկույցի 2.5.3 Բաժինը, 2013թ. փետրվար:

Աղյուսակ 3 ավելի վաղ կատարված հարցումներից ստացված թափոնների կազմի վերաբերյալ միջինացված և դասակարգված տվյալներ/ % քաշով/

	Օրգանական թափոններ (%)	Պլաստմասսա (%)	Թուղթ և սովարաթուղթ (%)	Մետաղներ (%)	Ապակի (%)	Այլ (%)
Քաղաքներում (>100,000)	27	17	10	4	2	40
Քաղաքներում (<100,000)	34	16	9	9	10	22
Գյուղական շրջաններում	26	12	7	3	7	45

2.4.4 Թափոնների հավաքման արդյունավետության հետ կապված ենթադրություններ

Ենթադրվում է, որ պլանավորման ժամանակահատվածում թափոնների հավաքման արդյունավետությունն աճում է հետևյալ կերպ.

- Քաղաքներում />100,000 բնակիչ/՝ Պլանավորման ամբողջ ժամանակահատվածում սահմանված է 100%
- Քաղաքներում /<100,000 բնակիչ/՝ 2017թ. 75%-ից աճում է մինչև 100%՝ 2036թ.
- Գյուղական շրջաններում՝ 2017թ. 10%-ից աճում է մինչև 70%՝ 2036թ.

Արդյունքում, Հայաստանում /բացառությամբ՝ Երևանի/ հավաքված թափոնների ընդհանուր տոկոսը կաճի 53 տոկոսից /2017թ./ մինչև 87 տոկոս /2036թ./, 20 տարվա պլանավորման ժամանակահատվածում 71% միջինով/տե ս Աղյուսակ 4/:

Աղյուսակ 4, հավաքված թափոնները՝ որպես Հայաստանում՝ բացառությամբ Երևանի, առաջացած ընդհանուր թափոններից տոկոս

	2017	2036	Միջին ցուցանիշ
Ընդհանուր առաջացած թափոններից հավաքված թափոնները	53%	87%	71%

Հիմնվելով ավելի վաղ կատարված ուսումնասիրության վրա¹², Երևանի դեպքում ենթադրվում է, որ տարեկան կտրվածքով, պլանավորման ամբողջ ժամանակահատվածում հավաքվում և դեպի աղբավայր է տարվում 300 հազար տոննա թափոն:

¹² 2008թ. Երևանում Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման վերաբերյալ խորհրդատվական ուսումնասիրություն, Ֆիխտներ

2.4.5 Վերամշակման վերաբերյալ ենթադրությունները

Առաջարկվող վերամշակման համակարգն ու թիրախները՝ համակցված ենթադրյալ թափոնների կազմի հետ կհանգեցնեն ստորև Աղյուսակ 5-ում ներկայացված վերամշակվելիք նյութերի հավաքմանը:

Աղյուսակ 5 Հայաստանում /բացառությամբ Երևանի/ հավաքված վերամշակվելիք նյութերը

	2017	2022	2036	Միջին ցուցանիշ
Հավաքված թափոններում վերամշակվելիք նյութերի տոկոսի մեջ	5%	22%	37%	27%
Առաջացած թափոններում վերամշակվելիք նյութերի տոկոսի մեջ	3%	15%	33%	20%
Որպես տոկոս հավաքված ընդհանուր կենցաղային թափոնների հոսքի մեջ	2%	8%	13%	10%
Որպես տոկոս՝ առաջացած ընդհանուր կենցաղային թափոնների հոսքի մեջ	1%	5%	11%	7%

Այսպիսով, պլանավորման մոդելում ենթադրվում է, որ հավաքված թափոններում հնարավոր վերամշակման նյութերի 5 տոկոսը վերամշակվում է 2017 թվականին, աճելով մինչև 37 տոկոս՝ 2036 թվականին, իսկ 20 տարվա պլանավորման ժամանակահատվածում՝ 27 տոկոս միջին ցուցանիշով:

Վերամշակվելիք նյութերի վաճառքի համար ենթադրվող գները ներկայացված են ստորև՝ Աղյուսակ 6-ում: Արժեքները Հայաստանում տեղական շուկայի սովորական գներն են: Հավելված E-ում գնահատվում է նաև վերամշակման տնտեսական ներուժը:

Աղյուսակ 6 Վերամշակվելիք նյութերի համար շուկայական գները /Եվրոյով/

Մաս	Մեկ տոննայի գինը /Եվրո/
Պլաստմասսա	120
Թուղթ/ստվարաթուղթ	30
Ապակի	20
Մետաղներ	50

2.5 Համակարգի տարրերը

2.5.1 Թափոնների հավաքում, տեսակավորում և վերամշակում

Թափոնների հավաքման ապագա համակարգի¹³ հիմնական նպատակն է՝ բարելավել գոյություն ունեցող թափոնների հավաքման համակարգը քաղաքներում և քաղաքապետարաններում՝ հավաքման մեքենաների բավարար քանակի մատակարարման և կոնտեյներներով հագեցած հավաքման կետերի ստեղծման միջոցով: Ենթադրվում է, որ թափոնների հավաքումը քաղաքներում կիրականացվի ամեն օր /շաբաթը 7 օր/:

Ավելին, համակարգը կհամալրվի տեղում առանձնացվող վերամշակվելիք թափոնների հավաքման համարկոնտեյներներով: Այն վերամշակվելիք թափոնների համար հատուկ կոնտեյներ է՝ թղթի/ստվարաթղթի, պլաստմասսայի, մետաղի և ապակու համար առանձին հատվածներով: Վերամշակվելիք թափոնները պետք է առաքվեն դեպի այդ կոնտեյներները, իսկ մնացորդային թափոնները /մնացած թափոնները, բացառությամբ՝ վերամշակվելիք նյութերի/ կուղղվեն դեպի կենցաղային թափոնների հավաքման համակարգ: Պլանավորման մոդելում ենթադրվում է, որ քաղաքներում վերամշակվելիք նյութերի հավաքումը 2017 թվականի 2 տոկոսից կաճի մինչև 10% 2022թ-ին, և 20 տոկոս՝ 2036 թվականին:

Հավաքված մնացորդային թափոնները անմիջապես տեղափոխվում են տարածաշրջանային տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայր կամ փոխանցման կայան, իսկ այնտեղից՝ տարածաշրջանային տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայր: Ենթադրվում է, որ վերամշակվելիք նյութերը կհավաքվեն կոնտեյներներից և անմիջապես կտեղափոխվեն վերամշակման հաստատություններ:

Մնացած թափոնները կհավաքվեն 10 խորանարդ մետր տարողությամբ խտացնող մեքենաներով: Կոնտեյներներից բերվող վերամշակվելիք նյութերը հավաքվում են հատուկ բեռնատար մեքենաներով, որոնք հարմարեցվել են կոնտեյներների և վերամշակվելիք նյութերի տեսակների համար:

2.5.2 Փոխանցման կայաններ

Փոխանցման կայաններ ստեղծելու հիմնական նպատակն է նվազեցնել թափոնների՝ մեծ տարողությամբ մեքենաներով դեպի տարածաշրջանային աղբավայր փոխադրման ծախսը /ծախսը, տոննան, կիլոմետրը/, համեմատած քաղաքապետարանների կողմից թափոնների հավաքման համար օգտագործվող ավելի փոքր մեքենաների հետ: Ավելին, փոխանցման կայանն ապահովում է ծառայությունների ավելի մեծ հնարավորություն այն փոքր

¹³ Պլանավորման մոդելում ներառված չէ Երևանի համար հավաքման համակարգը:

ձեռնարկությունների համար, որոնք ինքնուրույն են հավաքում և տեղափոխում թափոնները, քանի որ դեպի փոխանցման կայան տանող ճանապարհին ավելի կարճ է:

Պլանավորման մոդելում ենթադրվող փոխանցման կայանների հետ կապված մանրամասները համառոտ ներկայացված են Աղյուսակ 7-ում: Շրջաններում հավաքման և տեղափոխման օպտիմալ համակարգը, որում ներառվում են փոխանցման կայանների ճշգրիտ թիվն ու վայրը, պետք է սահմանվի յուրաքանչյուր շրջանի համար մանրամասն Իրագործելիության ուսումնասիրությամբ, կախված ապագա աղբավայրի ճշգրիտ տեղակայման վայրից:

Աղյուսակ 7 Պլանավորման մոդելում ներառված փոխանցման կայանները

Շրջան	Սպասարկման տարածք	Տեղակայման վայր	Տարողություն (տոննա տարեկան)	Հեռավորությունը մինչև տարածաշրջանային աղբավայր (կմ)
Շիրակի մարզ	Փոխանցման կայան չկա	-	-	-
Լոռու մարզ	Տավուշի մարզի Բերդը, Դիլիջանը և Իջևանը	Դիլիջան	22,000	36
	Ախթալան, Ալավերդին, Շամլուղը, Լոռու մարզի Թումանյանը, ինչպես նաև Տավուշի մարզի Այրումը և Նոյեմբերյանը	Ալավերդի	12,000	50
Կոտայք	Գեղարքունիքի մարզի Գավար, Մարտունին և Վարդենիսը	Գավար, Մարտունի շրջան	38,000	52
Հարավային շրջան /Երևանի մոտ	Արագածոտնի մարզ	Աշտարակ	24,000	43
	Արմավիրի մարզ	Վաղարշապատ	53,000	21
	Արարատի մարզի Արարատը, Արտաշատը և Վեդին	Արտաշատ	36,000	32
	Վայոց Ձորի մարզ	Եղեգնաձոր	11,000	124
Սյունիք	Սյունիքի մարզի Դաստակերտը, Գորիսը և Սիսյանը	Գորիս	14,000	66
	Սյունիքի մարզի Ագարակը և Մեղրին	Մեղրի	4,000	101

Ներդրումները և Գործարկման և պահպանման ծախսերը ներառյալ դեպի տարածաշրջանային աղբավայր տեղափոխումը գնահատվել են յուրաքանչյուր փոխանցման

կայանի համար, հիմնվելով տարբեր աշխատանքների, սարքավորումների և գործարկման միավոր արժեքի վրա:

2.5.3 Սանիտարական աղբավայրեր

Հավաքված կոշտ կենցաղային թափոնները կտեղավորվեն մի շարք ժամանակակից սանիտարական աղբավայրերում: Ենթադրվում է, որ աղբավայրերը տեղակայվում, նախագծվում և շահագործվում են թափոնների աղբավայրի վերաբերյալ ԵՄ-ան հրահանգի համաձայն (1999/31/ԵՀ):

Պլանավորման մոդելում ներառված տարածաշրջանային աղբավայրերը ներկայացված են Աղյուսակ 8-ում: Աղբավայրերի ճշգրիտ վայրը պետք է սահմանվի մանրամասն Իրագործելիության ուսումնասիրությունում, որում նշվում է, որ հեռանկարային վայրերը ՎՋԵԲ-ի և KfW-ի կողմից կատարված Իրագործելիության սկզբնական ուսումնասիրությունում նշվել են Կոտայքի և Լոռու մարզերի համար համապատասխանաբար: Աղյուսակում նշված աղբավայրի տարածքը պարզապես հատկանշական է, իսկ իրական տարածքի սահմանումը կախված կլինի աղբավայրի ճշգրիտ վայրի և վերջնական սպասարկման տարածքի սահմանումից: Աղբավայրերը պետք է պլանավորվեն որպես թափոնների կառավարման տարածաշրջանային կենտրոնի մաս՝ հետագայում լրացուցիչ տարածություններ ներառելու հնարավորությամբ /ընդհանուր տարածքը կավելանա/:

Աղյուսակ 8: Պլանավորման մոդելում ենթադրվող տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայրեր

Սպասարկման տարածք	Աղբավայրի տեղակայման վայրը	Քսան տարվա տարողություն (միլ տոննա)	Անհրաժեշտ ընդհանուր տարածք (հեկտար)
Շիրակի մարզ	Գյումրիի տարածք	1.1	17
Լոռու մարզ Տավուշի մարզ	Լոռու մարզի Վանաձորի տարածք	1.3	20
Կոտայքի մարզ Գեղարքունիքի մարզ	Կոտայքի մարզի Հրազդանը	1.5	23
Արագածոտնի մարզ Արմավիրի մարզ Արարատի մարզ Վայոց Ձորի մարզ	Նուբարաշենի աղբավայր /Երևան/	8.0 /ներառյալ Երևան քաղաքից եկող թափոնները/	Նուբարաշենում գոյություն ունեցող ընդլայնված և թարմացված աղբավայրը
Սյունիքի մարզ	Կապանի տարածք	0.5	10

Սպագայում, մինչև պլանավորման ժամկետի ավարտը կհիմնադրվեն ԿԿԹ-ի համար աղբավայրի բջիջներ՝ յուրաքանչյուրը 3 տարի տարողունակությամբ:

Պլանավորման մոդելով ենթադրվում է, որ աղբավայրից արտանետված գազերի հավաքումը և դրանց այրման համակարգը, ինչպես նաև տեղավորված թափոնների համար ծածկը կստեղծվեն գործարկման ժամանակահատվածում, երբ լցվի աղբավայրի բջիջը: Հետագայում, պլանավորման ընթացքում պետք է գնահատվի, թե արդյոք էներգիայի ստացման կամ ջեռուցման նպատակով աղբավայրի գազերի օգտագործումն իրագործելի է իրական աղբավայրի տարածքում: Աղբավայրի օգտագործումից 20 տարի անց կհիմնվի վերջնական վերին ծածկը և աղբավայրը կփակվի:

Աղբավայրը փակելուց հետո դեռևս կլինի աղբավայրից առաջացող աղտոտման ռիսկ / ֆիլտրատ և աղբավայրից արտանետված գազ/: Այսպիսով, աղբավայրի փակումից հետո 30 տարվա պահպանման ժամանակահատվածի համար ծախսերը ներառված են պլանավորման մոդելում որպես պլանավորման 20 տարվա ժամանակահատվածում աղբավայրում տեղավորված թափոնների (Եվրո/տոննաթափոններ յով) տարեկան շահագործման ծախսեր (շահագործման ժամանակահատվածում կուտակումը հետագայում պահպանման ծախսերը ծածկելու համար):

Ներդրումները և Շահագործման ու պահպանման ծախսերը յուրաքանչյուր տարածաշրջանային աղբավայրի համար գնահատվել են՝ տարբեր աշխատանքների, սարքավորումների և գործարկման միավոր արժեքի վրա:

2.5.4 Դժվար հասանելի գյուղական շրջաններում թափոնների հավաքումը

Այն գյուղական վայրերում, որտեղ գյուղերը հասանելի են մեծ տարողությամբ խտացնող մեքենաների համար, թափոնների հավաքումը կիրականացվի այնպես, ինչպես քաղաքներում, օգտագործելով փողոցներում տեղադրված 700 լիտր տարողությամբ ստանդարտ կոնտեյներները և խտացնող բեռնատար մեքենաները: Սակայն, հավաքման հաճախությունն ավելի ցածր կլինի գյուղական վայրերում, քան քաղաքներում /ենթադրվում է՝ շաբաթը մեկ անգամ/:

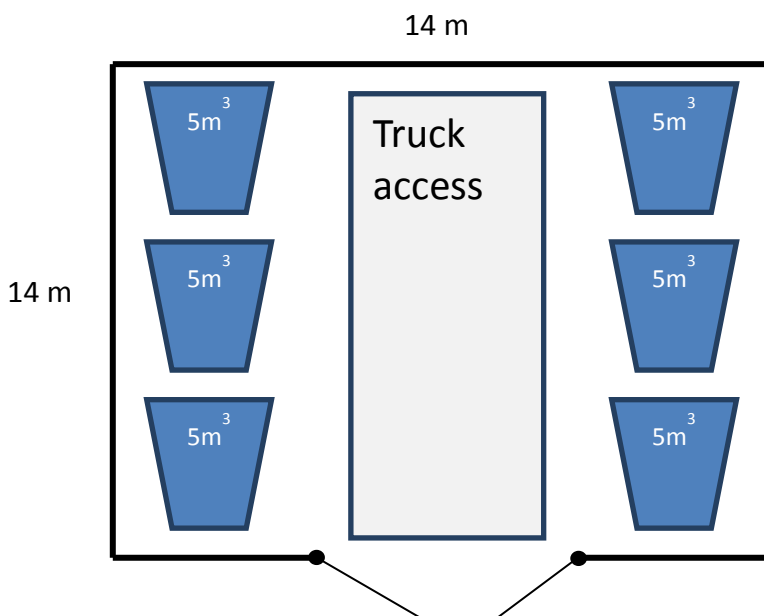
Այն գյուղական շրջաններում, որտեղ խտացնող մեծ բեռնատար մեքենաները չեն կարող հասնել կամ որտեղ ճանապարհները վատ վիճակում են, առաջարկվում է <<գյուղերում հավաքման կետեր>> մոտեցումը՝ գյուղի աղբանոցները և այլ անհարիր պրակտիկան, ինչպես օրինակ, բաց այրումը կամ թափոնների անկանոն դատարկումը աստիճանաբար կրճատելու համար:

Գյուղի թափոնների հավաքման կետը բաղկացած կլինի ճանապարհի եզրին գտնվող, ցանկապատված տարածքից, որտեղ կլինեն 5 խորանարդ մետր կոնտեյներներ, որոնք կդատարկվեն մեծ տարողությամբ խտացնող բեռնատար մեքենաներով՝ թափոնները սանիտարական աղբավայր կամ փոխանցման կայաններ տեղափոխելու համար: Գյուղերում հավաքման կետերը պետք է տեղակայվեն խտացնող մեքենաներին հարմար՝ հիմնական ճանապարհին հարակից: Տեղում հավաքման մեքենաները /փոքր բեռնատար մեքենաներ և/կամ տրակտորներ/ կարող են գյուղերում թափոնները հավաքել և տեղափոխել գյուղերի հավաքման կետեր:

Կոնտեյներները կտեղադրվեն այնպես, որ խտացնող մեքենան կարողանա ետ գնալ և դրանք հատ-հատ դատարկել: Նույն բեռնատար մեքենան կօգտագործվի որպես գյուղում հավաքման մեքենա, թափոնները դատարկելիս, սովորաբար ձեռքով:

Յուրաքանչյուր հավաքման կետի համար պետք կլինի նախագիծ, որը հարմարեցված կլինի տեղանքի ձևին և ներառվող կոնտեյներների քանակին համապատասխան: Սովորական հավաքման կետը կներառի 6 կոնտեյներներ մոտավորապես 200 քառակուսի մետր տարածքում :

Պատկեր 5 Գյուղում հավաքման կետի սխեմատիկ հատակագիծ

Ենթադրվում է, որ հավաքման կետից օգտվող գյուղական շրջաններում թափոնների հավաքումն ու տեղափոխումը դեպի գյուղերում հավաքման կետեր կկազմակերպվի համայնքային մակարդակով, մինչդեռ միջքաղաքային կազմակերպություն կամ համաձայնագիր կհաստատվի, որով թափոնները կտեղափոխվեն գյուղի հավաքման կետերից, փոխանցման կայաններից և սանիտարական աղբավայրից:

Աշխատանքներ կտարվեն, որպեսզի տեղում թափոնների օգտահանման ծրագրերի միջոցով դեպի աղբավայր տարվող թափոնների քանակը նվազագույնի հասցվի: Կարող են նաև լինել տեղական համայնքներ կամ համայնքների խմբեր, որտեղ մեկ աղբանոց կարող է բարելավվել բավարար դառնալ շահագործումը շարունակելու համար , թեև լիարժեք սանիտարական ստանդարտներից ցածր: Մա այլընտրանք է գյուղերի հավաքման կետերից տեղափոխմանը, մասնավորապես այնտեղ, ուր կարող են լինել հեռավորության, ճանապարհային պայմանների և եղանակային խոչընդոտներ: Դրամաշնորհային միջոցներով նմանատիպ նախաձեռնությունները ֆինանսավորելու համար խորհուրդ է տրվում ստեղծել ազգային ֆինանսական մեխանիզմ:

Այս համակարգը զարգացնելու համար հատկացվող ռեսուրսները նաև պետք է հատկացվեն գոյություն ունեցող պաշտոնական և ոչ պաշտոնական աղբավայրերի համակարգված փակմանը, որը հիմնականում ներառում է աղբի և ծավալուն թափոնների մեկնագամյա մաքրում/ հեռացում, որից հետո կիրականացվի գնում և դրենաժիտակողության հիմնական միջոցառումներ:

Գյուղում հավաքման կետի հիմնման համար հաշվարկված արժեքները ներկայացված են Աղյուսակ 9-ում: Այս գները նաև օգտագործվել են համակարգի հետագա ֆինանսական գնահատման համար:

Աղյուսակ 9 Գյուղում հավաքման կետի համար հաշվարկված գները /բացառությամբ՝ հողի ձեռքբերման ծախսերը/

Ծախսերի հոդված	Միավոր	Թիվ	Միավորի արժեքը (Եվրո)	Արժեքներ (Եվրոյով)
Հողային աշխատանքներ/մակերեսի պատրաստում	m ²	225	10	2,250
Սալահատակ	m ²	200	50	10,000
Ցանկապատ և դարբաս	m ²	56	75	4,200
Բեռնատարով թափոնների հավաքում	No.	6	1,500	9,000
Վայրի հաստատումը և ինժեներական աշխատանքները	LS	1	2,000	2,000
Այլ չնախատեսված ծախսեր	%	15		4,100
Ընդհանուր				31,550

Գյուղերում հավաքման կետերի անհրաժեշտությունը կարող է տարբեր լինի մեկ շրջանից մյուսը, կախված գյուղի չափերից և ճանապարհային պայմաններից: Իրականացումը պետք է համակարգվի համայնքներում թափոնների հավաքման հիմնման հետ և, ի թիվս այլոց, պետք է հաշվի առնվի պլանավորված ճանապարհների բարելավումը: Աղյուսակ 10-ում ներկայացված է Հայաստանի 10 շրջանների գյուղերում հավաքման կետերի անհրաժեշտության գնահատումը, ինչպես նաև ներդրման ընդհանուր արժեքը: Շահագործման և պահպանման համար ծախսերը ցածր կլինեն և հաշվի չեն առնվել այստեղ:

Աղյուսակ 10 շրջաններում գյուղական հավաքման կետերի մոտավոր թիվը և դրանց հետ կապված ծախսերը

Մարզ	Բնակչության թիվը (ընդհանուր, 2012թ.)	Բնակչության թիվը (գյուղերում, 2012թ.)	Գյուղերում հավաքման կետերի մոտավոր թիվը	Հաշվարկված ծախսերը (Եվրո)
Արագածոտն	142,900	109,600	15	473,250
Արարատ	281,700	198,600	10	315,500
Արմավիր	287,400	185,000	8	252,400
Գեղարքունիք	243,100	163,000	15	473,250
Կոտայք	283,500	124,300	7	220,850
Լոռի	282,200	116,900	20	631,000
Շիրակ	282,300	112,800	20	631,000
Սյունիք	153,000	49,400	25	788,750
Տավուշ	134,800	82,000	8	252,400
Վայոց Ձոր	56,100	36,700	12	378,600
Ընդամենը		1,178,300	140	4,417,000

Գյուղական շրջաններից մնացած թափոնները հավաքվում և անմիջապես ուղարկվում են տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայր կամ փոխանցման կայան, իսկ այնտեղից դեպի տարածաշրջանային աղբավայր:

Գյուղական շրջաններում թափոնների առաջացման փոքր չափի և քաղաքների հետ համեմատած վերամշակվելիք նյութերի հավաքման համար ավելի շատ ծախսերի պատճառով, ենթադրվում է, որ պլանավորման ժամանակահատվածում գյուղական շրջաններում ներդրված չէ վերամշակվելիք նյութերի հավաքման համակարգ:

2.6 Այլընտրանքային լուծումներ

Կառավարության խնդրանքով, Խորհրդատուն ուսումնասիրել է թափոնների մշակման հետ կապված այլընտրանքային տեխնոլոգիաները: Եվրոպայում դեպի աղբավայրեր գնացող թափոնների չափը նվազեցնելու ամենահաճախ կիրառվող տեխնոլոգիաներից են Մեխանիկական ձևով կենսաբանական մշակումը /ՄԿՄ/ և Թափոնների այրմամբ էներգիայի ստացումը/ԹԷՄ/: Ստորև նկարագրվում են երկու տեխնոլոգիաները, ինչպես նաև Հայաստանում դրանց կիրառումը:

2.6.1 Մեխանիկական ձևով կենսաբանական մշակում /ՄԿՄ/

Մեխանիկական ձևով կենսաբանական մշակումը /ՄԿՄ/ թափոնների մշակման այնպիսի տեխնոլոգիա է, որով մասամբ մշակվում են տնային տնտեսությունների խառը թափոնները և մեխանիկական ձևով հեռացվում են թափոնների որոշ մասերը, իսկ մյուս մասերը մշակվում

են կենսաբանորեն, թույլ տալով թափոնների մեջ պարունակված ռեսուրսների վերականգնումը և մնացած մասի նվազեցումն ու կայունացումը:

Եվրոպական Միությունում /ԵՄ/, ՄԿՄ-ը դիտվում է որպես այրման այլընտրանք: Տեխնոլոգիան հիմնականում նախատեսված է կոշտ կենցաղային թափոնների խառնուրդի մշակման համար, բայց, խիստ վերամշակման թիրախների պատճառով, տեղի իշխանությունները սովորաբար նաև ստեղծում են տնային տնտեսություններում տեղում առաձևացման միջոցով գոյացած վերամշակվելիք թափոնների /ապակի, մետաղներ, թուղթ/ստվարաթուղթ և պլաստմասսա/ հավաքման համար զուգահեռ համակարգեր: ՄԿՄ-ով ձգտում են վերականգնել թափոնների խառնուրդի հոսքում մնացած վերամշակվելիք նյութերը, բայց այս նյութերը կարող են որակով ավելի ցածր լինել, քան տեղում առանձնացման ընթացքում գոյացած թափոնները, քանի որ խառը թափոններում տեղի է ունենում աղտոտում:

ՄԿՄ-ն որպես թափոնների կառավարման տեխնոլոգիա ընտրելու համար հիմնական պատճառներն են՝

- ՄԿՄ-ը նվազեցնում է մնացած թափոնների ծավալը և, հետևաբար, աղբավայրի համար օգտագործվող տարածությունը, ինչպես նաև նվազեցնում է հեռացման համար ընդհանուր ծախսերը: Այսպիսով, ՄԿՄ-ը նաև հավատարիմ է մնում թափոնների հիերարխիայի սկզբունքներին, ըստ որոնց աղբավայրը ամենաքիչ ցանկալի տարբերակն է բնապահպանական առումով,
- ՄԿՄ-ը նվազեցնում է կենսաբանորեն կազմալուծվող թափոնների քանակը, նվազեցնելով ֆիլտրատի և մեթանի արտադրությունը, այսպիսով, նպաստելով ԵՄ-անն՝ աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգին և դրա հետ կապված ջերմոցային գազի բացթողման նվազեցմանը համապատասխանելուն,
- ՄԿՄ-ը ավելացնում է վերամշակման չափերը, ինչի վերաբերյալ ԵՄ-անում, ազգային և տեղական քաղաքականություններում և կանոնակարգերում սահմանված են կոնկրետ թիրախներ: Այն նաև կանխարգելում է հավանական վտանգավոր աղտոտիչ թափոնների՝ մարտկոցների, լուծույթների, ներկերի, էլեկտրական լամպերի առաքումը դեպի աղբավայրեր,
- ՄԿՄ-ն օգնում է խուսափել այրման անհրաժեշտությունից, որը հաճախ բացասական ընկալում ունի և շատ ծախսատար է և, քաղաքական և հասարակական դիմադրության պատճառով, դրա իրականացման գործում կարող են լինել դժվարություններ:

Շատ դեպքերում, ՄԿՄ-ն ընտրելու հիմնական տնտեսական հիմնավորումն այն է, որ ՄԿՄ-ը հնարավորություն է տալիս արտադրելու և օգտագործելու վառելիքի մաս, որը նաև կոչվում է Աղբից ստացված վառելիք /ԱՄՎ/: Ցեմենտի արդյունաբերության մեջ հիմնականում օգտագործվում է ՄԿՄ-ն գործարաններից ստացված վառելիքը, և այն կարևոր է ՄԿՄ-ի վաղ դիտարկման համար՝ քննելու, թե արդյոք կա դրա շուկան, թե՛ ոչ: Ցեմենտի արտադրության համար թափոններից ստացված վառելիքի օգտագործումը դարձել է գրեթե պարտադիր զարգացած երկրներում և անհրաժեշտություն ցեմենտի գնի սահմանման դեպքում, բայց վառելիքի վաճառքի համար ՄԿՄ-ն գործարանի համար ֆինանսական պայմանները

տարբերվում են, կախված պահանջարկից և առաջարկից, ինչպես նաև հեռավորությունից: Ցեմենտի արդյունաբերությունն ունի թափոնների մատակարարման այլընտրանքային աղբյուրներ /օրինակ՝ կեղտաջրերի մշակումից առաջացած ջրազրկված չորացված տիղմից և անվադողերից պատրաստված /, և դրանց համար թափոնների ընդունումը և ընդունելի հատուկ թափոնների տեսակները կապված են տնտեսական արդյունավետության հետ: Եվրոպական Միությունում առկա է թափոններից ստացված վառելիքի արտադրության աճ, և նկատելի է դրա տեղափոխումը բավական հեռավորություններով /օրինակ՝ Գերմանիայի ՄԿՄ գործարաններից դեպի Լեհաստանի ցեմենտի գործարաններ/: Վառելիքը նաև օգտագործում է հատուկ կառուցված այրման գործարաններում և ածուխի հետ համակցված այրմամբ էլեկտրակայաններում:

ՄԿՄ-ը ապացուցված տեխնոլոգիա է, կարող է կիրառվել՝ թափոնների օգտահանման բարձր չափերի հասնելու համար: ՄԿՄ-ի գործարանները կարող են գտնվել սանիտարական աղբավայրերում կամ դրանց մոտ, ստեղծելով թափոնների արդյունավետ օգտագործման և հեռացման համար թափոնների կառավարման կենտրոններ: Վառելիքի /ԱՄՎ/ շուկայի զարգացումը կարևոր կլինի աղբավայր ուղարկվող թափոնների քանակությունը նվազեցնելու և էներգարտադրության մեջ թափոնների ներուժը օգտագործելու համար: Ցեմենտի արտադրությունը կլինի առաջին հավանական սպառողը: Սակայն, ԱՊՀ երկրներում գոյություն ունեցող ցեմենտի գործարաններում հաճախ կիրառվում են հին տեխնոլոգիաներ և հայտնի է, որ այդ գործարաններում կան օդի աղտոտման հետ կապված խնդիրներ: Թափոններից ստացված վառելիքի օգտագործումն ավելացնում է բնապահպանության միջոցառումների իրականացման անհրաժեշտությունը:

Խորհրդատուն պատրաստել է համակարգում ՄԿՄ տեխնոլոգիայի ներդրման համար <<լրացուցիչ>> մոդել /տե՛ս Աղյուսակ 11/: Ենթադրվում է, որ ՄԿՄ հաստատությունները կհիմնադրվեն 2026 թվականին և կսկսեն գործել 2027 թվականից: ՄԿՄ-ը ներառող համակարգի զեղչված գները հաշվարկվում են տոննայի համար 47 Եվրո: <<Հիմնական>> սցենարի համեմատ, սա մոտավորապես 14 տոկոսի բարձրացում է:

Աղյուսակ 11 Պլանավորման մոդելում ներառված ՄԿՄ հաստատությունները և տարածաշրջանային աղբավայրերը

Մպասարկման տարածք	ՄԿՄ-ի և աղբավայրի տեղակայման վայրը	ՄԿՄ հաստատություն	Տարածաշրջանային աղբավայր	
		Տարողություն (տոննա տարեկան)	20 տարվա տարողություն (միլլ տոննա)	Աղբավայրի ընդհանուր տարածքը (հեկտար)
Շիրակի մարզ	Գյումրիի շրջան	60,000	0.75	12
Լոռու մարզ Տավուշի մարզ	Լոռու մարզի Վանաձորի շրջան	80,000	0.9	14
Կոտայքի մարզ Գեղարքունիքի մարզ	Կոտայքի մարզի Հրազդանը	100,000	1.0	15
Արագածոտնի մարզ Արմավիրի մարզ	Նուբարաշենի աղբավայրը- /Երևան/	460,000	7.7 (ներառյալ Երևան	Նուբարաշենում գոյություն ունեցող աղբավայրի

Մասնատրամադրանք	ՄԿՄ-ի և աղբավայրի տեղակայման վայրը	ՄԿՄ հաստատություն	Տարածաշրջանային աղբավայր	
		Տարողություն (տոննա տարեկան)	20 տարվա տարողություն (միլ տոննա)	Աղբավայրի ընդհանուր տարածքը (հեկտար)
Արարատի մարզ Վայոց Ձորի մարզ			քաղաքից եկող թափոնները)	երկարացում և թարմացում
Սյունիքի մարզ	Կապանի շրջան	30,000	0.35	7

2.6.2 Էներգիայի ստացում՝ թափոնների այրմամբ

Որպես ՄԿՄ հաստատություններին այլընտրանք, բազմաթիվ եվրոպական երկրներում կիրառում են թափոնների ջերմային մշակման տեխնոլոգիան, որը հաճախ անվանում են այրում: Տնային տնտեսությունների թափոնների այրումը կարող է նվազեցնել թափոնների ծավալի 95 տոկոսը և քաշի 75-80 տոկոսը: Ավելին, էներգիան կարող է վերականգնվել, իսկ ավելորդ ջերմությունը կարող է օգտագործվել:¹⁴

Գոյություն ունեն այրման տարբեր տեխնոլոգիաներ, բայց ամենատարածված տեխնոլոգիան վառարանի երկաթե ցանցով զանգվածային այրումն է, այսինքն՝ թափոնն այրվում է շարժվող երկաթե ցանցի վրա: Ստացվող թափոնը մտցվում է բունկեր՝ թափոնների հավաքման համակարգի ինքնուրույն գործարկման համար և այրման գործարանի համար բուֆերային հզորություն ստեղծելու համար: Թափոնները խառնվում են ամբարձիչ կոունկով՝ նախքան վառարանի բունկեր թափոնները մտցնելը և դրա ընթացքում:

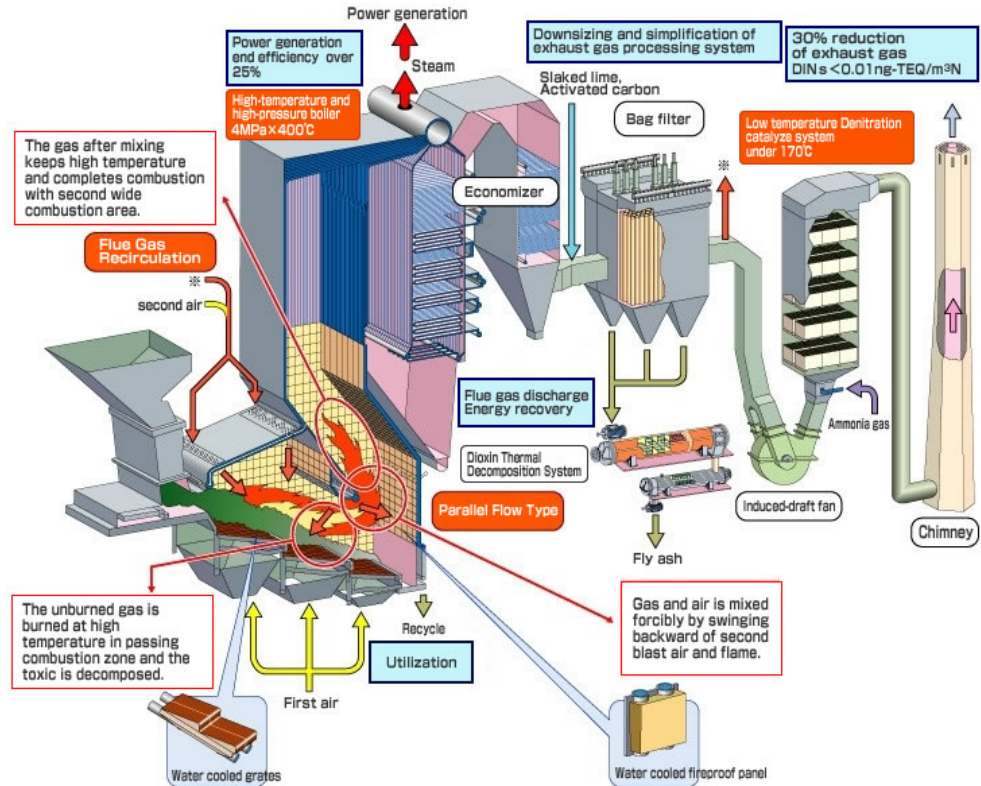
Հիմնական այրման գործընթացը տեղի է ունենում վառարանի ներսում: Թափոնները, որոնք սովորաբար ունեն 9-11 ՄՋ/կգ էներգիայի կոնտենտ, մտցվում են վառարանի շարժվող ցանցի մեջ: Երկաթե ցանցում գործընթացը սովորաբար բաժանված է երեք մասի: Ցանցի առաջին հատվածում թափոնները չորացվում են պատերից եկող ճառագայթներով և ավելի ներքևի հատվածներից եկող կրակից: Չորանալու ընթացքում ցնդող գազերը դուրս են մղվում և վառվում են ցանցի վերևում: Առաջին հատվածի վերջում թափոնների շերտն էլ է բոցավառվում: Չորացման և այրման ընթացքում հիմնական օդը գալիս է երկաթե ցանցի բազմաթիվ անցքերից: Երրորդ հատվածում թափոններն այրվում են, և հատկում առաջանում է մոխիր, որը այնուհետև սառեցվում է, իսկ սև մետաղները վերականգնվում են մագնիսների օգնությամբ:

Այրման ընթացքում ջերմաստիճանը տատանվում է 950°-ից 1,200° ցելսիուսի սահմաններում, իսկ ծխային գազերն անցնում են այրումից հետո նախատեսված կամերայով՝ ապահովելու, որ այդ գազերն այրվեն բարձր ջերմաստիճանի պայմաններում միջինը երկու վարկյան

¹⁴ Սովորաբար համարվում է, որ էներգիայի շուկան առկա է, մինչդեռ գոլորշու կամ ջեռուցման /տաք ջուրը/ օգտագործումը կախված է կենտրոնացված ջեռուցման առկայությունից և/կամ այն արդյունաբերություններից, որոնք կարող են օգտագործել էներգիայի նման ձևեր:

պահումից հետո: Ծխային գազերը շոգեկաթսայում սառեցվում են ճառագայթման եկոնվեկցիայի միջոցով, նախքան այդ գազերի մուտքը մաքրման համակարգ, որը ժամանակակից այրման կայաններում շատ բարդ համակարգ է: Պատկեր 6-ում ներկայացված է թափոնների այրման նման գործարանիսխեման:

Պատկեր 6 Էներգիայի ստացում՝ թափոնների զանգվածային այրմամբ. սխեմատիկ նկարագրություն¹⁵

Թափոնների այրման սարքավորումների՝ բնապահպանության և առողջապահության հետ կապված ամենամեծ խնդիրն օդային արտանետումներն են: Հետևաբար, անհրաժեշտ է ստեղծել մեծ համակարգ, որը կկանխարգելի թափոնների այրումից առաջացած վտանգավոր թունավոր արտանետումները դեպի օդ: Ծխային գազերը պետք է մշակվեն այդ գազերի մաքրման համար նախատեսված առաջադեմ համակարգերում՝ արտանետման վերջին ստանդարտներին համապատասխանելու համար, օրինակ՝ Եվրոպական Միության Արդյունաբերություններում արտանետումների վերաբերյալ թիվ 2010/75 ԵՀ հրահանգով սահմանված ստանդարտներին: Այս համակարգերը ենթարկվել են հսկայական փոփոխությունների և սովորաբար ներառում են փոշու հեռացման համար նախատեսված ֆիլտրներ: Փոշու հեռացումից հետո հեռացվում են թթու գազերը /կրաքարի ներարկմամբ/, NO_x /ազոտաթթվի աղի նվազեցում/, ինչպես նաև դիօքսինը, ֆուրանները և ծանր մետաղները /ակտիվ կարբոնը/:

Ծխային գազի մաքրման մնացորդային արդյունքը մեծապես աղտոտված է ծանր մետաղներով և պետք է հեռացվի, օրինակ՝ վտանգավոր նյութերի համար նախատեսված հատուկ

¹⁵ http://www.khi.co.jp/english/kplant/business/environment/g_waste/images/heat_ii002.jpg

աղբավայրերում: Նստվածքային մոխիրը մեծապես հարմար է վերամշակման համար որպես մանրախիճ ճանապարհաշինության մեջ և պեղված հողերի լցման աշխատանքներում:

Հայաստանում թափոնների այրմամբ էներգիայի ստացման /ԹԷՍ/ համար կան խոչընդոտներ՝ ներառյալ ատոմային էներգիայի արտադրության համար ներկայումս ցածր գները, ինչպես նաև շրջաններում, նույնիսկ Երևանում, ջեռուցման ցանցերի բացակայությունը՝ տաք ջրի վաճառքից եկամուտ ստանալու համար: Իրատեսականորեն, այսօր միայն էներգիայի արտադրությունը կարող է եկամուտ բերել, իսկ այդ եկամուտը հավանական է, որ ցածր կմնա այնքան ժամանակ, քանի դեռ պահպանվում է ատոմային էներգիան: 2006թ. նոյեմբերին ընդունված ԵՄ-Հայաստան Գործողությունների ծրագրի առաջնային նպատակներից մեկը Երևանի արևմտյան մասում գտնվող Մեծամորի ատոմակայանը հնարավորինս շուտ շահագործումից հանելն է, իսկ դա հնարավոր կդարձնի Հայաստանում էներգիայի արտադրության համար հանածո վառելիքի ներդնումը, որը և կհանգեցնի արտադրության համար ավելի մեծ ծախսերի և ԹԷՍ-ի դիմաց եկամուտների բարձրացման:

Կենտրոնացված ջեռուցման համակարգերի զարգացումը կարող է հանդիսանալ մեծ քաղաքների մոտակայքում ավանդական էլեկտրակայանների ներդրման հետևանք, բայց սա կպահանջի մեծ ներդրումներ և անհավանական է, որ հնարավոր լինի իրականացնել կարճ և միջին ժամանակահատվածում: Արդյունաբերական գործընթացներում թափոնների այրմամբ էներգիայի ստացումից առաջացած ջերմության օգտագործումն այլընտրանք է, բայց սա նույնպես անիրատեսական է կարճ և միջին ժամանակահատվածում, քանի որ արդյունաբերությունը կլինի ջերմության հիմնական օգտագործողը, կամ բազմաթիվ նման արդյունաբերություններ պետք է մոտ լինեն իրար, և թափոնների այրմամբ էներգիայի ստացումը լինի տարբերակ:

Հաշվի առնելով Հայաստանի մակրոտնտեսական պայմանները, ԹԷՍ-ի իրականացման համար հիմնական խոչընդոտը կլինեն ծախսերը: Հայտնի է, որ ԹԷՍ-ի ներդրումը շատ թանկ է: Ժամանակակից ԹԷՍ կայանի գինը տատանվում է տարեկան 600-900 եվրո յուրաքանչյուր տոննայի համար /օրինակ՝ տարեկան 100 հազար տոննայի համար գինը կլինի 60-90 միլիոն եվրո/: Շահագործման և պահպանման համար ծախսերը սովորաբար կլինեն յուրաքանչյուր տոննայի համար 40-50 եվրո /բացառելով արժեզրկումը, ֆինանսական ծախսերը և եկամուտները/, ինչն ավելանում է համակարգի այլ ծախսերի վրա:

Այսպիսով, Հայաստանի համար ԹԷՍ-ը չի համարվում որպես կենսունակ տարբերակ կարճ և միջնաժամկետ հեռանկարում:

3 Կարգավորիչ և ինստիտուցիոնալ միջոցառումներ

Խորհրդատուն ուսումնասիրել է Հայաստանում ԿԿԹԿ -ի համար կարգավորող և ինստիտուցիոնալ շրջանակը՝ առաջարկվող բարելավված համակարգին դրա աջակցության պատրաստակամությունը գնահատելու համար: Ուսումնասիրությունը կցված է **Error! Reference source not found.** and **Error! Reference source not found.** Հավելվածներում: Հիմնական առաջարկությունները և եզրակացությունները հետևյալն են.

3.1 Օրենսդրության ուսումնասիրություն

Քանի որ ԿԿԹԿ նոր համակարգը նախատեսված է համապատասխանել ԵՄ-ան թափոնների վերաբերյալ օրենսդրության գլխավոր դրույթներին, Խորհրդատուն Հայաստանի օրենսդրությունը համեմատել է հետևյալ Հրահանգների¹⁶ հետ.

- Թափոնների վերաբերյալ Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2008 թվականի նոյեմբերի 19-ի թիվ 2008/98 ԵՀ հրահանգը և ուժը կորցրած ճանաչված որոշ հրահանգներ (ՊՏ L 312, 22.11.2008, էջ 3) /ուժի մեջ է 2010 թվականի դեկտեմբերի 12-ից/,
- Փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների վերաբերյալ Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 1994 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ 94/62/ԵՀ հրահանգը (ՊՏ L 365, 31.12.1994, էջ 10),
- Թափոնների աղբավայրի վերաբերյալ Խորհրդի 1999 թվականի ապրիլի 26-ի թիվ 1999/31 հրահանգը (ՊՏ L 182, 16.07.1999, էջ 1), վերջին անգամ փոփոխվել է

¹⁶ Նշենք, որ համեմատությունը մոտարկման հետ կապված տերմինաբանության առումով իրավական համապատասխանության վերլուծություն չէ:

Եվրոպական պառլամենտի և Խորհրդի 2008 թվականի հոկտեմբերի 22-ի թիվ 1137/2008 (ԵՆ) կանոնակարգով (ՊՏ L 311, 21.11.2008, էջ 1):

Հայաստանի թափոնների վերաբերյալ օրենսդրությունը կանխարգելման և վերամշակման հետ կապված հիմնական խնդիրներով արտացոլում է թափոնների կառավարման միջազգային սկզբունքները, բացառությամբ փաթեթավորման թափոնների համար թիրախների, որոնք վերցված են ԵՄ-անան համապատասխան Հրահանգի¹⁷: Չկան սահմանված թիրախներ, որոնք կարող են քաղաքապետարանների, պլանավորմամբ զբաղվող օպերատորների և օրենքն իրագործող իշխանությունների համար ապահովել չափանիշներ և այդ օրենսդրությանը հետևող այլ օրենսդրություն:

Գործող օրենքում կա թափոնների սակագնի համար վերին ամենաբարձր սահման, որը նշանակում է, որ օրենքը պետք է պարբերաբար վերանայվի գնաճի հետ համահունչ լինելու համար: Ավելին, սակագնի վերին սահմանի դեպքում հաշվի չի առնվում համակարգի արդիականացումը. հիմնական բարեփոխումները, օրինակ՝ սույն զեկույցում առաջարկվող բարեփոխումները, կարող են հանգեցնել սակագների ներկայիս վերին սահմանի գերազանցմանը :

Երևանի քաղաքապետարանի¹⁸ համար կատարված թափոնների հավաքման ծախսերի հաշվարկներից հետևում է, որ իրավական վերին սահմանը չի ապահովում բոլոր ծախսերի վերականգնումը և թափոնների կառավարման ծառայությունների ինքնաֆինանսավորումը: Սա հարցականի տակ է դնում ներկայիս սակագնի իրավական վերին սահմանի տեղին լինելը:

Բացի սակագներից, թափոնների վերաբերյալ ներկայիս օրենսդրությունը չի նախատեսում որևէ տնտեսական գործիք, օրինակ՝ խաչաձև սուբսիդավորում, տարբերակված հարկ, ապրանքի և փաթեթավորման համար գանձումներ, պարտավորությունների կատարման երաշխիքներ և աղբավայրերի աջակցության ֆոնդ, որոնք կարող են կիրառվել՝ ծախսերը ծածկելու և թափոնների հոսքի վրա ազդեցություն գործելու համար:

Տարածաշրջանային համագործակցությունը սահմանված չէ ԵՄ օրենքով, սակայն բազմաթիվ ԵՄ անդամ պետություններ ընդունել են տարածաշրջանում թափոնների կառավարման համակարգերի իրագործման համար կենսունակ հաստատությունների ստեղծման նպատակով մոտեցումներ: Որպես այդպիսին, տարածաշրջանային համագործակցություն սահմանելը կարող է թվալ ազգային օրենսդրության գործողության ոլորտից դուրս , սակայն կան ԵՄ անդամ պետություններ, որոնք Շրջակա միջավայրի պաշտպանության վերաբերյալ

¹⁷ Հայաստանի օրենսդրության մեջ չկան որևէ հատուկ միջոցառումներ, որոնք կներկայացվեն այս թիրախներին հասնելու համար, և ներկայումս չկա փաթեթավորման կամ փաթեթավորման թափոնների համապատասխանության համակարգ:

¹⁸ Երևան քաղաքում Թափոնների հավաքման/սանիտարական մաքրման ծառայությունների կոնցեսիաներն իրականացնելու համար գործարքի խորհրդատվական ծառայություններ և աղբավայրի նախագծման, ֆինանսավորման, շինարարության և գործարկման կարգավորումը, Ինտեգրված հմտություններ, 2010թ. հունիս:

ակտում ունեն դրույթներ, որոնք թույլ են տալիս երկրի իրավասու մարմինն՝ թելադրել քաղաքապետարանի մասնակցությունը տարածաշրջանային համագործակցությանը /և այնպես անել, որ քաղաքապետարանի համար տարածաշրջանային համագործակցության դռները բացվեն¹⁹/: Ակնկալվում է, որ այս հարցը Հայաստանին նույնպես կվերաբերի, եթե առաջարկվող համակարգով երկրի քաղաքապետարանները ստանձնեն թափոնների կառավարման համար պատասխանատվությունը:

<<Հայաստանի Հանրապետության տարածքում աղբավայրերի նախագծման և շահագործման վերաբերյալ ձեռնարկը>> չի պարունակում նախագծման պարտադիր պայմաններ և չի համապատասխանում ԵՄ-ան Աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգին /տե՛ս ներքևի Նշումը/: Այնուամենայնիվ, հարկավոր է հասկանալ, որ Հրահանգի պահանջների ընդունումը կհանգեցնի նոր աղբավայրերի շինարարության և հին աղբավայրերի և աղբանոցների փակման համար մեծ ծախսերի:

Նշում 1. ԵՄ-ան Աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգի պահանջները

ԵՄ-ան Աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգի հիմնական նպատակն է ապահովել միջոցառումներ, ընթացակարգեր և ուղղորդում՝ կանխարգելելու կամ նվազեցնելու թափոնների աղբավայրի թողած բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա, ինչպես նաև ռիսկերը մարդկանց առողջության վրա: Այն ԵՄ անդամ պետություններից պահանջում է, որ այս նպատակին հասնելու համար ձեռնարկեն մի շարք միջոցներ՝ ներառյալ աղբավայրում թափոնները թափելուց առաջ թափոնների մշակումը, վերացնել համահեռացումը /վտանգավոր և ոչ վտանգավոր թափոնների խառնումը/, ինչպես նաև իրականացնել աղբավայրի փակման և փակումից հետո վերահսկողությունը: Հրահանգի քաղաքականության հիմնական նպատակներն են անդամ պետություններին խրախուսել բարձրացնել թափոնների կառավարման մակարդակը՝ նվազեցնելու վերջնական հեռացման համար ցանկությունը կամ անհրաժեշտությունը, հատկապես աղբավայրերի միջոցով, և թափոնների աղբավայրի հետ կապված ավելի <<ճշգրիտ>> ծախսեր կատարել և ապահովել ավելի շատ թափանցիկություն:

¹⁹ Դանիայի 2010 թվականի հունիսի 26-ի Շրջակա միջավայրի պաշտպանության վերաբերյալ թիվ 879 օրենքի 49-րդ հոդվածը:

3.2 Ինստիտուցիոնալ շրջանակի ուսումնասիրություն

Թափոնների կառավարման ոլորտում ինստիտուցիոնալ իրավասությունները սահմանված են Հայաստանի 2004 թվականի «Թափոնների մասին» օրենքում: Ստորև ներկայացված Աղյուսակում ներկայացվում է հիմնական սուբյեկտների և շահագրգիռ կողմերի գործառույթների ուսումնասիրությունը:

Աղյուսակ 12 Հայաստանում ԿԿԹԿ ոլորտին վերաբերող հաստատությունների և գործառույթների ուսումնասիրություն

Հաստատության անվանումը	Գործառույթները
Բնապահպանության նախարարություն ²⁰	Սահմանում է թափոնների կառավարման համար նորմերը և ստանդարտները Մասնակցում է քաղաքականության մշակմանը Հաստատում է թափոնների կառավարման ենթակառուցվածքների համար կայքերն ու տեղակայումը Իրականացնում է թափոնների ցուցակագրում, ներառյալ վտանգավոր թափոնների ցուցակագրում Պատրաստում է կլիմայի փոփոխության վերաբերյալ հաշվետվություններ Ապահովում է կատարման հարկադրանքը
Քաղաքաշինության նախարարություն	Պլանավորում և մշակում է քաղաքաշինության ոլորտի վերաբերյալ պետական քաղաքականությունը, Մշակում է աղբավայրերի կառուցման ծրագրերը
Տարածքային կառավարման նախարարություն	Տարածքների զարգացում և պլանավորում է Տարածաշրջանային վարչակազմի համակարգում
Առողջապահության նախարարություն	Բնակչության սանիտարա-համաճարակային անվտանգության ապահովման պետական քաղաքականության մշակում Միջոցառումների պլանավորում, սանիտարական նորմերի և ստանդարտների հարկադրանքի, ինչպես նաև հիգիենիկ-համաճարակային միջոցառումների վերահսկում Մարդկանց առողջության վրա շրջակա միջավայրի բաղադրիչների բացասական ազդեցության բացահայտման և կանխարգելման վերաբերյալ հետազոտությունների կազմակերպում
Առողջապահության նախարարության Հիգիենայի և համաճարակաբանության պետական տեսչություն	Իրավաբանական անձանց և անհատների կողմից սանիտարական կանոնակարգի և նորմերի կատարման ապահովում Բնակչության սանիտարա-համաճարակային անվտանգության վերաբերյալ իրավիճակի վերլուծում և գնահատում Շինարարության համար հողհատկացման, թափոնների հեռացման և այլ գործողությունների ընթացքում հիգիենիկ փորձաքննության ապահովում
Էկոնոմիկայի նախարարություն	Քիմիական նյութերի և թափոնների ներկրման և արտահանման պետական կանոնակարգում
Ֆինանսների նախարարություն	Կառավարության կողմից ստանձնած ֆինանսական հանձնառություններ՝ ներառյալ սուվերեն պարտքի երաշխիքները

²⁰ Կառավարության 2005 թվականի թիվ 599 հրամանով, Բնապահպանության նախարարությունը Հայաստանում Թափոնների կառավարման ոլորտում պետության կողմից լիազորված մարմինն է:

Հաստատության անվանումը	Գործառույթները
Հայաստանի կառավարության Մաքսային պետական կոմիտե	Վտանգավոր նյութերի և թափոնների ներկրման և արտահանման վերահսկում
Վիճակագրության ազգային ծառայություն	Թափոնների և քիմիական նյութերի օգտագործման և կառավարման վերաբերյալ տվյալների հավաքագրում և տրամադրում
Համայնքներ	Մասնակցություն ծրագրերի և քաղաքականությունների մշակմանը Օրագրերի իրականացում ներառյալ թափոնների ոլորտին վերաբերող ծրագրերը Հանրային ծառայությունների մատուցում ներառյալ թափոնների ոլորտին վերաբերող ծառայությունները

Գործնականում 915 համայնք պատասխանատու է թափոնների կառավարման ծառայությունների մատուցման համար:²¹ Թափոնների կառավարման մեջ ազգային մակարդակում ներգրավված նախարարությունները և հաստատությունները զբաղվում են թափոնների կառավարման համապատասխան ոլորտներով, սակայն բացակայում է թափոնների կառավարման տեխնիկապես ամուր ազգային փորձաքննության կենտրոն, որը կարող է լինել նոր համակարգի զարգացման և սպասարկման գործում առաջատարը:

Թույլտվությունների տրամադրումը ցրված բնույթ է կրում, և ընթացիկ աշխատանք չի տարվում Ինտեգրված աղտոտվածության կանխարգելման և վերահսկման /ԻԱԿՎ/ համակարգին պատրաստվելու և ինտեգրված /<<մեկ կանգառով լրիվ սպասարկում>>/ կերպով թույլտվություններ տրամադրելու ուղղությամբ, որն օգտվողներին կմատուցեր վերջնական ծառայություններ: Բնապահպանության նախարարությունը պատասխանատու է կատարման համար, բայց աղբավայրերի և թափոնների բեռնաթափման հաստատությունների կանոնավոր ստուգայցեր չեն կատարվում:

3.3 Կանոնավորելու համար առաջարկություններ

3.3.1 Փոփոխություններ իրավական/կանոնակարգող շրջանակում

Հայաստանի օրենսդրությունում ԵՄ օրենսդրության բոլոր իրավական դրույթների ընդունման առումով մոտարկումը էական իրավականառաջադրանք է, բայց դա նախապայման չէ հիմնավոր զարգացման համար, ինչը շատ ավելի կարևոր կլիներ քաղաքացիների համար: Այնուամենայնիվ, առաջարկվում է արտացոլել ԵՄ օրենսդրության առնվազն ամենակարևոր դրույթները:

²¹ Օրագրված է ինստիտուցիոնալ բարեփոխում, որով կստեղծվեն տեղական իշխանությունների ավելի մեծ միավորներ, դրանց պատասխանատու դարձնելով տեղական կարիքները հոգալու համարավելի շատ ծառայությունների համար:

Նախևառաջ, Հայաստանը կշահի գոյություն ունեցող աղբանոցների փակման և թափոնների օգտահանման համար թիրախներ սահմանելուց /չոր նյութերի վերամշակում և կենսաբանորեն կազմալուծվող թափոններն աղբավայրերում տեղավորելու կրճատում/, բայց արդյունավետ լինելու համար սրանք պետք է սահմանվեն մանրակրկիտ վերլուծությունների հիման վրա, քանի որ գնալով ավելի հասանելի կդառնան ընդունելի այլընտրանքները, կարողությունները և ենթակառուցվածքները: Սանիտարական աղբավայրերի համար պետք է սահմանվեն տեխնիկական չափանիշներ, որոնք կհամապատասխանեն ԵՄ-ան Աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգում նշվածներին՝ նախագծի կազմման և թույլտվության գործընթացները հեշտացնելու համար: Այս թիրախների սահմանումը կարող է հանգեցնել իրականացման հարաբերականորեն երկար ժամկետների, որի դեպքում կարևոր կլինի նաև սահմանել միջանկյալ թիրախներ՝ (օրինակ՝ նոր աղբավայրերի համար պլանավորումը և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության ուսումնասիրությունն ավարտելու համար) իրականացման առաջընթացի մշտադիտարկման համար շոշափելի ուղենիշեր ստեղծելու նպատակով:

Ավելին, իրավական դրույթներ պետք է ընդունվեն՝ առաջարկվող համակարգի զարգացումներին աջակցելու համար՝ ներառյալ դրա ինստիտուցիոնալ շրջանակը: Այս առումով կարևոր է ճշգրտորեն սահմանել պլանավորման, իրականացման /գործարկման/ և կատարման համար հիմնական գործառնություններում իրավասությունները, ինչպես նաև ապահովել հաստատությունների անկողմնակալությունը և թափանցիկությունը: Իշխանության պատվիրակումը տեղական կառավարման մարմիններից կենտրոնացված մարմին, ինչպես նկարագրվում է հաջորդ Բաժնում, կարևոր կլինի ռազմավարության իրականացման համար: Այսպիսով, առաջարկվում է, որ պատասխանատվության բաժանումն արվի հետևյալ սկզբունքներից ելնելով.

- Թափոններարտադրողը պատասխանատու է առաջացած թափոնների համար,
- Տեղական իշխանությունը պատասխանատու է թափոնների կառավարման ծառայությունների մատուցման համար /հավաքում, տեղափոխում, օգտագործում և հեռացում/,
- Տեղական իշխանությունը պատասխանատու է տնային տնտեսություններից և հավաքման համակարգից օրինապես օգտվող թափոնների այլ արտադրողներից սակագների հավաքման համար,²²
- Կենտրոնական մարմինը, տեղական իշխանության անունից, զբաղվում է թափոնների կառավարման ծառայությունների մատուցման համակարգմամբ, պլանավորմամբ, հայթայթմամբ, պայմանագրեր կնքելով և պայմանագրերի մոնիտորինգով:

Վերջապես, թափոնների սակագնի վերին սահմանը պետք է վերացվի՝ անհատական հիմունքներով մատչելիության և վճարելու պատրաստակամության մասին գնահատական տալու համար: Բացի դրանից, պետք է ներդրվեն վերամշակման բիզնեսին աջակցող տնտեսական գործիքներ: Միջինից երկար ժամկետում, թափոնների հարկը կարող է նշանակալի դեր խաղալ թափոնների օգտահանման համար, բայց սա չի առաջարկվում վաղ

²² Բոլոր մյուս օգտվողներից սակագների հավաքման պատասխանատվությունը կարող է ընկնել իրավական օպերատորի վրա:

շրջանի համար, քանի որ այն ավելի շատ սահմանափակումներ կառաջացնի եկամուտների վրա, որոնք արդեն իսկ սահմանափակ են՝ անմատչելիության պատճառով:

3.3.2 Փոփոխություններ՝ ինստիտուցիոնալ կարգավորումներում

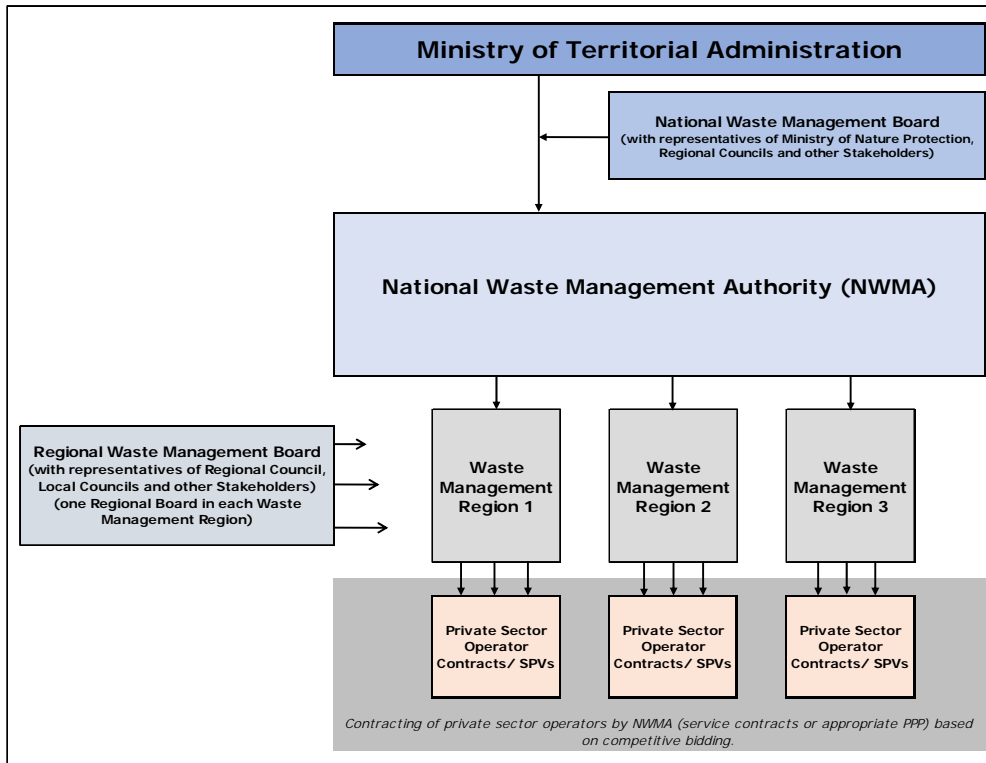
Երկրում ԿԿԹԿ -ի շրջանակի, մասնավորապես՝ Պետական-մասնավոր հատված համագործակցության ՊՄՀՀ համար կպահանջվի կենտրոնական մարմին, որը կգրադվի երկրի ԿԿԹԿ համակարգի վերահսկման, համակարգման և ղեկավարման հետ կապված տեխնիկական, իրավական հարցերով, գնումներով, պայմանագրերի վարչարարությամբ և ֆինանսական փորձագիտության ապահովմամբ՝ ներառյալ ՄՖՀ-ների, բազմակողմ կազմակերպությունների և դոնորների ներգրավմամբ միջազգային նախաձեռնությունների համակարգմամբ:

Նման «<Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմին>> /ԿԿԹԿԱՄ/ կարող է ստեղծվել Բնապահպանության նախարարությանն առընթեր, դիտարկելով որոշ իրավասություններ: Սակայն, Հայաստանի դեպքում ավելի նպատակահարմար կարող է լինել Տարածքային կառավարման նախարարությանն առընթեր մարմին ստեղծելը, քանի որ այս նախարարությունը մեծ դեր է խաղացել ԿԿԹԿ ռազմավարական զարգացման ծրագրի շուրջ միջգերատեսչական համակարգման մեջ: Բնապահպանության նախարարությունը, հողի օգտագործման, առողջապահության, երկրի ֆինանսական և տնտեսական քաղաքականությունների հարցերով զբաղվող համապատասխան այլ նախարարություններ, ինչպես նաև այլ շահագրգիռ մարմիններ, ինչպես օրինակ՝ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարությունը և Հանրային ծառայությունները կարգավորոց հանձնաժողովը (ՀՄԿՀ) կարող են տեղավորվել Մարմնի խորհրդում (տե՛ս նաև սխեմանՊատկեր 7-ում):

Բնապահպանության նախարարությունը կպահպանի բնապահպանության հետ կապված չափանիշներ սահմանելու, բնապահպանական փորձագիտության տրամադրման և թույլտվություններ տալու, ինչպես նաև կատարման հարկադրանքի իր լիազորությունները: Նախարարության կարողությունները պետք է զարգացվեն՝ բոլոր աղբավայրերում և թափոնների բեռնաթափման հաստատություններում անկախ, համակողմանի և կանոնավոր ստուգումներ ապահովելու համար: Խորհուրդ է տրվում ստեղծել կատարման համար առանձին բաժին՝ կանոնավոր և որակյալ ստուգումներ իրականացնող տեսուչների խումբ ստեղծելու և պահելու, ինչպես նաև միջազգային համագործակցությունից օգտվելու նպատակով:

Հետևաբար, Խորհրդատուն առաջարկում է, որ ԿԿԹԿ շրջանակը իրականացվի տարածաշրջանային փաթեթներով, բայց լինի ստորև Պատկեր 7-ում ներկայացված ձևաչափով՝ կենտրոնական հսկողությամբ:

Պատկեր 7 Առաջարկվող ինստիտուցիոնալ շրջանակը՝ կենտրոնական հսկողությամբ

ԿԿԹԿԱՄ-ում պետք է ընդգրկվեն հետևյալ երկու խորհրդատվական մարմիններ՝ շահագրգիռ կողմերի և շահառուների ավելի ակտիվ ներգրավվածությունն ապահովելու համար.

- *Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային խորհուրդ*, որը կմշտադիտարկի Հայաստանում ընդհանուր առմամբ թափոնների կառավարումը և ԿԿԹԿԱՄ-ի կատարումը, ինչպես նաև կգնահատի շրջաններում զարգացումները և կքննարկի ազգային և տարածաշրջանային մակարդակներում նոր նախաձեռնությունները,
- *Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման տարածաշրջանային խորհուրդներ*, որոնք ստեղծված են որպես գործընկեր շրջաններում իրականացման համար, սահմանելու Պետական-մասնավոր հատված համագործակցության համար պայմանագրերը, մշտադիտարկելու ՊՄՀՀ օպերատոր/ներ/ի կատարումը և քննարկելու ապագա նախաձեռնությունները տարածաշրջանում:

Տարածաշրջանային կամ պետական մակարդակներում ՊՄՀՀ պայմանագրերի կնքումը և քաղաքապետարանների միջոցով սակագների հավաքման կազմակերպումը կարող են քիչ արդյունավետ լինել սակագների հավաքման առումով, քանի որ քաղաքապետարաններն այդքան էլ շահագրգռված չեն: Սա կարող է Կառավարության համար պայմանագրերի վճարների հետ կապված ստեղծել մեծ դեֆիցիտ: Հետևաբար, սակագների հավաքումը, որը

ներկայումս տեղական իշխանությունների պատասխանատվությունն է, կարող է ն դրվի ավելի բարձր մակարդակի վրա՝ քաղաքապետարաններից սակագները ստանալու համար, անկախ նրանից, թե դրանք վճարողից հավաքում են սակագինը, թե՛ ոչ: Ազգային ռազմավարության իրականացումը կախված կլինի նրանից, թե արդյոք համակարգի միջոցով հնարավոր կլինի մեկ մակարդակի վրա սահմանված միատեսակ սակագների հավաքումը, բայց սա մի բան է, որն այդքան էլ չի գործի, եթե բոլոր քաղաքապետարաններն առանձին ղեկավարեն այդ ամենը:

4 Մասնավոր հատվածի վերաբերյալ գնահատում

4.1 Ներածություն

Այս Բաժնում գնահատվում են Հայաստանի ԿԿԹԿ ոլորտում մասնավոր հատվածի մասնակցության /ՄՀՄ/, հատկապես Պետություն-մասնավոր հատված գործակցության /ՊՄՀՀ/ և դրանց վերաբերող ձևերի աստիճանական ներդրման հնարավորությունները: Գնահատումը հիմնված է այն նախադրյալի վրա, որ Հայաստանում ԿԿԹԿ ոլորտի հաջողված, երկարաժամկետ զարգացումն ու բարեփոխումները կախված կլինեն մասնավոր հատվածի մասնակցության չափից և որակից, ինչպես նաև մասնավոր հատվածի ֆինանսապես և իրագործման փորձագիտությամբ նպաստելու կարողությունից: Գնահատումը կատարվել է հետևյալ երեք հիմնական ուղղություններով.

- միջազգային մասնավոր հատվածի շահագրգռվածության հատկանշական գնահատումը,
- տեղական մասնավոր հատվածի կարողությունների հատկանշական գնահատումը,
- քաղաքային ոլորտում ՊՄՀՀ միջազգային փորձի գնահատումը և այն երկրների ԿԿԹԿ – գնահատումը, որոնք համեմատելի են Հայաստանի հետ:

Առանձին գնահատումների արդյունքները համակցվել են թափոնների կառավարման ոլորտում ՄՀՄ-ի ներուժի վերաբերյալ տեսակետում: Դրանք նաև օգտագործվել են ոլորտի ճանապարհային քարտեզի հետագա մշակման, բարեփոխումների ծրագրի մշակման, ինչպես նաև իրատեսական գործողությունների ծրագիրն ու ժամկետները ներկայացնելու համար: Ի թիվս մյուս ծրագրերի, այդ բարեփոխումների ծրագիրը կհանգեցնի ԿԿԹԿ ոլորտի առևտրայնացմանը, ինչպես նաև ՄՀՄ/ՊՄՀՀ ձևերի աստիճանական ներդրմանը:

4.2 Կառավարության և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցությունը՝ որպես հասկացություն

Պետական և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցությունը /ՊՄՀՀ/ լայն իմաստով կարելի է սահմանել որպես պետական և մասնավոր հատվածի միջև պայմանագրային համաձայնություն, որով մասնավոր գործընկերը մատուցում է ավանդաբար պետության կողմից մատուցվող ծառայությունները: ՊՄՀՀ գործարքները սովորաբար կիրառվում են այն դեպքերում, երբ կարգավորումը՝

- նպաստում է ծրագրի իրականացման, շարունակության և/կամ ծառայության մատուցման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների մոբիլիզացիային,
- ապահովում է գործողության արդյունավետության մակարդակի զգալի բարձրացում,
- տրամադրում է հատուկ փորձաքննություն՝ հանրային ոլորտում ծառայությունների մատուցման պակասը լրացնելու համար, նորարարական տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում,
- հեշտացնում է նախագծման, շինարարության և գործարկման հետ կապված ամբողջ կյանքի ցիկլի օպտիմիզացիան ընդգրկող բարդ ծրագրի իրականացման գործընթացում երկարաժամկետ պայմանագրերի կնքումը:

ՊՄՀՀ կարգավորումները կարող են դասվել որպես ծառայությունների մատուցման միջանկյալ գործելակերպ, որը կանգնած է կառավարության ավանդական գնումների կազմակերպման մեթոդի և մասնավոր ընկերության կողմից մատուցվող ծառայությունների միջև, ինչպես ներկայացված է հետևյալ Պատկերում:

Պատկեր 8 ՊՄՀՀ՝ որպես հասկացություն

ՊՄՀՀ ձևի օգտագործումը ինքնանպատակ չէ և միայն պետք է քննարկվի, երբ հանրային ոլորտում ծառայությունների մատուցումը շահավետ չէ հասարակության համար: ՊՄՀՀ գործարքների շահույթները լրացուցիչ ծախսերով և ավանդական գնումների այլընտրանքներով գնահատելու համար /տե՛ս Նշում 2 / սովորաբար կիրառվում է ԳՈՀ՝ Գնի և որակի հարաբերակցություն վերլուծությունը:

Նշում 2 ՊՄՀՀ-ան լրացուցիչ ծախսերը

ՊՄՀՀ-ը ոչ միայն շահութաբեր է, այլև ունի լրացուցիչ ծախսեր, օրինակ՝

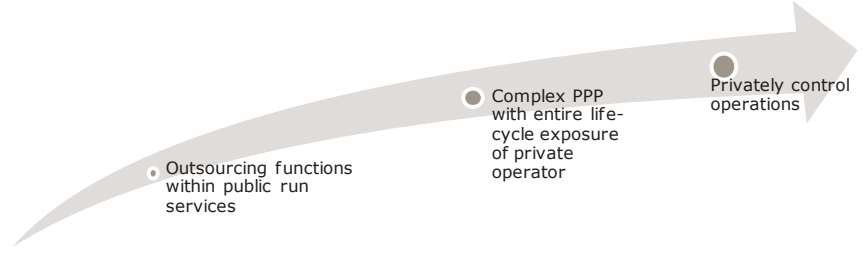
- առանձին գործարքի հետ կապված պատրաստման, մրցույթների հայտարարման, գնահատման, բանակցությունների, պայմանագրեր կնքելու և մշտադիտարկման ծախսերը,
- ֆինանսավորման ավելի բարձր գին, որը սովորաբար կլինի առևտրային փաթեթում, համեմատած հանրային ֆոնդերի հետ,
- ռիսկի հետ կապված ծախսեր, և
- ՊՄՀՀ պայմանագրով ձկունության և ոլորտի հարցերի նկատմամբ վերահսկողության կորստի հետ կապված ծախսեր, համեմատած քաղաքային սուբյեկտն օգտագործելով նույն գործողությունները կատարելու հետ:

Ավելին, մասնավոր հատվածում որևէ լուրջ ֆինանսավորում կլինի ապագայում, կայուն համակարգի կապիտալացումից և գործի մեջ դրվելուց հետո: Մա նշանակում է, որ կպահանջվի ի սկզբանե բյուջեի համար նախատեսված գումարը և/կամ ՄՖՀ-ի կողմից ֆինանսավորումը:

ՊՄՀՀ-ի հաջողության համար կարևոր տարրն է պետական գործընկերոջից դեպի մասնավոր սուբյեկտին կառավարելի ռիսկի փոխանցումը: Ամեն ռիսկի փոխանցումը չէ, որ շահութաբեր է, այլ միայն ՊՄՀՀ օպերատորի վերահսկողության ներքո ռիսկերը, որը նշանակում է, որ այդ օպերատորը կարող է նվազեցնել ծրագրի գնի ազդեցությունը՝ ռիսկի արդյունավետ կառավարմամբ:

Պատկեր 9-ում ներկայացվում է բազմաթիվ ՊՄՀՀ ձևերը, որոնցում կա մասնավոր օպերատորին ավելի շատ ռիսկերի փոխանցում:

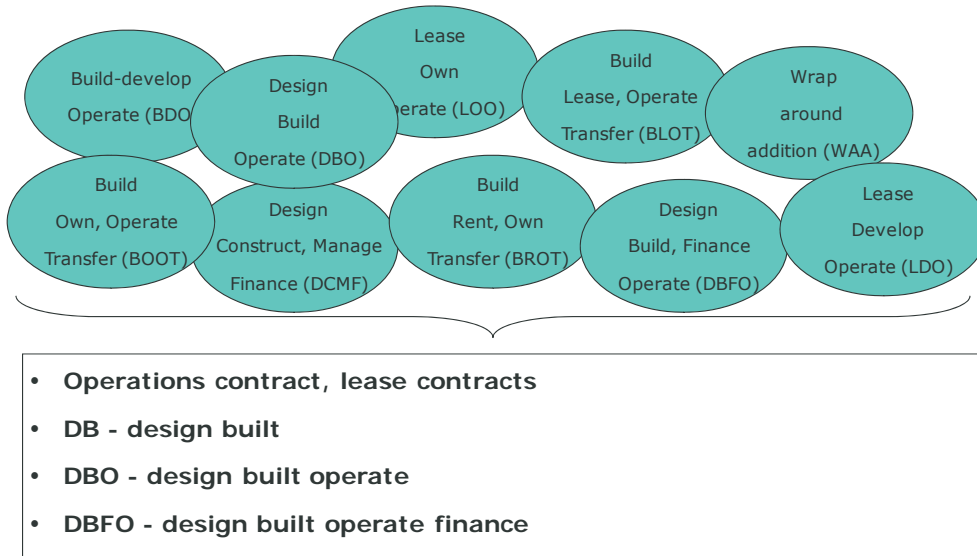
Պատկեր 9 Բազմազան ՊՄՀՀ ձևեր՝ ավելի շատ ռիսկերի փոխանցմամբ

PPP as outsourcing mechanism	PPP as project life-cycle management	Merchant service delivery
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Service contracts ▪ Operating and management contracts ▪ Simple leasing 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Design, Build and Operate (DBO/BOT) ▪ Design, Build, Operate and Finance (DBFO/DBFOT) ▪ Concession contracts ▪ Complex lease 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Privatisation ▪ Divestiture of public assets ▪ Design, Build, Own, Operate (DBOO)

Գոյություն ունեն շատ ՊՄՀՀ ձևեր, և դրանց փոփոխությունները և համակցությունները միշտ մշակվում են: Պատկեր 10-ում թվարկվում է ներկայումս օգտագործվող ձևերը:

Պատկեր 10 Օգտագործվող ՊՄՀՀ ձևերի ցանկ

Զնայած բազմաթիվ տեսակների, առանձին ձևերից շատերը կարող են խմբավորվել բնութագրերով նման կատեգորիաներում՝ Գործարկման/վարձակալության պայմանագրեր, Նախագիծ-շինարարության գնումներ, Նախագիծ-շինարարություն-շահագործում և Նախագիծ-շինարարություն-ֆինանսաներ-շահագործում, Կոնցեսիոն պայմանագրի փոփոխություններով:

Յուրաքանչյուր ձևի մանրամասն համեմատությունը և ուսումնասիրությունը նպատակ չէ այստեղ, և դա կարվի, երբ ծրագրի իրագործելիության ուսումնասիրության ընթացքում սահմանվեն տեխնիկական շրջանակի և ծառայությունների պահանջները: Սակայն Պատկեր 11-ում ներկայացված է ՊՄՀՀ մոդելի յուրաքանչյուր կատեգորիայի գլխավոր առանձնահատկությունների բնութագիրը, որը կծառայի որպես ՊՄՀՀ կարգավորումների տարբեր տեսակների գնահատման համար ուղեցույց:

Պատկեր 11 ՊՄՀՀ մոդելների կատեգորիաների գլխավոր առանձնահատկությունները

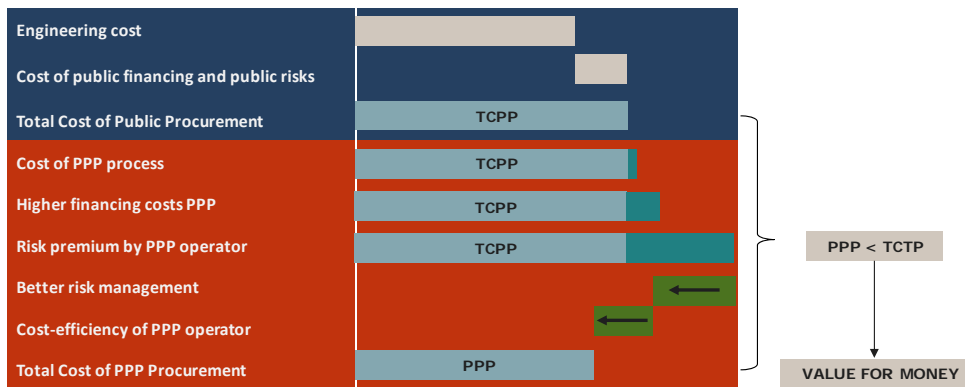
PPP model	Operational efficiencies	Full life cycle costing	Optimal capital resources use	Raising financial resources	Authority implementation and monitoring capacity requirements	Payment mechanism
Service, Management, Operating Contract	●				Low	O&M payment
Lease Arrangement	●				Medium	Lease payment
DBO (BOT)*	●	●			Medium	Annual fee
DFBO (BOOT)*	●	●	●	●	High	Annual fee or tariffs
Concession	●	●	●	●	High	Tariffs

Աշխարհում ՊՄՀՀ-ի պրակտիկան վերլուծելուց հետո քաղված կարևոր դասն այն է, որ գործարքի պարզ ձևերից դեպի ավելի բարդ ձևեր անցումը կարող է օգնել ավելի շատ շահույթ ստանալ ՊՄՀՀ-ից, բայց դա նաև պահանջում է Իշխանության իրավասությունների կրճատում, ինչպես նաև ոլորտի հարցերով և գումարների հոսքերի նկատմամբ ավելի քիչ վերահսկողություն: Արդյունքում, ՊՄՀՀ-ի ամենաբարդ ձևերը հազվադեպ են հաջողությամբ օգտագործվել զարգացող երկրներում և Հայաստանի նման անցման շրջանում գտնվող երկրների տնտեսություններում ոլորտի բարեփոխման հենց սկզբից: Ավելի տարածված է այն, որ ՊՄՀՀ-ը մշակվել է քայլ-առ-քայլ մոտեցման հիման վրա, փոխանցելով ավելի ու ավելի շատ ռիսկեր մասնավոր հատվածին, առավելագույն շահույթներն ապահովելով ՊՄՀՀ-ի իրականացման յուրաքանչյուր փուլից և ՊՄՀՀ պայմանագրի ամբողջ ժամկետում՝ փորձառության հետ իրավասությունների աճի հետ մեկտեղ:

4.2.1 Որոշումների կայացում

Հանրային ոլորտի չափանիշը /ՀՈԶ/, որը երբեմն կոչում են Հանրային ոլորտի համեմատիչը, գործիք է, որը գործնականում օգտագործվում է ՊՄՀՀ գործարքների պարամետրերը հաշվարկելու և, վերջապես, ծառայում է որպես որոշում կայացնող գործիք, որի միջոցով կարելի է եզրակացություն անել տվյալ գործարքից ստացվող << Գնի և որակի հարաբերակցության >> մասին: Հանրային ոլորտի չափանիշի մշակման համար օգտագործվող հայեցակարգային մոտեցումը ներկայացված է հետևյալ Պատկերում:

Պատկեր 12 Հանրային ոլորտի չափանիշի մշակման համար կիրառվող հայեցակարգային մոտեցումը

Որոշում կայացնելու գործընթացը և մոդելավորման մոտեցումը ներառում են՝

- ծրագրի ինժեներական /հիմքային/ աշխատանքների համար ծախսերի գնահատումը,
- ավանդական գնումների մեթոդով ծրագրի իրականացման ամբողջ ընթացքում հանրային ֆինանսավորման և ռիսկերի գնահատում և քանակական արտահայտում,
- առաջին երկու քայլերի համատեղ արդյունքում ստացվում է հանրային գնումներով երկարաժամկետ ծրագիրը,

- հաջորդ երեք քայլերով գնահատվում են ՊՄՀ գործարքի լրացուցիչ ծախսերը՝ ներառյալ գործարքի ծախսերը, կոմերցիոն ֆինանսավորումը և մասնավոր հատվածի ռիսկի հետ կապված ծախսը,
- նման ծախսերը կարող են կրճատվել ՊՄՀ շահույթներով, հիմնականում մասնավոր հատվածի ռիսկերի արդյունավետ կառավարման և գործում արդյունավետության քանակական գնահատման տեսքով,
- ՊՄՀ տարբերակի ամբողջ ծախսը համեմատվում է ավանդական հայթայթման մեթոդի համար ծախսի հետ, հայթայթման համար մրցակցության ընթացքի գնահատմամբ և ներառվում է « Գնի և որակի հարաբերակցության » վերաբերյալ եզրակացությունում:

Վերոնշյալ մոտեցումը կարող է օգտագործվել առանձին ծրագրի, ինչպես նաև ամբողջ ոլորտի համար ՊՄՀ-ի նպատակահարմարության վերլուծության համար, եթե հնարավոր է քանակապես գնահատել ռիսկի կառավարման արդյունավետությունը և գործնականում արդյունավետությունը, որը կարտացոլվի ինչ-որ մրցույթի հայտարարությամբ կամ հեռանկարային մասնավոր հատվածի գործընկերոջ առաջարկությամբ: Երկու դեպքերում մեթոդաբանությունը կարող է օգնել պատրաստելու ՊՄՀ բազմաթիվ ձևերի ժամանակացույց՝ ժամանակի ընթացքում մասնավոր հատվածի մասնակցությամբ՝ « Գնի և որակի հարաբերակցություն »-ը առավելագույնի հասցնելու համար:

4.2.2 ՊՄՀ-ի հաջողության չափանիշներ

Հետևյալ գործոններն այն հիմնական գործոններն են, որոնք պետք է լինեն որևէ ԿԿԹԿ ոլորտում ծառայությունների մատուցման ՊՄՀ ձևերի հաջող օգտագործման համար.

- ԿԿԹԿ ոլորտում լավ սահմանված ինստիտուցիոնալ և կազմակերպական կառավարման կառուցվածք՝ ներառյալ ՊՄՀ իրավասու գործակալությունը,
- ՊՄՀ գնումների գործընթացի բոլոր փուլերում կիրառելի և գործնականում օգտագործվող համապատասխան իրավական շրջանակ,
- տեխնիկայի, ֆինանսների, բնապահպանության և հասարակական ոլորտներում ակներև իրագործելիությամբ, լավ սահմանված ծրագիր/ծրագրեր/, որոնք բոլորն էլ ապահովում են ծախսարդյունավետություն, ծախսերի ծածկում, սակագնի մատչելիություն, ինչպես նաև հասարակության և շրջակա միջավայրի առումով նպատակահարմարություն,
- քաղաքական աջակցություն՝ լավ սահմանված շրջանակի, ինչպես նաև ռիսկերը կիսելու և երաշխիքներն ապահովելու պատրաստակամության տեսքով,
- լավ սահմանված և դիվերսիֆիկացված ֆինանսական գործիքներով ֆինանսական շուկայի առկայություն,
- գնումների գործընթացներում մրցակցություն և թափանցիկություն,
- տեղական և/կամ միջազգային մասնավոր հատվածում իրավասու/փորձառու/նվիրված/պատասխանատու մարդիկ

Միջազգային պրակտիկայում առաջարկվում է, որ մասնավոր հատվածը մեծ կարևորություն է տալիս թափոնների կառավարման ոլորտում առաջարկներին և այն դիտում է որպես բիզնեսի համար լավ հնարավորություն: Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայում իրականացվել են մի շարք հաջող ՊՄՀ գործարքներ թափոնների հեռացման, հավաքման և փոխադրման ոլորտներում՝ առանձին, կամ որպես ինտեգրված կարգավորում, որի մեջ մտնում են ԿԿԹԿ ծառայությունների մատուցման գործընթացի բոլոր քայլերը: Սակայն նման փորձերում նաև ի հայտ են գալիս գործոններ, որոնք մասնավոր ներդրողները նկատի կունենան թափոնների կառավարման ծրագրում իրենց մասնակցությունը գնահատելիս: Ի թիվս ուրիշների, մասնավոր հատվածի ուշադրության կենտրոնում կլինեն հետևյալ գործոնները.

- *Բիզնես առաջարկ.* պետք է ստեղծվեն այնպիսի պայմաններ, որ մասնավոր հատվածի ներդրողը կարողանա ետ ստանալ ֆինանսավորման և շահագործման համար ծախսած գումարները: Սա, շատ դեպքերում, նշանակում է, որ սակագները պետք է բարձրանան և պետք է լինեն այն աստիճանի ճկուն, որ փոփոխվեն մասնավոր հատվածի վերահսկողությունից դուրս տնտեսական պայմանների հետ կամ կառավարման մարմնի կողմից լինեն պայմանագրային ժամկետում բյուջեի էական երաշխիքներ:
- *Իրավական և ինստիտուցիոնալ առումով պարզություն և կարողություն.* թափոնների վերաբերյալ օրենսդրությունը և ինստիտուցիոնալ կառուցվածքն ապահովում է, որ գործարքում հանրային ոլորտի գործընկերը լինի պարզ, որ հնարավոր լինի կնքել միջնաժամկետ և երկարաժամկետ պայմանագրեր, իրագործել և պարզեցված ձևով լուծել վեճերը և պետական կառավարման մակարդակներում լինեն համապատասխան իրավասություններ, իսկ այս ամենի նպատակն է՝ ապահովել մասնավոր հատվածի օպերատորի եկամտի կայունությունը, ռիսկերի բաժինը կիսելու հարցում հետևողականությունը և ելքի ռազմավարության պարզությունը: Սա, շատ դեպքերում, նշանակում է, որ կա նոր օրենքների կամ դրույթների ընդունման կամ վերանայման, ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի վերակառուցման և ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացման անհրաժեշտություն:

Առանց այս գործոնների մասնավոր հատվածը կկարողանա բիզնես նախագծի առաջարկով մուտք գործել ԿԿԹԿ ոլորտ, բայց դա մեծ ռիսկ կլինի տվյալ գործարքում և կհանգեցնի ՊՄՀ-ի շահույթների կորստի, իսկ հանրային ոլորտի գործընկերը ՊՄՀ գործարքում կարող է տուժել <<Գնի և որակի հարաբերակցության>> առումով:

Իրենց հերթին, **պետական մարմինները** նաև կունենան հատուկ շեմի պարամետրեր և արժեքներ, առանց որոնց մասնավոր հատվածի մասնակցության ամբողջ հասկացությունը դառնում է անընդունելի:

- Որպես առաջին գլխավոր գործոն, պետական մարմինը կփնտրի <<Գնի և որակի հարաբերակցություն>>: Ֆինանսավորման, շահագործման, ծառայության թիրախային մակարդակները և կիսվող ռիսկերը պետք է ապահովեն ՊՄՀ գործարքում <<Գնի և որակի հարաբերակցությունը>>, համեմատած ավանդական գնումների մեթոդի հետ. սա, շատ դեպքերում, կնշանակի, որ ՊՄՀ գործողության ոլորտը տեխնիկապես լավ

սահմանված է, ունի պարզ, չափելի ցուցանիշներ, և գործարքի մասշտաբը բավարար է ապահովելու, որ ծախսի դիմաց լինի արդյունավետություն, պետական մարմինը լինի բավարար հագեցած, պատրաստված և այն դիրքում, որում կկարողանա գնահատել մասնավոր հատվածի առաջարկը, ինչպես նաև ապահովի կատարման հարկադրանքը և մշտադիտարկի ՊՄՀՀ-ի պայմանագիրը դրա կյանքի ընթացքում:

- *Հասարակության կողմից ընդունումը.* վերջնական օգտվողների նկատմամբ սակագնի հետ կապված ճնշումը չի հանգեցնում մատչելիության հետ կապված խնդիրներին կամ սակագների վճարները հավաքելու կարողության հետ կապված խնդրին: Գործարքի արդյունքում լինում է կյանքի ընդհանուր որակի և երկրում բնապահպանության վիճակի բարելավում:
- *Բյուջեի արդյունավետությունը և ազդեցությունը տնտեսության վրա.* Պայմանագրի ժամկետում բյուջետային միջոցներով պայմանական և ոչ պայմանական հանձնառությունները /կապիտալ ներդրումները, երաշխիքները, անմիջական նպաստները, ռիսկի հետ կապված փոխհատուցումները և այլն/ հավասարակշռվում են հարկի եկամտով և ՊՄՀՀ կառուցվածքի միջոցով իրականացված ծրագրի սոցիալական և տնտեսական շահույթներով:

Առանց գլխավոր գործոնների, հասարակության տեսանկյունից, ՊՄՀՀ գործարքի արժեքի առաջարկը գրավիչ չի լինի, քանի որ դրանում չկա արժեքի ավելացում, համեմատած ավանդական գնումների հետ:

4.3 ՊՄՀՀ ներկայիս նախաձեռնությունները, կարողությունը և շահը

Խորհրդատուն գնահատել է ներկայիս ՊՄՀՀ նախաձեռնությունները, խոչընդոտները և հնարավորությունները ԿԿԹԿ ոլորտում և կատարել է շուկայում նախնական ուսումնասիրություն, ցույց տալով մասնավոր հատվածի ներկայացուցիչների՝ այս ոլորտում ներգրավվելու կարողությունը և պատրաստակամությունը: Ստորև ներկայացվում է եզրակացությունների ամփոփումը:

4.3.1 Գործառնական կառուցվածքը

Ծառայությունների մատուցման պարտականությունները դասվում են իշխանության ամենացածր մակարդակում, օրինակ՝ քաղաքապետարանների մակարդակում: Չնայած նրան, որ քաղաքապետարանի անձնակազմը տեխնիկապես որակավորված է և ունի գիտելիքներ, այն չի կարող մշակել և իրականացնել երկարաժամկետ ՊՄՀՀ պայմանագրեր:

Բազմաթիվ համայնքներ ներկայումս օգտվում են փոքր մասշտաբի մասնավոր հատվածի մասնակցությունից, հիմնականում թափոնների հավաքման և տեղափոխման համար: Պայմանագրերը հիմնականում կնքվում են մեկ տարով և, հետևաբար, կան նշանակալի

խոչընդոտներ ներդրման կարողությունների և գործողության արդյունավետության առումով: Այս պայմանագրերի մրցույթների հայտարարման ընթացակարգը զուտ ձևական բնույթ է կրում, քանի որ միևնույն ընկերությունները հավակնում են հաղթել այդ մրցույթները ամեն տարի, և այսպիսով հաղթահարում են տարեկան պայմանագրի համար մրցույթն անցնելու խոչընդոտը:

Մինչ օրս ԿԿԹԿ ոլորտում միակ խոշոր ՊՄՀՀ նախաձեռնությունը եղել է Երևանում, որտեղ քաղաքապետարանը փորձել է տեղադրել երկու ՊՄՀՀ տեսակի կոնցեսիաներ, որոնք կընդգրկեն թափոնների հավաքումն ու տեղափոխումը: Գործընթացը սկսել է երկու տարի առաջ, բայց դեռևս չի կնքվել որևէ պայմանագիր:

4.3.2 Ծախսաձածկում և եկամուտներ ստեղծելու կարողություն

- Թափոնների կառավարմամբ զբաղվող ընկերությունները հաճախ աշխատում են - ծախսաձածկման տարբերակով կամ կորուստներով:
- Հաճախորդների համար սակագները ցածր են և հիմնված չեն իրական գների վրա: Աղբավայրերի շահագործման հիմքում չկա ծախսերի ամբողջ ծածկում, քանի որ չկա փակման և դրանից հետո պահպանման համար ապահովում: Այդ պատճառով հայտնի չէ երկարաժամկետ շահագործման իրական արժեքը:

4.3.3 Ներկայիս և հնարավոր ֆինանսավորման աղբյուրները

- Թափոնների կառավարման համակարգը չի ստեղծում որևէ ներդրումային հիմնադրամ իր ներսում, քանի որ հազիվ է ծածկում իր առօրյա Շահագործման և պահպանման համար ծախսերը:
- Փոքր մասնավոր հատվածի օպերատորները չեն դիտարկում ներդրումներ կատարելը, քանի որ փոքր են, չունեն ֆինանսներ և չեն կարող գրավիչ լինել՝ ծախսերի ծածկումն ապահովելու համար վստահելի ինստիտուցիոնալ և իրավական շրջանակի բացակայության պատճառով: Սովորաբար հիմնական պատճառներից մեկը, որ նշվում է՝ մեկ տարվա շահագործման պայմանագրերն են:
- Մասնավոր հատվածի միջազգային դերակատարները կարծում են, թե ԿԿԹԿ ներկայիս ոլորտում առկա է բարձր ռիսկ. այսպիսով, կարճ ժամկետում որևէ ներդրում սահմանափակ է և պետք է նախապես երաշխավորվի պետության բյուջեով,
- Բնապահպանական տուրքերը և բնապահպանության հետ կապված այլ վճարները կարող են օգտագործվել որպես ֆինանսավորման համար աղբյուր, նույնիսկ, եթե դրանք քիչ են: Սակայն պետությունը չունի ինստիտուցիոնալ շրջանակ և օրենսդրություն, որը կարող է ապահովել նման ֆոնդերին հասանելիությունը և թափոնների կառավարման համար ներդրումները:

4.3.4 Երկրում մասնավոր հատվածի շահը և կարողությունները

- Թափոնների կառավարման ոլորտում մասնավոր հատվածի օպերատորները կազմակերպված ձևով թափոնների կառավարման համար միայն կարող են օգտվել փոքր մասշտաբի հավաքման ծառայություններից, տվյալ վայրում վերամշակման և թափոնների մշակման նախաձեռնություններից, ինչպես նաև համայնքի մակարդակով իրականացվող սակավաթիվ նախաձեռնություններից:
- Նման գործողությունների տեխնիկական կարողությունը համապատասխանում է հասարակ տեխնոլոգիաների մակարդակին, բայց հարմարեցված չէ ԿԿԹԿ նոր տեխնոլոգիաներին և պրակտիկային:
- Երկրում մասնավոր հատվածը պատրաստ չէ ներդրման համար ապահովել ֆինանսներ, քանի որ կա բարձր ռիսկ և ֆոնդերի սահմանափակ քանակ, որը կարող է ներգրավվել երկրի ֆինանսական շուկայից:
- Այս պահին, երկրի մասնավոր հատվածի օպերատորները չունեն այն գիտելիքները և փորձը՝ մասնակցելու բոլոր փուլերում ՊՄՀՀ լավ համակարգված, միջին և երկարաժամկետ միջոցառումներին:

4.3.5 Միջազգային մասնավոր հատվածի շահը/ կարողությունները

Հայաստանում գործում են մի շարք միջազգային մասնավոր հատվածի կենցաղսպասարկման օպերատորներ, օրինակ՝ ջրային ոլորտում: Հարցազրույցները և հետազոտվելու թույլությունները ցույց են տալիս, որ՝

- Միջազգային մասնավոր հատվածը փնտրում է մեծ, լավ սահմանված, պատշաճ կերպով մրցույթով հայտարարված, արհեստավարժորեն բանակցված ծրագրեր, որոնցում նվազագույնը կա՝

- ծախսաճածկում և դրա հետ կապված երաշխիքներ,

- համապատասխան որոշումներ կայացնելու լիազորություն և կարողություն ունեցող հստակ գործընկեր,

- իրավական շրջանակ, որը կնպաստի պայմանագրի կնքմանը և երաշխիքների կատարմանը,

- կոմերցիոն տեսանկյունից հետաքրքրություն ներկայացնող բավականաչափ մեծ նախագծի համար ծառայությունների և տեխնիկական բնութագրի պարզություն,

- լավագույն միջազգային պրակտիկայի համաձայն, ինչպես նաև կորպորատիվ պատկերին և համբավին համահունչ սպասարկման և բնապահպանության չափանիշներ

- նման նվազագույն պայմանները բավարարելուց հետո միջազգային մասնավոր հատվածը պատրաստակամ կլինի մտածել կարճից երկար ժամկետներում ենթակառուցվածքների համար ՊՄՀՀ-ի ձևերի Շահագործման և սպասարկման մասին, բայց կհապաղի պահանջվող մեծ կապիտալի ներդրման հարցում,

-միջինից երկար ժամկետում, գնահատած լինելով ոլորտի բոլոր ռիսկերը ՇՍ պայմանագրով, միջազգային մասնավոր հատվածը պատրաստ կլինի ֆինանսավորել կամ համաֆինանսավորել լրացուցիչ ենթակառուցվածքների զարգացման նախաձեռնություններ:

4.4 Հայաստանում ԿԿԹԿ ոլորտում ՊՄՀՀ-ի վերաբերյալ եզրակացությունները

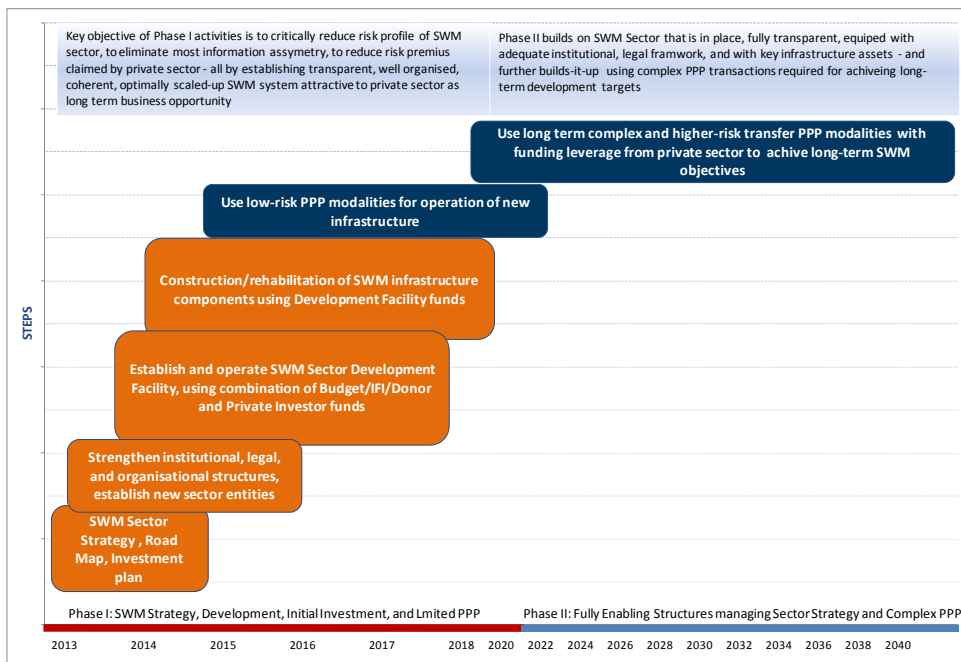
Գնահատման և այլ երկրներից ստացվող ուսումնասիրությունների լրացուցիչ վերլուծության հիման վրա /տե՛ս Հավելված Է/, կարելի է ԿԿԹԿ ոլորտում մասնավոր հատվածի ներկայացմանն աջակցող հնարավոր գործողությունների վերաբերյալ անել հետևյալ առաջարկությունները: Բոլոր առաջարկությունների հիմքում ՊՄՀՀ ձևերի աստիճանական ներկայացման հասկացությունն է, որը մաս կկազմի Ռազմավարական զարգացման ազգային ծրագրի իրականացման ընդհանուր ճանապարհային քարտեզին, ինչպես մշակվել է **Error! Reference source not found.** Բաժնում:

- Որպես ոլորտի զարգացման առաջին քայլ, կարևոր է պաշտոնապես ընդունել Ռազմավարական զարգացման ծրագիրը և ճանապարհային քարտեզը՝ ինտեգրված ԿԿԹԿ -ի համար, որում սահմանվում է գործողությունների ծրագիրը և ռազմավարության նախաձեռնությունները: Երկարաժամկետ նպատակը ծախսարդյունավետությունն է:
- Գործողությունների ծրագրերը և նախագծերը պետք է անմիջապես նախաձեռնվեն: Դրանց հիմնական նպատակն է՝ ամրապնդել ոլորտի ինստիտուցիոնալ, իրավական, կազմակերպական և ֆինանսական կառույցները (ՊՄՀՀ գործակալությունը, ՊՄՀՀ օրենքը, <<Թափոնների մասին>> օրենքը, Ծախսածածկման սկզբունքները, Երաշխիքները և այլն):
- Կարճ, միջին և երկարաժամկետ ֆինանսավորման ռազմավարությամբ աջակցություն ստացող ոլորտի Ներդրումային ծրագիրը պետք է ավելի մշակվի, որպեսզի հարմարեցվի երկրում որոշակի գործելաձևերին և պետք է ներկայացվի միասնական և ժամանակի առումով համակարգված նախագծի ձևաչափով /տե՛ս **Error! Reference source not found.** Բաժինը/,
- Պետք է քննարկվի ֆինանսավորման մեխանիզմի ինստիտուցիոնալ շրջանակ, քանի որ կա միջազգային նախաձեռնությունները համակարգելու և ռացիոնալացնելու, ինչպես նաև երկրի կողմից ազգային քաղաքականության առաջնահերթություններով բյուջեի և փոխառության վերահսկողությունը հեշտացնելու անհրաժեշտությունը: Ինչպես մշակվել է **Error! Reference source not found.** Բաժնում, առաջարկվում է Բյուջե-ՄՖՀ-Դոնոր համակցության, վերջինիս և Մասնավոր հատվածի ներդրումների օգտագործմամբ ԿԿԹԿ Զարգացման միջոց /ԿԿԹԿ ԶՄ/ ստեղծելու հասկացությունը, որով հնարավոր կլինի մանրամասն պատրաստել և իրականացնել ընդհանուր ռազմավարության և ճանապարհային քարտեզի հետ համահունչ կոնկրետ նախագծեր:

- Կարճաժամկետ հատվածում ցածր ռիսկային ՊՄՀՀ ձևերը /ծառայություններ, կառավարում և ՇՄ պայմանագրերում/ կարող են կիրառվել՝ ապահովելու ԿԿԹԿ ՋՄ-ի օգնությամբ ստեղծված նոր ենթակառուցվածքի պատշաճ և արդյունավետ շահագործումը և ոլորտի գործառնական կարողությունների զարգացումը :
- Միջինից երկարաժամկետում տեղաշարժ է լինում դեպի ավելի բարդ և ավելի բարձր ռիսկ ունեցող ՊՄՀՀ մոդելների՝ երկարաժամկետ պայմանագրերով և Մասնավոր հատվածի կողմից ներդրման հետ կապված պարտականությունների սահմանմամբ:

Արդյունքում, ՊՄՀՀ-ի համար առաջարկվող փուլային զարգացումը ներկայացված է **Error! Reference source not found.**-ում և ավելի մանրամասն մշակված է դրան հաջորդող բաժնում.

Պատկեր 13 ՊՄՀՀ-ի աստիճանական ներկայացում

Կարևոր է շեշտել, որ վերոնշյալ եզրակացությունները հիմնված են որակական գնահատման վրա: Մակագների, ոլորտի ֆինանսական դրության, ֆինանսապես կենսունակ գործարկման ներուժի և այլնի վրա ՊՄՀՀ գործարքի հնարավոր ազդեցության մասին լրացուցիչ կարևոր փաստերը պետք է քանակապես գնահատվեն՝ ֆինանսական մոդելավորման միջոցով, որը ամենապատշաճ ձևով կարվեր ՊՄՀՀ-ի համար տեխնիկապես լավ սահմանված և գնահատված փաթեթներով, կամ այս դեպքում, առաջարկվող ԿԿԹԿ համակարգի որոշակի տարածաշրջանային բաղադրիչներով: Նման մոդելավորման արդյունքները և գլխավոր շահագրգիռ կողմերի հետ քննարկումները կտրամադրեն հետագա կարևոր փաստեր, և կնպաստեն վերոնշյալ ճանապարհային քարտեզի հավանական կանոնավորմանը:

5 Ներդրումների ծրագիրը

5.1 Ներդրման համար պահանջները

Անհրաժեշտ ենթակառուցվածքը նախագծելու և առաջարկվող համակարգի հետ կապված ծախսերը հաշվարկելու համար Խորհրդատուն Excel ծրագրով մշակել է համակողմանի և մանրամասն մոդել: Այս ծախսերն ամփոփված են **Error! Reference source not found.**-ում Հայաստանի համար որպես մեկ ամբողջություն /բացառությամբ՝ Երևանի համար ծախսերի/ և **Error! Reference source not found.**-ում՝ յուրաքանչյուր շրջանի համար:

Առանձին ծախսերի հաշվարկները հիմնված են ներկայիս շուկայական գների վրա և ծագում են Հայաստանում COWI-ի նախկինում կատարած աշխատանքներից:²³ Շահագործման և սպասարկման հետ կապված ծախսերում ընդգրկված են քաղաքում թափոնների հավաքման համակարգի հետ կապված /մեքենաներ, կոնտեյներներ և քաղաքային վայրերում հավաքման կետեր/ բոլոր ծախսերը, բայց բացառվում են վերամշակվելիք նյութերի հավաքման և գյուղերում հավաքման կետերի հետ կապված ծախսերը: Միավորի գները բազմապատկվում են բնակիչների թվով՝ պլանավորման ժամանակահատվածում յուրաքանչյուր տարվա համար ընդհանուր ծախսերը հաշվարկելու նպատակով:

Գները համեմատելու համար յուրաքանչյուր տոննայի համար միջին գինը /մեկ տոննան եվրոյով/ գնահատվել է պլանավորման ժամանակահատվածում, կիրառելով զուտ առկա արժեքի հաշվարկման մեթոդը՝ իրական տարեկան 5% տոկոսադրույքով:

Պլանավորման ժամանակահատվածում Երևանի աղբավայրի ստեղծման և շահագործման համար միջին գները հաշվարկվել են ավելի վաղ կատարված ուսումնասիրության հիման վրա:²⁴ Հաշվարկված միավորի գինը պլանավորման ժամանակահատվածում կիրառվել է

²³ Կոտայքի մարզի համար Իրագործելիության ուսումնասիրություն, ՎՋԵԲ, 2012թ.

²⁴ Աղբյուր՝ ՎՋԵԲ-ի <<Երևանի կոշտ թափոնների նախագիծ. Իրագործելիության տեխնիկական ուսումնասիրություն, նախնական նախագիծ, տեխնիկական զեկույց, հիդրոինժեներներ հիդրոինժեներե, և այլն>> 2012թ. սեպտեմբերի 19:

որպես չորս մարզերից /Արագածոտնի, Արմավիրի, Արարատի և Վայոց Ձորի մարզեր/ թափոնների հավաքման և դեպի Երևանի աղբավայր տեղափոխելու համար տուրք /ՇՄ արժեք/:

Գոյություն ունեցող աղբավայրերի վերանորոգման ծախսերը ներառված չեն, բայց մոտավոր հաշվարկներով վերանորոգումն արժե 184 միլիոն եվրո /տե՛ս **Error! Reference source not found.**/: Վերամշակվելիք նյութերի վաճառքից ակնկալվող եկամուտները ներառված են:

Կարևոր է նշել, որ ներդրման համար հաշվարկված գները միայն կարող են ծառայել որպես կողմնորոշող հաշվարկ: Դրանից հետո իրականացվող Իրագործելիության վերաբերյալ ուսումնասիրության մեջ կներառվի նախագծման մանրամասն ուսումնասիրություններ և յուրաքանչյուր փաթեթի համար ճշգրտված արժեքի հաշվարկները, հիմնվելով այն պայմաններից, որոնք գերակա կլինեն այս ամենի իրականացման ժամանակ:

Աղյուսակ Error! Reference source not found. Ազգային մակարդակում ԿԿԹ կառավարման բարելավման համար ընդհանուր ներդրումները և ՇՄ ծախսերը /բացառությամբ՝ Երևանի համար ծախսերի/

Համակարգի տարր	Ծախսերի հոդված	Ներդրում (միլիոն եվրո)		ՇՄ ծախսեր (միլիոն եվրո)	
		Սկզբնական*	Ընդհանուր	2017	2036
Հավաքում և տեղափոխում	Հավաքման համար մեքենաներ	5.4	11.7	3.8	9.3
	Կոնտեյներներ	1.0	2.8		
	Հավաքման կետեր	1.3	4.3		
	Փոխանցման կայաններ	9.4	9.4	0.7	0.9
	Թափոնների վերամշակման համար հաստատություններ՝ ներառյալ վերամշակվելիք նյութերի վաճառք	1.4	5.5	-	-
	Ընդհանուր		17.9	33.7	4.3
Մշակում	Աղբավայրեր	19.7	51.4	1.5	2.4
	Ընդհանուր	19.7	51.4	1.5	2.4
Ընդհանուր	Ընդհանուր	35.1	85.1	5.8	9.4
	Զեղչված գներ	41 եվրո/տոննան			

*Առաջին հինգ տարին

Աղյուսակ 14Նստ շրջանի բաժանված ԿԿԹԿԿԹ կառավարման բարելավման համար ընդհանուր ներդրումները և ՇՄ ծախսերը

Սպասարկման տարածք/շրջան		Ներդրում (միլիոն եվրո)		ՇՄ ծախսեր (միլիոն եվրո)		Զեղչված գներ (եվրո/տո ննա)
		Սկզբնական*	Ընդհանուր	2017	2036	Միջին
Շիրակի մարզ	Հավաքում ¹	1.3	3.4	0.4	0.3	29
	Աղբավայր	4.5	12.4	0.3	0.3	
	Ընդհանուր	5.8	15.8	0.7	0.6	
Լոռու մարզ	Հավաքում	4.0	7.1	0.8	1.0	37
	Աղբավայր	4.8	14.2	0.3	0.3	
	Ընդհանուր	8.8	21.3	1.1	1.3	
Կոտայքի մարզ	Հավաքում	3.3	6.8	0.8	1.2	36
	Աղբավայր	5.0	16.2	0.3	0.3	
	Ընդհանուր	8.3	23.0	1.1	1.5	
Հարավային շրջան, բացառությամբ Երևանի	Հավաքում	7.3	12.4	2.0	3.9	53
	Աղբավայր ²	0	0	0.5	1.2	
	Ընդհանուր	7.3	12.4	2.5	5.1	
Սյունիքի մարզ	Հավաքում	2.6	3.9	0.4	0.5	59
	Աղբավայր	3.0	8.4	0.2	0.2	
	Ընդհանուր	5.6	12.3	0.6	0.7	

*Առաջին հինգ տարին

1 Հավաքումը ներառում է մեքենաները, կոնտեյներները, հավաքման կետերը, վերամշակման կետերը և փոխանցման կայանները:

2 Երևանում թափոններն աղբավայր մուտք գործելու համար տուրք

Error! Reference source not found.-ում ցույց է տրվում, որ առաջարկվող ԿԿԹԿ համակարգը մշակելու համար հարկավոր է մինչև 2036թ. ներդնել մինչև 85 միլիոն եվրո: Առաջին հինգ տարում սկզբնական ներդրումների չափը հասնում է մինչև 35 միլիոն եվրո: Ներդրումների գրեթե 40 տոկոսը վերաբերում է հավաքմանը, իսկ 60 տոկոսը՝ վերջնական մշակմանը, օրինակ՝ նոր աղբավայրերի կառուցումը: Հավաքման համար նախատեսված մեքենաների համար կուտակային ներդրումը մինչև 2036թ. գնահատվում է մոտավորապես 12 միլիոն եվրո, մինչդեռ կոնտեյներների համար այդ արժեքը կազմում է 3 միլիոն եվրո:

Մինչև 2036թ. մշակման համար գործառնական ծախսերը կկազմեն տարին 2.4 միլիոն եվրո, մինչդեռ հավաքման և տեղափոխման համար ՇՄ գինը կազմում է 7 միլիոն եվրո:

Error! Reference source not found.-ում ցույց է տրվում, որ Կոտայքի մարզն ամենաշատն ունի ներդրումների կարիք, այսինքն՝ 23 միլիոն եվրո ներդրումների տեսքով, որից 8.3 միլիոն եվրոն հարկավոր է առաջին հինգ տարվա համար: Իր հարաբերականորեն փոքր բնակչության թվի և հետևաբար քիչ թափոնների առաջացման պատճառով, Սյունիքի մարզն ունի ամենաբարձր զեղչված գները:

5.2 Սակագնի հետ կապված եզրակացությունները /pro-forma/

Վերևում նկարագրված առկա գուտ արժեքի հաշվարկի մեթոդով թափոնների յուրաքանչյուր տոննայի համար միջին գինը չպետք է շփոթել թափոնների սակագների հետ, որոնք հաշվարկվում են հատուկ ֆինանսական մոդելով, որն իր մեջ ներառում է շրջանների տարբերությունները, ծրագրի ֆինանսավորման համար բազմաթիվ տարբերակներ և առևտրային ֆինանսավորման տարբեր տեսակներ: Նախընտրելի է, որ նման ֆինանսական մոդելը կազմվի շրջանների մակարդակով Իրագործելիության ուսումնասիրության մեջ, որում տեսակի կամ նախագծի, ինչպես նաև ենթակառուցվածքի ճշգրիտ արժեքը հայտնի են: Բայց նաև կարելի է հանձնարարության ավելի ուշ փուլում կազմել նախնական, ողջ երկրի համար մոդել /տե՛ս **Error! Reference source not found.** Բաժինը/, երբ համաձայնություն լինի շրջանների համակարգի ռազմավարության, առաջնահերթությունների և գործողության ոլորտի շուրջ: Սակագնի նախնական հաշվարկը, չհաշվելով ֆինանսավորման և ԱԱՀ արժեքները, և հիմնված լինելով միայն զեղչված միավորի արժեքների, հավաքված թափոնների քանակի և բնակչության թվի վրա, կազմում է յուրաքանչյուր ամիս մեկ բնակչի համար 0,78 եվրո, որը հավասար է մոտավորապես 415 դրամի:

5.3 Ներդրումների հիմնական և դրանց օժանդակող փաթեթներ

5.3.1 Ներդրման համար հիմնական փաթեթները

ԿԿԹԿ համակարգը կարող է իրագործվել հետևյալ հիմնական ներդրումային փաթեթների համաձայն.

- Հարավային շրջանի համար տարածաշրջանային հավաքման համակարգ՝ առանց աղբավայրի համար ներդրումների /ընդհանուր՝ 12 միլիոն եվրո, սկզբնական՝ 7.3 միլիոն եվրո/: Այս այլընտրանքը կարող է ինչ-որ չափով գրավիչ լինել, քանի որ այն հեշտ ու արագ իրականացման տարբերակ է, որում փոխառությունը հարաբերականորեն քիչ կլինի, համեմատած ուրիշ ՄՖՀ-ների առաջարկածներին,

հաշվի առնելով, որ աղբավայրի կառուցման կարիք չի լինի: Այն նաև կարող է լինել որպես ՊՄՀ նախաձեռնության քայլ-առ-քայլ իրականացում, ինչպես նկարագրվել է նախկինում: Ենթադրությունն այն է, որ թափոնը պարզապես կտեղափոխվի Նուբարաշենի աղբավայր /բնապահպանության առումով լավ տարբերակ չէ, բայց ավելի լավ է, քան ներկայիս համակարգը/: Դա արդյունավետորեն ցույց կտար, թե ինչպես է աշխատում ինտեգրված տարածաշրջանային համակարգի հիմնական մասը, այն տարածքում, որում կան քաղաքական և հողօգտագործման հետ կապված ճնշումներ: Կարելի է նշել, որ, եթե սա ընտրված լիներ որպես ներդրման համար սկզբնական փաթեթ, ապա տարածաշրջանային աղբավայրի համար վայր գտնելու վերաբերյալ Իրագործելիության ուսումնասիրությունը պետք է ներառվի, այնպես, որ Երևանում երկարաժամկետ կտրվածքում բնապահպանական առումով ընդունելի տարբերակի պահպանումը հնարավոր չլինելու դեպքում, չնախատեսված հանգամանքները ևս ներառվեն:

- *Կոտայքի մարզի ընդլայնված նախագիծը՝ Գեղարքունիքի մարզի համար հավաքման և փոխանցման կարողությամբ /ընդհանուր՝ 23 միլիոն եվրո, սկզբնական՝ 8.3 միլիոն եվրո/:* Սրանով Կոտայքի մարզում ՎԶԵԲ ծրագիրը, որի մասով իրագործելիության սկզբնական ուսումնասիրության մեծ մասը կատարված է, կընդունվի որպես հիմք, իսկ Սևանի շրջանում կավելացվի հավաքման և փոխանցման համար անհրաժեշտ ենթակառուցվածքը, որը հետագայում կօգտագործվի որպես Հրազդանում թափոնների հեռացման համար աղբավայր: Այն քաղաքականապես գրավիչ է այն առումով, որ դա կլինի այս շրջանում կառավարության կողմից իրականացվող ԿԿԹԿ ոլորտի թիրախային ծրագիրը:²⁵ Համեմատած ընդհանուր առմամբ ներդրումների հետ, սկզբնական ծախսը հարաբերականորեն համեստ է /հաշվարկված է մոտավորապես 8.3 միլիոն եվրո/: Սրա հիմնական բացասական կողմն այն է, որ կախված է Կոտայքի մարզի աղբավայրից, որը պետք է գործի նախքան այս ծրագրի իրականացումը: Արդյունավետության առումով նշանակում է, որ ՎԶԵԲ-ի ներկայիս վարկային ծրագրի նկատմամբ պետք է լինի ավելի մեծ հանձնառություն, իսկ դա կարող է հետաձգել ծայրահեղ իրավիճակներում փոխառություն կամ այլ ֆինանսավորում ստանալը:
- *Վանաձորի մարզի ընդլայնված ծրագիրը, որն իր մեջ ներառում է ամբողջ Լոռու մարզը և Տավուշի մարզի հիմնական կենտրոնները /ընդհանուր՝ 21.3 միլիոն եվրո, սկզբնական՝ 8.8 միլիոն եվրո/* Սա կլինի նմանատիպ, եթե ոչ ավելի մեծ ծրագիր, քան ՎԶԵԲ-ի ծրագիրը, բայց կկիրառվի Վանաձորում KfW-ի ծրագրում: Եվս մեկ անգամ ասենք, որ սա հետևաբար կլինի KfW-ի ավելի փոքր ծրագրին ավելացում և նույնպես կախված կլինի KfW-ի աղբավայրի չափերի ընդլայնումից, չնայած որ ոչ չափազանց շատ: Ըստ KfW-ի տեղեկությունների, հիմնական խոչընդոտն այն է, որ ինստիտուցիոնալ և քաղաքական առումներով դժվար է Վանաձորից դուրս գտնվող գլխավոր քաղաքների հետ համաձայնության գալ, իսկ Ալավերդու դեպքում, դժվար է սկսել տեղական աղբավայրերի զարգացման ծրագրերը, թեև չափանիշն ավելի ցածր է, քան ենթադրվում է ազգային համակարգում:

²⁵ Սեվանի լճում թափոնների համար շրջանների հատկացման հիմնական ուրվագծի ընդունման վերաբերյալ արձանագրություն, 2011թ. հունիս

- *Շիրակի մարզի համար տարածաշրջանային համակարգ՝ Գյումրիում տարածաշրջանային աղբավայրով և թարմացված հավաքման համակարգով /ընդհանուր՝ 16 միլիոն եվրո, սկզբնական՝ 5.8 միլիոն եվրո/Սա կնշանակի ՎՁԵԲ-ի և KfW-ի՝ Շիրակի մարզում նախաձեռնությունների նման ծրագրի մշակումը, կենտրոնանալով երկրի երկրորդ ամենախոշոր քաղաքի վրա: Գյումրիում հավաքման, փոխանցման կայանների և աղբավայրի համար նախնական ներդրումը կկազմի մոտավորապես 6 միլիոն եվրո: Այս տարածաշրջանային բաղադրիչն ունի ամենացածր գները /յուրաքանչյուր տոննայի համար՝ 29 եվրո/ և կարող է ավելի գրավիչ լինել ՊՄՀՀ արագացված իրականացման համար, որը կարելի է կիրառել ուղղահայաց ինտեգրված տարածաշրջանային նախաձեռնությունում: Հիմնական բացասական կողմն այն է, որ զարգացման առումով պետք է սկսել գրոյից:*
- *Սյունիքի մարզի համար տարածաշրջանային համակարգ /ընդհանուր 12 միլիոն եվրո, սկզբնական՝ 5.6 միլիոն եվրո/ Համակարգում Սյունիքի մարզը հատուկ դեպք է իր աշխարհագրական առանձնահատկությունների պատճառով: Այս մարզը համեմատաբար մեկուսացված, լեռնային մարզ է և ունի 153 հազար բնակիչ: Թափոնների կառավարման նախընտրելի տարբերակը կլինի Սյունիքի մարզում կենտրոնական սանիտարական աղբավայրի համար հարմար մի վայր գտնելը, որը թափոնների առաջացման գլխավոր կենտրոնն է և գտնվում է մարզի կենտրոնական մասում: Սյունիքի մարզի թափոնները հարավում /Ագարակ-Մեղրի/ և հյուսիսում /Գորիս/ տեղադրված փոխանցման կայանների միջոցով կտեղափոխվեն սանիտարական աղբավայր: Առաջացած թափոնների քիչ քանակի պատճառով, սա համեմատաբար ավելի թանկ կլինի մշակման համար, իսկ զեղչված միավորի արժեքը հասնում է 59 եվրոյի մեկ տոննայի համար:*

Հետևելով նախկինում ՊՄՀՀ քայլ առ քայլ մոտեցման մշակման հետ կապված քննարկմանը, այս ներդրումային փաթեթների սկզբնական ֆինանսավորումը ի սկզբանե պետք է լինի բյուջետային դրամաշնորհների, ՄՖՀ-ի վարկերի և նման այլ կազմակերպություններից օրինակ ԵՄ-ան կոնցեսիոն վարկերի/գրանտների համակցում: Միջին և ավելի երկար ժամկետում, լրացուցիչ ներդրումը կարող է լինել մասնավոր հատվածի կողմից:

5.3.2 Հատկանշական աջակցության ներդրումներ և SU փաթեթներ

Հիմնական ներդրումներին պետք է աջակցեն այլ ոչ ֆիզիկական ներդրումներով, օրինակ՝ ինստիտուցիոնալ, իրավական, կարգավորող և ՊՄՀՀ-ի կարողությունների զարգացման, թափոնների կրճատման/օգտահանման նախաձեռնություններին աջակցության և հանրային իրազեկման մակարդակի բարձրացման համար Տեխնիկական աջակցությամբ: Այս ներդրումները կարող են վերցվել դոնոր գործակալություններից, որոնք հետաքրքրված են համայնքներում ԿԿԹԿ իրազեկման բարձրացմանն ուղղված ծրագրերի և վերապատրաստման ծրագրերի ֆինանսավորմամբ, կամ ներգրավված են նախկինում նկարագրված կապիտալ ներդրումներին վերաբերող ֆինանսավորման մեջ:

Ավելին, առաջարկվում է հեռավոր գյուղերում հավաքման և նոր ձևով հեռացման համար կիրառելի ցուցադրական ծրագրերի մեկնարկը: Ներդրման այս տարբերակը կխրախուսի տեղական պիլոտային ծրագրերը, որոնք ցուցադրում են փոքր համայնքային

համագործակցությունը և օգտահանումը, ինչպես նաև գյուղական շրջաններում թափոնների հեռացման բարելավումը /չնայած ոչ ԵՄ ստանդարտի/: Այն օգնում է որոշ տեղի նախաձեռնություններին, որոնք տեղի են ունեցել և տեղի են ունենում: Իդեալական տարբերակում, այն կարող էր վերոնշյալ տարբերակներից մեկի մաս կազմել, որպես աջակցող ծրագիր՝ վարկային միջոցով հավանական որոշակի ներդրումով:

Վերջապես, ներդրումները հարկավոր են պատմականորեն գոյություն ունեցող աղբավայրերի փակման և ընդհանուր առմամբ կոշտ կենցաղային թափոնների ժառանգության կառավարման համար: Սա իր մեջ կարող է ընդգրկել Հայաստանում աղբավայրերի մանրամասն քարտեզագրումը, առանձին աղբավայրերի փակման ծրագրերի մշակումը, ինչպես նաև վայրերը մաքրելու նպատակով հիմնական աշխատանքների կազմակերպումը: Նշենք, որ աղբավայրերի վերանորոգման ընդհանուր ծախսերը բավականին մեծ են /տե՛ս նաև **Error! Reference source not found.**/, իսկ այս գործողությունը կարող է իրականացվել որոշ ցուցադրական ծրագրերով և հետո, ավելի երկար ժամկետով, կարող է իրականացվել այս նպատակի համար ստեղծված ժառանգության կենսունակության ֆունդի միջոցով, ինչպես արվում է շատ OECD երկրներում:

6 Ճանապարհային քարտեզ

6.1 Ներածություն

Նախորդ բաժիններում ներկայացվեցին Խորհրդատուի՝ Հայաստանում ԿԿԹԿ ազգային երկարաժամկետ համակարգի համար ընդհանուր մոտեցման և ռազմավարության հետ կապված առաջարկությունները: Սա իր մեջ ներառում է առաջարկվող համակարգի բարձրամակարդակ տեխնիկական և ծախսային սահմանումներ, որի հիմքում են հինգ տարածաշրջանային համակարգային բաղադրիչներ, որոնք սպասարկում են աշխարհագրորեն կապակցված / ոչ վարչական/ տարածքներ: Յուրաքանչյուր շրջան ներառում է մեկ սանիտարական աղբավայր, որն ընդհանուր առմամբ համապատասխանում է ԵՄ չափանիշներին, ինչպես նաև ունի քաղաքներում և գյուղերում հավաքման կետեր և տեղափոխման հնարավորություն՝ ներառյալ փոխանցման կայաններ: Սրանք ձևավորվում են որպես մի շարք որոշակի ներդրումային ծրագրեր, որոնք կիրականացվեն, երբ դրանց առաջնահերթություն տրվի և ֆինանսավորում: Առաջարկվել է նաև ենթառազմավարություն, որը ներառում է համակարգի բաղադրիչների՝ մասնավոր հատվածի կողմից շահագործմանաստիճանական ներդրմանը, այնպես, որ ժամանակի ընթացքում հաստատվի ամբողջովին մասնավոր հատվածի կողմից ֆինանսավորվող գործառնական համակարգ: Ի հավելումն, սահմանված են նման համակարգի իրականացման համար պահանջվող կանոնակարգող և ինստիտուցիոնալ նախադրյալները, իսկ դրանցից ամենանշանավորը ազգային համակարգող մարմնի ստեղծումն է, որը կղեկավարի և կվերահսկի ԿԿԹԿ ազգային համակարգը և կունենա դա անելու համար պահանջվող կարողությունը:

Այս Բաժնի նպատակն է այս ամենը խմբավորել և դարձնել մեկ հայեցակարգային <<Ճանապարհային քարտեզ>>, որով սահմանվում է գործողությունների ծրագիր, որը կարող է ծառայել որպես ռազմավարության իրագործման ուղեցույց, այնպես, որ ներդրումների հետ կապված կոնկրետ որոշումների կայացումը և երկրում ԿԿԹԿ -ի բարելավումը կարող են սկսել և շարունակվել նախատեսված պլանավորման 20 տարվա ժամանակահատվածում:

6.2 Ճանապարհային քարտեզի շրջանակը

Ինչպես **Error! Reference source not found.** Բաժնում **Error! Reference source not found.**-ում նկարագրվեց մասնավոր հատվածի մասնակցության մասին ներածությունում, ԿԿԹԿ համակարգով գործող և ֆինանսավորվող մասնավոր հատվածի կանոնավոր զարգացմանը հնարավորություն տվող աստիճանական գործընթացը բաղկացած է երկու կարճ փուլերից. առաջինը՝ համակարգի զարգացման և ցուցադրման փուլն է, իսկ երկրորդը՝ ԿԿԹԿ համակարգի իրականացման փուլ, որում մասնավոր հատվածը լիովին պատասխանատու է համակարգի շահագործման և ֆինանսավորման համար: Սրանք ավելի մանրամասն նկարագրվում են ստորև, իսկ շեշտը հատուկ դրվում է առաջին փուլի վրա:

6.2.1 ԿԿԹԿ համակարգի նախապատրաստական և ցուցադրական փուլ

Այս հանձնարարության և նախկինում Հայաստանում ԿԿԹԿ -ի վերաբերյալ մի շարք ուսումնասիրությունների սկզբունքային եզրակացությունն այն է, որ կայուն գործընթաց սկսելու համար գոյություն ունեն մի շարք հիմնական խոչընդոտներ, որոնք թույլ չեն տալիս ժամանակակից ԿԿԹԿ համակարգի զարգացումը: Իրականում, ներկայիս համակարգը մեծապես անգործունակ է ծառայությունների մատուցման արդի չափանիշների, կամ բնապահպանության ոլորտի ցուցանիշների առումներով, ինչպես նաև ֆինանսական կենսունակության առումով: Միաժամանակ, և՛ ժողովուրդը, և՛ իշխանությունները մեծ հույս ունեն, որ դա կարող է արագորեն փոխվել: Նրանք նաև պարզապես ենթադրություններ են անում ժամանակակից տեխնոլոգիաներն որպես լուծումներ դարձնելու հնարավորության մասին, ենթադրում են, որ ֆինանսավորումը կարելի է ստանալ մասնավոր հատվածից, և ոչ թե պետության բյուջեից կամ վարկ վերցնելով, ենթադրելով, որ սա ինչ-որ չափով փոքր ռիսկ կլինի և շահութաբեր կլինի ներդրողի համար: Վերջապես, նրանք ենթադրում են, որ այս ամենը կստացվի ներկայումս օրենսդրությամբ սահմանված սակագներով և կղեկավարվի ներկայիս առկա կարողություններով:

Սակայն պրակտիկայում առանց նախապատրաստական միջոցառումների իրականացման հնարավոր չէ անմիջապես հասնել այնտեղ, որտեղ երկիրն է ուզում լինել: Փաստն այն է, որ՝ i) լավ ԿԿԹԿ համակարգի հասարակ տեխնիկական բաղադրիչները, այսինքն՝ հավաքումը, տեղափոխումը և աղբավայրում թափոնների հեռացումը պետք է կա՛մ ստեղծվեն, կամ վերականգնվեն նախքան ավելի բարդ և ներկայումս ոչ մատչելի տեխնիկայի մասին քննարկումը, ii) աստիճանական բարելավման համար պետք է ավելանան բնակչությունից հավաքվող եկամուտները, iii) հանրային ոլորտի ներդրողների համար ռիսկի պրեմիումները շատ բարձր են, որպեսզի ներդրողի համար գրավիչ լինի որևէ խելամիտ արժեք, իսկ հիմնական համակարգի սկզբնական կապիտալիզացիայի համար հանրային ոլորտից կպահանջվի ֆինանսավորել կա՛մ բյուջեից հատկացման կամ վարկավորման միջոցով, և iv) գոյություն ունեցող վարչական, ֆինանսական, տեխնիկական և կանոնակարգող կարողություններն անբավարար են և ոչ ճիշտ են կազմակերպված՝ ժամանակակից համակարգի կառավարման համար:

Արդյունքում, առաջին և թերևս ամենալուրջ ասպեկտն այն աշխատանքն է, որ պետք է կատարվի՝ ներկայիս դրությունից անցում կատարելու դեպի այն կետը, որտեղ վերոնշյալ

սպասումները կարող են արդարացվել: Սա է Ճանապարհային քարտեզի այս առաջին փուլի նպատակը, իսկ իրականացվելիք հիմնական գործողությունները հետևյալն են.

- *ԿԿԹԿ Ազգային ռազմավարության շրջանակի պաշտոնական ընդունում և դրա շուրջ կոնսենսուս* ԿԿԹԿ համակարգի ազգային ռազմավարությամբ առաջ գնալու համար առաջին և նախաձեռնող քայլն այդ համակարգը որպես երկրի քաղաքականություն դարձնելն է և այն կառավարության կողմից երկրի զարգացման մեխանիզմներում ներառելը: Սա ներառում է հստակ համաձայնություն և կոնսենսուս, որոնք հիմնված են երկրի կողմից ղեկավարվող տարածաշրջանային ԿԿԹԿ համակարգերի զարգացման վրա, որոնցում կիրառվում է ինտեգրված հավաքման համակարգ, իսկ այդ համակարգն իր մեջ ներառում է փոխանցման կայաններ և կենտրոնական սանիտարական աղբավայրեր, ինչպես նկարագրվում է այս աշխատությունում: Բացի դրանից, այն սկզբունքորեն կրնա զրկվի այնպիսի հասկացությունների ընդունումը, ինչպիսիք են՝ i) ԿԿԹԿԱՄ-ի անհրաժեշտությունը որպես համակարգի ներդրման համակարգում և փորձագետների ուշադրության կենտրոնում պահելու մարմին, ii) համապատասխան միջազգային տեխնիկական և բնապահպանական ստանդարտների և քաղաքականությունների որդեգրում, iii) ընդունել, որ առնվազն զարգացման առաջին փուլում կպահանջվի հանրային ոլորտի ֆինանսական ներգրավվածությունը, iv) ներդնել համակարգի՝ դրսից ֆինանսավորման համար մեկ ընդհանուր փիլիսոփայություն և մոտեցում՝ ներառյալ երկրում համակարգված, ինչպես նաև ՄՖՀ-ների և դոնորների մասնակցությունը, և v) գլխավոր քաղաքական և ինստիտուցիոնալ խոչընդոտներին անդրադառնալու պատրաստակամությունը, մասնավորապես՝ անցում կատարել դեպի համաձայնեցված ծառայությունների մատուցման ծախսերի հետ սակագների հավաքումից եկող եկամուտների համապատասխանեցմանը, ինչպես նաև քաղաքային իշխանության որոշ չափի փոխանցումը կառավարության ավելի բարձր մակարդակներին:
- *ԿԿԹԿԱՄ-ի և դրան առնչվող տարածաշրջանային վերահսկող մարմինների հիմնումը.* հիմնվելով երրորդ բաժնում և Հավելված Գ-ի 6.3 կետում ներկայացված վերլուծության վրա, անհրաժեշտ աշխատանքներ կտարվեն հաստատելու և շահագործելու առաջարկվող ԿԿԹԿԱՄ-ը և դրան օժանդակ տարածաշրջանային կազմակերպությունները, որոնք լիովին պատասխանատու կլինեն ԿԿԹԿ ազգային համակարգի զարգացման և վերահսկողության համար: Սա իր մեջ կներառի այս գործի իրականացման համար անհրաժեշտ իրավական, օրենսդրական և կազմակերպական միջոցառումները՝ ներառյալ ֆինանսական առումով իր կայունությունն ապահովելու համար անձնակազմի համալրումն ու զարգացման մեխանիզմները: Դրա հետ մեկտեղ կլինի ստորև առանձին ներկայացվող կարողությունների զարգացման ծավալուն ծրագիր:
- *ԿԿԹԿ համակարգի զարգացման և իրականացման համար երկարաժամկետ ֆինանսավորման միջոցի ստեղծումը.* Հարցերից մեկը, որին պետք է անդրադառնա ԿԿԹԿ երկարաժամկետ ազգային ռազմավարությունը՝ ներկայիս միջազգային օժանդակության մասնատվածությունն է, դրա արդյունքում հաճախ մրցակցային կամ հակասող առաջարկությունները և նախաձեռնությունները, որոնք բոլորն էլ

արտացոլվում են այն ընկալման մեջ, որ անարդյունավետ <<դոնորի գնումները >> և դոնորների ռեսուրսների ոչ արդյունավետ օգտագործումը մինչև օրս բնութագրել են Հայաստանում ԿԿԹԿ-ը բարելավելու փորձերը: Սրան անդրադառնալու համար առաջարկվում է ստեղծել երկարաժամկետ ֆինանսավորման մեխանիզմ, որը կլինի ԿԿԹԿ ազգային ռազմավարության շրջանակում, ինչպես նաև կհամակարգվի ԿԿԹԿԱՄ-ի և միջկառավարական վերահսկիչ մեխանիզմների համակարգմամբ: Սրա նպատակն է ապահովել շրջանակային մեխանիզմ, որը կհավաքի գումարներ և դրանք կհատկացնի էական ներդրումների և ՏԱ-ին աջակցելու համար, որպեսզի ԿԿԹԿ ազգային ռազմավարության իրականացումը ստանա աջակցություն: Հայեցակարգային տեսանկյունից, սա կարող է լինել ֆոնդի կամ ֆոնդերի տեսքով, որը, այս քննարկման նպատակներով կոչվում է ԿԿԹԿ Ջարգացման միջոց: Պարզ է, որ կառավարությունն ինքնին կկատարի ներդրում, իսկ ԿԿԹԿ Ջարգացման միջոցը կվերահսկվի կառավարության կողմից ստեղծված ֆինանսական կառավարման կառույցով, ինչպես նաև էկոնոմիկայի և ֆինանսների նախարարությունների մասնակցությամբ: Սակայն, այդ Ջարգացման միջոցը կարելի է կիրառել նաև այնտեղ, որտեղ երկկողմանի և բազմակողմանի դոնոր կազմակերպություններ դրամաշնորհներ են տրամադրում ոլորտին և որի միջոցով ՄՖՀ-ի երկրի երաշխիքներ ներառող վարկային ռեսուրսները կարող են բաշխվել, ըստ կոնկրետ համաձայնության, պայմանների, ինչպես նաև կոնկրետ դրամաշնորհի կամ վարկի շուրջ բանակցություններով: Այն նաև կարող է օգնել հեշտացնելու կառավարության կողմից և վարկերի միջոցով տրամադրվող ֆոնդերով մասնավոր հատվածի ֆինանսավորումը, իսկ սա կարող է նվազեցնել ռիսկի պրեմիումները: Երկար ժամանակահատվածում այն կարող է ծառայել որպես մասնավոր հատվածի ներդրման հետ կապված հարցերի լուծման հաստատություն, քանի որ սա դառնում է համակարգում ներդրման ֆինանսավորման հիմնական աղբյուրը: Մտադրությունն այն է, որ ԿԿԹԿ ՋՄ-ը լինի ճկուն մեխանիզմ, որի հիմնական նպատակն է՝ համակարգել ռեսուրսները, ԿԿԹԿ համակարգի զարգացման համար հանձնառությունները համապատասխանեցնել երկրի ֆինանսական կարողության հետ, ապահովել ներդրումների առաջնահերթ լինելը և այնպես անել, որ ՏԱ-ն կապված լինի համակարգի կառավարման կարողության զարգացման հետ, առանձին ներդրման նախագծերի վրա իրագործելիության հետ կապված մանրամասն աշխատանքներ կատարելով և հիմնականում օգնել որպեսզի մասնավոր հատվածի ներդրումների համար ռիսկերի պրեմիումները նվազեցվեն:

- *Տարածաշրջանային ներդրման բաղադրիչների առաջնահերթությունը.* Ներդրման նախագծերի առաջնահերթության սահմանումն անհրաժեշտ քայլ է: Վերևում՝ 5-րդ Բաժնում տրվում է սրա համար սկզբնակետ, նշելով հինգ տարածաշրջանային նախագծեր, ներառյալ երկուսի՝ Կոտայքի և Լոռու մարզերի, ընդլայնված նախագծերը, որի համար նախնական իրագործելիության ուսումնասիրության աշխատանքները կատարվել են: Սակայն կան առաջնահերթության և հերթականության հետ կապված մի շարք գործոններ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն վերջնական ընտրությունը կատարելու ժամանակ: Այդ գործոնները կարող են ներառել i) տեխնիկական սահմանման աստիճանը, իրագործելիության ուսումնասիրության չափը և բարդությունը, ինչպես նաև պահանջվող մանրամասն տեխնիկական նախագիծը, ii)

վարկի տրամադրման հնարավորությունը և հանրային ներդրումը, որն այս պահին ընդհանուր առմամբ ենթադրվում է, որ ավելի ցածր գին ունեցող ներդրումային նախագծի օգտին կլինի, iii) ազգային համակարգի շրջանակում ներգրավված քաղաքային իշխանությունների հետ համապատասխան համաձայնագրեր ունենալու իրագործելիությունը /տե՛ս հաջորդ կետը/, iv) գնի և սակագնի մակարդակի առումներով բնակչության համար մատչելիությունը՝ գործողության շարունակականությունն ապահովելու համար, v) մասնավոր հատվածի օպերատորների համար հավանական գրավչությունը, որոնք կարողություն և մտադրություն ունեն ստանձնելու ֆինանսավորման պատասխանատվություն, և iv) առաջնահերթությունը բնապահպանական դրական ազդեցության առումով և այլ՝ քաղաքական/քաղաքականության դիտարկումների առումով: 14-րդ Պատկերում ներկայացված է այս գործոնների և հինգ տարածաշրջաններում ներդրումային նախագծերի հատկանշական մատրիցան, յուրաքանչյուրի վերաբերյալ ներկայիս իրավիճակի մեկնաբանություններով:

- *Տարածաշրջանային մակարդակում Կոոպերատիվ համաձայնագրերի բանակցություն.* վերոնշյալ առաջնահերթության գործընթացի մի մասը կլինի որոշելը, թե արդյոք մարզերում համակարգի զարգացումն ընդունելի է ԿԿԹԿ ծառայությունների մատուցման համար պատասխանատու քաղաքային իշխանությունների, ինչպես նաև մարզային իշխանությունների համար: Սա կպահանջի քննարկումներ և բանակցություններ, իսկ դրանց հիմնական նպատակն է համաձայնության գալ մասնակցության շուրջ, կամ, եթե դա տարբերակ է, ապա <<հրաժարվել>>: Կարելի է սպասել, որ սա կլինի երկու փուլից բաղկացած գործընթաց, որտեղ մասնակցության սկզբունքների շուրջ նախապես եղել է բանակցություն որպես տարածաշրջանային բաղադրիչի համար իրագործելիության մանրամասն ուսումնասիրություն և նախագծման աշխատանքներ կատարելու նախադրյալ: Սրան կհետևի ավելի մանրամասն համաձայնագիր, որը կկիրառվի, երբ սկսվի կոնկրետ տարածաշրջանային նախագիծ: Վերջինս կանդրադառնա տեղական իշխանությունների դերին, դեպի ավելի կենտրոնացված շահագործման անցում կատարող միջոցառումներին, ինչպես նաև ԿԿԹԿ ակտիվների և ենթակառուցվածքների հնարավոր տեղակայման և ներկայիս պրակտիկային վերաբերող ժառանգության հետ կապված հարցերին:
- *Մասնավոր հատվածի հետաքրքրության սահմանումը.* այս նախապատրաստական փուլում պետք է ավելի համակարգված և պաշտոնական ձևով անդրադառնալ մասնավոր հատվածի շահին՝ ստեղծելու այն մասնավոր հատվածի օպերատորների սկզբնական ցանկը, որոնք լրջորեն հետաքրքրված են Հայաստանում բիզնեսով, ինչպես նաև փաստագրել իրենց որակավորումները և կարողությունները, ինչպես տեխնիկական և գործառնական, այնպես էլ ֆինանսական կարողության առումներով: Սրան կարելի է հասնել ընդունված ԿԿԹԿ ռազմավարության և հատկանշական գործառնական բաղադրիչների մասին տեղեկատվության փաթեթների տրամադրմամբ, ինչպես նաև երկրում և միջազգային մասշտաբով հայտարարված հարցում՝ հետաքրքրության արտահայտման վերաբերյալ:

- *ԿԿԹԿ բաղադրիչների սկզբնական ցուցադրության համար մշակումն ու իրականացումը.* Ճանապարհային քարտեզի առաջին փուլը պետք է ավարտվի ԿԿԹԿ ազգային համակարգի առաջին բաղադրիչների մշակմամբ և իրականացմամբ, որտեղ մի շարք հասկացություններ և սկզբունքներ կարող են փորձարկվել և վերամշակվել: ԿԿԹԿԱՄ-ում կարելի է զարգացնել փորձը: Թիվը մեծապես թելադրված կլինի վերոնշյալ նախապատրաստական գործողություններով, ինչպես նաև հանրային ոլորտի բյուջեով և վարկունակության հնարավորությունով: Իդեալական կլիներ, որ սա ներառեր համակարգի համեմատաբար պարզ բաղադրիչներ և/կամ իրագործելիության մասին ուսումնասիրությամբ վերոնշյալ առաջնահերթության գործընթացում սահմանվածները: Այն կներառի ՊՄՀՀ հիմնական սկզբունքների կիրառումը համեմատաբար ցածր ռիսկով գործող կոնցեսիաներով, խելամիտ ժամկետով պայմանագրերի կնքմամբ: Հնարավոր է, որ դա միայն լինի հավաքման և տեղափոխման համար: Սրա համար պաշտոնապես մրցույթ կհայտարարվեր մասնավոր հատվածի ընտրյալների համար, հիմնվելով մասնավոր հատվածի հետաքրքրությունը որոշող վերոնշյալ աշխատանքի վրա:
- *Գյուղերում և հեռավոր վայրերում ԿԿԹԿ նախաձեռնությունների ցուցադրության համար մշակում և իրականացում.* Գիտակցելով, որ նաև պետք է ուշադրություն դարձնել հեռավոր գյուղերում ԿԿԹԿ -ի կարողություններին, որոնք այլ կերպ չէին կարող ուղղակիորեն տեղավորվել հիմնական համակարգի բաղադրիչներում կամ միայն կարող էին ավելի ուշ միացված լինել դրանց, անհրաժեշտ է սկսել այս շրջաններում տեղի նախաձեռնություններին աջակցության միջոցով բարձրացնել ծառայությունների մատուցման որակը: Սա կարող է արվել տեղի ցուցադրական նախաձեռնությունների հայտնաբերմամբ և հեշտացմամբ, նպաստելով տեղի համայնքների, ՀԿ-ների և երկկողմանի դոնորների կողմից արդեն կատարված աշխատանքներին:
- *Կարողությունների զարգացման և նախապատրաստական փուլում տեխնիկական աջակցության /SU/ ծրագրի մշակում և իրականացում.* նախապատրաստական/ցուցադրական փուլի կարևոր մասը կլինի տեխնիկական աջակցության ծրագրով մեկտեղ կարողությունների զարգացման համակարգված բազմապրոֆիլային ծրագիր, որն էապես կաջակցի վերևում նշված Ճանապարհային քարտեզի նախապատրաստական փուլում իրականացվող միջոցառումներին: Սա ուղղված է ԿԿԹԿԱՄ-ի շրջանակում ազգային, տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներին, մարզերում աջակցող կազմակերպություններին, ինչպես նաև այն հիմնական նախարարություններին, որոնք ԿԿԹԿ ազգային համակարգի իրականացման և վերահսկողության նկատմամբ կունենան կոնկրետ պատասխանատվություն: Համակարգում հատկապես կներառվի Բնապահպանության նախարարությունը, քանի որ այն պատասխանատու է տեխնիկական և բնապահպանության կատարողականի կանոնակարգերի և չափանիշների, ինչպես նաև դրանց կատարման համար: Այն նաև կաջակցի վերոնշյալ նախապատրաստական աշխատանքների իրականացմանը և, պատշաճ կերպով որևէ ներդրման բաղադրիչի իրագործելիության և մանրամասների նախագծմանը, որը վերաբերում է առաջնահերթ համակարգի բաղադրիչներին: Այն նաև կաջակցի

գյուղերում թափոնների կառավարման ենթակառուցվածքի բարելավման հետ կապված ներդրումների ցուցադրության մշակմանը, ինչպես նաև հեռավոր վայրերում ծառայությունների ավելի լավ մատուցման և թափոնների օգտահանման հետ կապված տեղի նախաձեռնություններին: Նախապատրաստական փուլի ընթացքում ԿԿԹԿ ԶՄ-ի շրջանակում կավարտվի այս աշխատանքների ֆինանսավորումը, բայց այն հավանաբար կիրականացվի միջազգային համայնքի կողմից ՏՄ-ի համար տրամադրվող ֆինանսավորմամբ: Այն թերևս կարող է լինել գլխավոր ՄՖՀ-ների և դոնորների համակցված ֆինանսավորման մոբիլիզացիայի կարողությունների հիման վրա:

6.2.2 Համակարգի իրականացումը՝ լիովին մշակված ՊՄՀՀ մոդելով

Այս փուլը հիմնականում ընդգրկում է ԿԿԹԿ համակարգի և դրա բաղադրիչների՝ զարգացումը և պահպանումը, երկարաժամկետ մոդելի կիրառմամբ, որտեղ ռիսկերը՝ ներառյալ ֆինանսների համար պատասխանատվությունը, ամբողջովին փոխանցվում են մասնավոր հատվածին այն պահին, երբ կա լիովին թափանցիկ կառույց և ռիսկի պրեմիումները նվազեցվել են՝ լիովին մշակված ՊՄՀՀ կարգավորման առավելություններից օգտվելու համար: Պարզ է, որ սա կլինի մի քանի տարվա ընթացքում, բայց այն կլինի այն չափով, որը համապատասխանում է վերոնշյալ նախապատրաստական փուլում հաստատված առաջընթացին և նախորդ ձեռքբերումներին:

6.3 Հաջողի քայլերը

Գիտակցվում է, որ ճանապարհային քարտեզով առաջ շարժվելը, մասնավորապես՝ կարևոր նախապատրաստական միջոցառումներով, ինստիտուցիոնալ առումով դժվար է և կպահանջի որոշ միջոցներ և աջակցություն: Այդ պատճառով, առաջարկվում է շարունակել ներկայումս ընթացող աշխատանքները, որոնց կիզակետում են այս հասկացություններին լրացուցիչ սահմանումներ տալը և որոշումների կայացմանը սատարող տեխնիկական աջակցությունը՝ ապահովելու դրանց կայունությունը ճանապարհային քարտեզի ամրապնդման համար: Ինչպես արդեն նշվել է, սա կարող է իրականացվել որպես այս հանձնարարության երկրորդ փուլի փոփոխված տարբերակի մաս, որը ենթակա է ԱԶԲ-ի և կառավարության միջև համաձայնագրի կնքման: Հետևյալն ամփոփում է կոնկրետ միջոցառումներից մի քանիսը, որոնք կարող են իրականացվել.

- ընդլայնված ֆինանսական վերլուծությամբ հաշվարկել սակագների ազդեցությունը և տարածաշրջանային բաղադրիչներից յուրաքանչյուրի զգայունությունը,
- Միջանկյալ զեկույցում նշված ԿԿԹԿ ազգային ռազմավարության, Ներդրումային ծրագրի և ճանապարհային քարտեզի վերաբերյալ գործընկերների և հասարակության հետ խորհրդակցությանը աջակցություն,
- ծախսերի գնահատման մոդելավորման և ֆիզիկական համակարգի վերլուծության համար լրացուցիչ մշակում և կարողությունների փոխանցում, ինչպես պահանջվում է,

- Ճանապարհային քարտեզի նախապատրաստական փուլի միջոցառումներից յուրաքանչյուրի լրամշակումը՝ մանրամասն աշխատանքային շրջանակի փաստաթղթերի ձևով,
- աջակցություն կարևոր նախաձեռնությունների հետ կապված գործընկերների, ՀԿ-ների և դոնորների նախաձեռնած քննարկումների շարունակությանը, մասնավորապես՝ հեռավոր գյուղերում ԿԿԹԿ կարողությունների ավելի շատ զարգացմանը և վերամշակմանը վերաբերող քննարկումներին:

	Տեխնիկական սահմանում/բարդություն	Պահանջվող սկզբնական կապիտալ /Եվրո միլիոն/	Մունիցիպալ համագործակցություն	Միավորի արժեքը /Եվրո/տոննա/	Մասնավոր հատվածի հետաքրքրությունը	Շրջակա միջավայրի/ սոցիալական ազդեցություն
Հարավային շրջանի տարածաշրջանային հավաքման համակարգը	Համեմատաբար պարզ իրագործելի ուսումնասիրություն/պահանջվող մանրամասն դիզայն:	7.3	Ընդգրկված երեք մարզերի սկզբունքային համաձայնությունը: Նուբարաշենի աղբավայրի հասանելիության վերահաստատում :	53	Անորոշ, սակայն որպես կանոն, պետք է լինի գրավիչ, ինչպես պարզ գործող կոնցեպիա: Հնարավոր դիմադրություն փոքր տեղական օպերատորների կողմից:	Բարձր՝ հաշվի առնելով սպասարկվող բնակչության չափը և հողօգտագործման ազդեցությունների մեղմացումը:
Կոտայքի առաջարկության հիման վրա Կոտայք/Գեղարքունիք մարզ	Հիմնական իրագործելիության աշխատանք՝ պահանջվող նվազագույն լրացուցիչ աշխատանքով:	8.3	Կոտայքի ներքին համաձայնությունը: Գեղարքունիքի համաձայնությունը պահանջվում է և պետք է հնարավոր լինի այն ձեռք բերել:	36	Անորոշ /չվճռված/	Բարձր՝ հաշվի առնելով սպասարկվող բնակչության չափը և Սևանա լճի հարցին վերաբերող քաղաքականության առաջնայնություն:
Վանաձորի առաջարկության հիման	Սկզբունքային կողմերի իրագործելի	8.8	Համաձայնություններ, որոնք	37	Անորոշ: Մի քանի քաղաքացայ	Քաղաքական ապես կարևոր է՝ հաշվի

<p>Վրա Լոռի/Տավուշ մարզ</p>	<p>Եթյան աշխատանքի ավարտ, որը, սակայն, պահանջում է ընդլայնում:</p>		<p>սահմանափակվում են անմիջապես Վանաձորի տարածքով այլ խոշոր քաղաքապետարանների ընթացիկ հակասական դիրքերից:</p>		<p>ետարաններ ցանկանում են անձամբ իրագործել ծառայությունները:</p>	<p>առնելով Միջազգային ֆինանսական ինստիտուտների /ՄՖԻ/ և Եվրամիության նախաձեռնությունների դոնոր աջակցությունը:</p>
<p>Գյումրիի շուրջ հիմնված Շիրակի մարզ</p>	<p>Չկա իրագործելիության աշխատանք:</p> <p>Կենտրոնացված և համեմատաբար պարզ շրջանակ:</p>	<p>5.8</p>	<p>Մունիցիպալ /քաղաքային/ ադմինիստրացիայի ուժեղ աջակցություն:</p>	<p>29</p>	<p>Անորոշ, բայց հնարավոր ինս բարձր հաշվի առնելով համեմատական կենտրոնացված շրջանակը:</p>	<p>Բարձր է հաշվի առնելով սպասարկվող բնակչության խտությունն ու քանակը մատուցում:</p>
<p>Մյունիքի մարզ</p>	<p>Չկա իրագործելիության աշխատանք:</p> <p>Բարդ է հաշվի առնելով բնակչության տեղաբաշխումը և աշխարհագրական խոչընդոտները:</p>	<p>5.6</p>	<p>Անորոշ /չվճռված/</p>	<p>59</p>	<p>Անորոշ, բայց հավանական է, որ ցածր հաշվի առնելով բարդությունը</p>	<p>Փոքրաքանակ բնակչություն</p>

Հավելված A Աղբավայրերի փակման ծախսերի գնահատումը

Գոյություն ունեցող աղբավայրերի փակման և բարելավման ծախսերը ընդգրկված չեն այս ներդրումային ակնարկում, ինչը պետք է վերլուծվի որպես առանձին ծրագիր: Համայնքներում գոյություն ունեցող բոլոր աղբավայրերը պետք է փակվեն անմիջապես այն բանից հետո, երբ հասանելի կդառնան նոր աղբավայրերը՝ խուսափելու համար անօրինական աղբահանումից և ապահովելու համար աղբավայր մուտք գործելու վճարներից եկամուտը:

Թափոնների մանրամասն ուսումնասիրությունը, որը տեղի է ունենում Տարածքային կառավարման նախարարության հսկողության ներքո, ընդհանուր պատկերացում է տալիս Հայաստանում և հարակից տարածքներում /հեկտարներում/ գոյություն ունեցող գրանցված և չգրանցված աղբավայրերի մասին: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կան 438 աղբավայրեր, որոնցից 242 պաշտոնապես գրանցված են: Այդ վայրերի ընդհանուր տարածքը մոտ 1500 հեկտար է:

Այս փուլում միայն հատկանշական ծախսերի գնահատում կարող է տրվել, քանի որ փակման և բարելավման ծախսերը կախված են կատարվող աշխատանքների քանակից և տեսակից, որն էլ իր հերթին կախված է թափոնների ծավալից, դիրքից և նախագծումից, թափոնների տեսակից, բնապահպանական կարգավիճակից, լանջի կայունությունից և այլն:

Ընդհանուր միավորի արժեքը և իրականացվելիք աշխատանքի ծավալի մասին ենթադրությունները, ինչպես ներկայացվում է հետևյալ աղյուսակում, փակման և բարելավման ընդհանուր ծախսերի արժեքը կազմում է մոտ 184 միլիոն եվրո:

Աղյուսակ 15 Հայաստանի տարածքում աղբավայրերի փակման և բարելավման ծախսերի գնահատումը

Գործողություն	Միավոր	Գումարը /քանակը/	Միավորի արժեքը /Եվրո/	Արժեքը /Եվրո/
Տարածքի ապահովումը և նախապատրաստումը				
Ապահովել և հագեցնել Կապալառուի /պայմանագիր ստորագրած անձի/ հաստատությունը	Գումարը	438	5,000	2,190,000
Կապալառուի /պայմանագիր ստորագրած անձի/ հաստատության պահպանումը ներառյալ ծառայությունները	Ամիսները	1752	1,000	1,752,000
Կապալառուի /պայմանագիր ստորագրած անձի/ հաստատության փակումը	Գումարը	438	1,000	438,000
Ցրված աղբով տարածքի մաքրում և վերաբեռնում, սեղմում և կարգավորում նշանակված հողային աշխատանքներով *	Ժամեր	21900	100	2,190,000
Հարթեցումը և հողածածկումը				
Հողաշերտի մատակարարումը, բեռնաթափումը, կանոնակարգումը և սեղմումը t= մին. 0.8 մ	մ ²	15,000,000	5.00	75,000,000
Հողի վերին շերտի/հումուս/ մատակարարումը, բեռնաթափումը, կանոնակարգումը և սեղմումը t = 0.1-0.2 մ	մ ²	15,000,000	2.00	30,000,000
Զառիթափերի վրա քայքայման դեմ շերտի մատակարարում և տեղակայում > 1:3	մ ²	15,000,000	3.00	45,000,000
Հողի վերին շերտի մակերեսի խտի ապահովում և սերմնացան	մ ²	15,000,000	0.25	3,750,000
Չնախատեսված ծախսեր				
Չնախատեսված ծախսեր	%	15	-	24,048,000
Փակման ընդհանուր արժեքը				184,368,000

*Նվազագույնը՝ 1 էքսկավատոր, 1 ինքնաթափ և 1 բանվոր

Հավելված B

Կարգավորման ակնարկ

B.1 Ներածություն

Խորհրդատուն կատարել է կարգավորող գնումը հետագա բարելաված կառույցի պահանջների տեսանկյունից և առաջնորդվելով Եվրամիության Թափոնների շրջանակային հրահանգի սկզբունքներով: Չնայած, Հայաստանը դեռևս չի հանդիսանում Եվրամիության անդամակցելու թեկնածու երկիր, /այն է՝ լիովին ընդգրկվել Եվրամիության օրենսդրության ընդունման գործընթացի մեջ/, սակայն երկիրը կարող է որոշակի օգուտներ քաղել՝ ընդունելով Եվրամիության ստանդարտներն, անհրաժեշտության դեպքում որպես <<միջազգային լավագույն փորձի>> կամ <<միաջազգային նորմերի>> որոշակի ճշգրիտ սահմանում: Այս մոտեցումը տեղին է մասնավորապես միջազգային ֆինանսավորում գրավելու և մասնավոր հատվածի մասնակցությունը խթանելու համար:

B. 1.1 Հայաստանն ու Եվրամիությունը

Եվրամիության և Հայաստանի հանրապետության միջև 1999թ.-ի Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրում 43-րդ հոդվածում՝ Օրենսդրական համագործակցություն, ամրագրված է, որ Եվրամիության և Հայաստանի հանրապետության միջև տնտեսական կապերն ուժեղացնելու կարևոր պայման է հանդիսանում Հայաստանի Հանրապետության գոյություն ունեցող և հետագա օրենսդրության համապատասխանեցումը Եվրոպական համայնքի օրենսդրությանը: Հայաստանի հանրապետությունը պետք է փորձի ապահովել, որ իր օրենսդրությունը աստիճանաբար համեմատելի կդարձվի Եվրոպական համայնքի օրենսդրության հետ: Ավելին, շրջակա միջավայրը սահմանվում է որպես առաջնային ոլորտներից մեկը:

B. 2 Եվրամիության Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման օրենսդրության ակնարկ Եվրամիության Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ընթացիկ օրենսդրությունը ներկայացված է աղյուսակ 16-ում: Այս ցուցակը սահմանափակվում է թափոնների կառավարմամբ և չի ներառում այսպես կոչվող հորիզոնական օրենսդրության շարքը, որը վերաբերում է, օրինակ, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատմանը:

Այս ցանկը պատրաստվել է Եվրոպական հանձնաժողովի տրամադրած ինֆորմացիայի հիման վրա և արդյունավետ կերպով կազմում է թափոնների կառավարման օրենսդրության ցանկը, որն անդամ երկրները պետք է ընդունեն որպես իրենց գործընթացի մի մաս, դառնալու համար Եվրամիության իրավասու անդամ: Եվրամիության օրենսդրությունը չի կազմում ամբողջական օրենսդրական համակարգ և համապատասխանության հասնելու համար կարիք ունի ինտեգրվելու բազմակողմանի ազգային օրենսդրությանը: Օրինակ, փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների

համառոտ հրահանգի մոտարկումն շատ պահանջներ ունի, և անդամ երկրների ազգային օրենսդրությունը շատ երկար և բարդ է :

Աղյուսակ 16 Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման Եվրամիությանօրենսդրության ակնարկ

Ինքնությունը	Հրահանգ/Կանոնակարգում/ Այլ
2008/98/Եվրոպական հանձնաժողով /ԵՀ/ Թափոնների շրջանակ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի 2008թ. նոյեմբեր 19 թափոնների և որոշ հրահանգներ անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ 2008/98/ ցուցում (312, 22.11.2008, էջ 3) (ուժի մեջ է սկսած 12 դեկտեմբերի, 2010).
86/278/ Եվրոպական տնտեսական համայնք /ԵՏՀ/ Կոյուղաջրերի նստվածք	Խորհրդի հրահանգ 86/278/ ԵՏՀ 12 հունիս 1986թ. շրջակա միջավայրի պաշտպանության վերաբերյալ և մասնավորապես հողի, երբ կոյուղու նստվածքն օգտագործվում է գյուղատնտեսության մեջ , փոփոխված է 91/692/ ԵՏՀ հրահանգով և (ԵՀ) 807/2003թ կանոնակարգով.
2006/66/ ԵՀ Մարտկոցներ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի ԵՀ 2006/66/ հրահանգ 6 սեպտեմբեր 2006թ. մարտկոցների, ակումուլյատորների կափոնման ենթակա մարտկոցների, ակումուլյատորների , ինչպես նաև ուժը կորցրած հրահանգ 91/157/ ԵՏՀ (266, 26.9.2006, էջ 1).
94/62/ ԵՀ Փաթեթավորում և փաթեթավորումից առաջացած թափոններ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 94/62/ ԵՀ 20 դեկտեմբեր, 1994թ. հրարանգ փաթեթավորման և փաթեթավորումից առաջացած թափոնների վերաբերյալ (365, 31.12.1994, էջ 10).
96/59/ ԵՀ PCB/PCT	Խորհրդի հրահանգ 96/59/ ԵՀ 16 սեպտեմբեր, 1996թ. պոլիքլորացված բիֆենիլների և պոլիքլորինացված տերֆենիլների հեռացում (PCB/PCT) (243, 24.9.1996, էջ 31).
2000/53/ ԵՀ Տրանսպորտային միջոցների պիտանելիության ավարտ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի 2000/53/ հրահանգ 18 սեպտեմբեր 2000թ. Տրանսպորտային միջոցների պիտանելիության ավարտ, փոփոխված որոշումներ 2002/525/ ԵՀ, 2005/63/ ԵՀ, 2005/437/ ԵՀ, 2005/438/ ԵՀ և 2005/673/ ԵՀ (269, 21.10.2000, էջ 34).
2002/95/ ԵՀ Վտանգավոր նյութերի սահմանափակումներ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի 2002/95/ հրահանգ 27 հունվար, 2003թ. Էլեկտրական և էլեկտրոնային սարքավորումներում վտանգավոր նյութերի կիրառման սահմանափակում, փոփոխված որոշումներ 2005/618/ ԵՀ, 2005/717/ ԵՀ, 2005/747/ ԵՀ, 2006/310/ ԵՀ, 2006/690/ ԵՀ, 2006/691/ ԵՀ և 2006/692/ ԵՀ.
2002/96/ ԵՀ Պիտանելիությունը սպառած էլեկտրական և էլեկտրոնային սարքավորումներ	Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի 2002/96/ հրահանգ 27 հունվար, 2003թ. Պիտանելիությունը սպառած էլեկտրական և էլեկտրոնային սարքավորումների վերաբերյալ (37, 13.2.2003, էջ 24), վերջին փոփոխությունը Եվրոպական խորհրդարանի խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի 2008/112/ հրարանգով 16 դեկտեմբեր, 2008թ. (345, 23.12.2008, էջ 68).

Ինքնությունը	Հրահանգ/Կանոնակարգում/ Այլ
78/176/ ԵՏՀ TiO ₂ հեռացում	<p>Խորհրդի հրահանգ 78/176/ ԵՏՀ 20 փետրվար, 1978թ. տիտանե երկօքսիդի արդյունաբերության թափոնների վերաբերյալ, փոփոխված 82/883/ ԵՏՀ, 83/29/ ԵՏՀ և 91/692/ ԵՏՀ հրահանգներով:</p> <p>Անվավեր է ճանաչվել 07 հունվարի 2014թ արդյունաբերական արտանետումների 2010/75/ ԵՀ հրահանգով .</p>
92/112/ ԵՏՀ TiO ₂ Աղտոտման նվազեցում	<p>Խորհրդի հրահանգ 92/112/ ԵՏՀ 15 դեկտեմբեր 1992թ. Տիտանե երկօքսիդի արդյունաբերության թափոններից առաջացած աղտոտման նվազեցման և վերջնական վերացման ուղղված ծրագրերի հարմոնիզացիայի ընթացակարգերի վերաբերյալ:</p> <p>Անվավեր է ճանաչվել արդյունաբերական արտանետումների 2010/75/ ԵՀ հրահանգով` 07 հունվարի 2014թ.</p>
82/883/ ԵՏՀ TiO ₂ մշտադիտարկում	<p>Խորհրդի հրահանգ 82/883/ ԵՏՀ 3 դեկտեմբեր 1982թ., Տիտանե երկօքսիդի արդյունաբերության հետ առնչություն ունեցող շրջակա միջավայրի վերահսկողության և մշտադիտարկման ընթացակարգերի վերաբերյալ, ինչն ամրագրված է ԵՀ 807/ 2003 փոփոխված կանոնակարգմամբ:</p> <p>Անվավեր է ճանաչվել արդյունաբերական արտանետումներ 2010/75/ ԵՀ հրահանգով` 07 հունվարի, 2014թ.</p>
1999/31/ ԵՀ Թափոնների աղբավայր	<p>Խորհրդի 1999/31 26 ապրիլ 1999 հրարանգ թափոնների աղբավայրերի վերաբերյալ (182, 16.7.1999, էջ 1), վերջին փոփոխությունը կատարված է Եվրոպական խորհրդարանի (ԵՀ) թիվ 1137/2008 և խորհրդի 22 հոկտեմբեր 2008թ. (311, 21.11.2008, էջ 1) կանոնակարգմամբ:</p>
2000/76/ ԵՀ Թափոնների այրում	<p>Եվրոպական խորհրդարանի 2000/76/ ԵՀ և խորհրդի 4 դեկտեմբերի, 2000թ. հրահանգ թափոնների այրման վերաբերյալ (332, 28.12.2000, էջ 91).</p> <p>Անվավեր է ճանաչվել արդյունաբերական արտանետումների վերաբերյալ 2010/75/ ԵՀ հրահանգով` 07 հունվարի, 2014թ.</p>
2010/75/ ԵՀ Արդյունաբերական արտանետումներ /թափոնների այրումից առաջացող արտանետումներ/	<p>Խորհրդի հրահանգ 2010/75/ ԵՀ 24 նոյեմբերի, 2010թ. արդյունաբերական արտանետումների վերաբերյալ:</p>
ԵՀ /1013/2006 Թափոնների անդրսահմանային տեղափոխում	<p>Եվրոպական խորհրդարանի ԵՀ թիվ 1013/2006 / և խորհրդի 14 հունիսի, 2006թ. կանոնակարգում թափոնների տեղափոխման վերաբերյալ (190, 12.7.2006, էջ 1).</p>
2000/59/ ԵՀ Նավահանգստի թափոններ	<p>Խորհրդի 2000/59/ ԵՀ 27 նոյեմբերի, 2000թ. հրահանգ նավահանգստում նավերից առաջացած թափոնների ընդունող կառույցների և բեռներից առաջացած մնացորդների վերաբերյալ:</p>

Ինքնությունը	Հրահանգ/Կանոնակարգում/ Այլ
2006/21/ ԵՀ Լեռնահանքային թափոններ	Եվրոպական խորհրդարանի 2006/21/ ԵՀ և խորհրդի 15 մարտի, 2006թ. հրահանգ արդյունահանող արդյունաբերություններից առաջացած թափոնների կառավարում և փոփոխված հրահանգ 2004/35/ ԵՀ — Եվրոպական խորհրդարանի, խորհրդի և հանձնաժողովի (102, 11.4.2006, էջ 15) հայտարարություն:
ԵՀ/333/211 Մետաղի ջարդոն	Խորհրդի (ԵՄ) թիվ 333/2011 31 մարտի, 2011թ. կանոնակարգում, որոշակի չափանիշի հաստատում, թե երբ է որոշ տեսակի մետաղի ջարդոնը դադարում թափոն լինել, Եվրոպական խորհրդարանի 2008/98/ ԵՀ և խորհրդի (94, 8.4.2011, p. 2) հրահանգով:
2000/532/ ԵՀ Թափոնների ցանկ	2000/532/ ԵՀ: 3 մայիսի, 2000թ. հանձնաժողովի որոշում, փոխարինող որոշում 94/3/ ԵՀ, ինչը հաստատում է թափոնների այն ցուցակը, որը համապատասխանում է խորհրդի 1(ա) հոդվածին, 75/442/ ԵՏՀ և 94/904/ ԵՀ խորհրդի որոշում, որը հաստատում է վտանգավոր թափոնների ցանկը, ինչը համապատասխանում է Խորհրդի 91/689/ ԵՏՀ, հրահանգին, 1(4) հոդվածին (տեղեկացնում է թիվ C(2000) 1147) (226, 6.9.2000, էջ 3 փաստաթուղթը):
1069/2009 Կենդանական ծագման արտադրանք	Եվրոպական խորհրդարանի (ԵՀ) թիվ 1069/2009 և խորհրդի 21 հոկտեմբերի, 2009թ. հրահանգ կենդանական ծագման արտադրանքի և երկրորդական ապրանքների, որոնք նախատեսված չեն մարդկանց սպառման համար վերաբերյալ առողջապահական կանոնների հաստատում և անվավեր ճանաչված ԵՀ) թիվ 1774/2002 կանոնակարգում (Կենդանական ծագման արտադրանքի կանոնակարգում) (300, 14.11.2009, էջ 1).

Որպես կարգավորող ուսումնասիրության մաս, Հայաստանի օրենսդրությունը համեմատվել է ԵՄ օրենսդրության հետ՝ հետևյալ Հրահանգների որոշ ընտրված հիմնական դրույթների վերաբերյալ.

- Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի, Եվրոպական հանձնաժողովի 19 նոյեմբերի, 2008թ. թափոնների և որոշ ցուցումներ անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ 2008/98/ հրահանգ (312, 22.11.2008, էջ 3) (ուժի մեջ է սկսած 12 դեկտեմբերի, 2010թ.)
- Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 94/62/ ԵՀ 20 դեկտեմբերի, 1994թ. հրահանգ փաթեթավորման և փաթեթավորումից թափոնների վերաբերյալ (365, 31.12.1994, էջ 10):
- Խորհրդի 1999/31 26 ապրիլի, 1999թ. հրահանգ թափոնների աղբավայրերի վերաբերյալ (182, 16.7.1999թ., էջ 1), վերջին փոփոխությունը կատարված է Եվրոպական խորհրդարանի (ԵՀ) թիվ 1137/2008 և խորհրդի 22 հոկտեմբերի, 2008թ. (311, 21.11.2008, էջ 1) կանոնակարգմամբ:

B.2.1. 2008/98/ ԵՀ թափոնների շրջանակային հրահանգ

2008/98/ԵՀ թափոնների շրջանակային հրահանգը հաստատում է իրավական շրջանակ թափոնների կառավարման համար Եվրամիությունում: Եվրամիությունը պահանջում է անդամ պետություններից պատրաստել թափոնների կառավարման ծրագրեր և ներկայացնում է <<թափոնների հիերարխիան>>, ինչը սահմանում է թափոնների կառավարման առաջնության հետևյալ հերթականությունը:

- Կանխարգելում
- Կրկնակի օգտագործման համար պատրաստում
- Վերամշակում
- Այլ վերականգնում, հատկապես էներգիայի վերականգնում
- Հեռացում

Պատկեր 15 <<Թափոնների հիերարխիան>>, ինչպես այն սահմանված է 2008/98/ ԵՀ թափոնների շրջանակային հրահանգում

Թափոնների հիերարխիան լայնորեն օգտագործվում է թափոնների կառավարման ռազմավարության մեջ և պետք է արտացոլվի նաև Հայաստանում կարճ, միջին և երկարատև նպատակներ սահմանելու համար: Այնուամենայնիվ, հիերարխիայի իրականացումը մեկ այլ հարց է, քանի որ իրականությունն այն է, որ թափոնների աղբավայրը էժան տարբերակ է և վերամշակվող նյութերի շուկայական գները տարբերվում են՝ բերելով վերամշակման գործունեության սահմանափակ ներգործության, առանց տնտեսական գործիքի, որը վերամշակման/աղբավայրերի ծախսերից խնայողությունները փոխանցում է դեպի իրագործելի նվազագույն վաճառքի գների կամ սուբսիդիաների հիմնում:

Փորձը ցույց է տալիս, որ տնտեսական գործիքները ամենաարդյունավետ միջոցներն են թափոնների հիերարխիայի կիրառման մեջ: Օրինակ, աղբավայրերի համար սահմանված հարկերը շատ արդյունավետ են ԵՄ մի քանի անդամ երկրների համար, քանի որ հարկերի սահմանումը բարելավում է վերամշակման գործունեության իրականացումը, կրկնակի օգտագործումը և գուցե թափոնների այրումը /ոչնչացումը/: Այնուամենայնիվ, այդպիսի հարկերը պահանջում են, որ աղբավայրերի գործունեությունը վերահսկվի, այլապես այն կարող է հանգեցնել թափոնների անօրինականբեռնաթափման:

11-րդ հոդվածում թափոնների հոսքի վերահսկման առումով, Թափոնների շրջանակային հրահանգը սահմանում է երկու կարևոր թիրախ:

- Այնպիսի նյութերի կրկնակի օգտագործումը կամ վերամշակումը, ինչպիսիք են թուղթը, պլաստիկը, կենցաղային ապակին, ինչպես նաև կենցաղային գործածումից առաջացած հնարավոր թափոնները, 2020թ. դրությամբ պետք է ավելանան մինչև նվազագույնը 50% ամբողջական կշռով:
- Կրկնակի օգտագործման, վերամշակման, նյութերի այլ վերականգնման, ներառյալ հետ լցնումը, կիրառելով թափոնները, այլ նյութերը փոխարինելու համար, ոչ վտանգավոր շինարարության և քանդման թափոնները, բացառությամբ բնական նյութերի, որոնք նկարագրվում են թափոնների ցանկի 17 05 04 կատեգորիայում: Սրանք 2020թ. դրությամբ ամբողջական կշռով պետք է ավելանան և հասնեն մինչև 70%:

2011թ. նոյեմբերի 18-ի հանձնաժողովի որոշումը սահմանում է կանոններ և հաշվարկային մեթոդներ՝ ստուգելու համար թափոնների վերաբերյալ համապատասխանությունը 11 հոդվածի հրահանգին: Որոշման 3 հոդվածը ամրագրում է, որ անդամ երկիրը պետք է իրականացնի հետևյալ գործառույթներից մեկը.

* Թղթի, մետաղի, պլաստիկի, ապակու կենցաղային թափոնների կրկնակի օգտագործման և վերամշակման նախապատրաստում

* Թղթի, մետաղի, պլաստիկի, ապակու կենցաղային թափոնների, ինչպես նաև կենցաղային թափոնների այլ առանձին տեսակներ, կամ այլ ծագում ունեցող նմանատիպ թափոնների, կրկնակի օգտագործման և վերամշակման նախապատրաստում

* Կենցաղային թափոնների կրկնակի օգտագործման և վերամշակման նախապատրաստում

* Քաղաքային թափոնների կրկնակի օգտագործման և վերամշակման նախապատրաստում

Քաղաքային թափոնների ամբողջական քանակությունը կարող է մոտ 20% ից հասնել 50%-ի: Պարզ չէ՝ արդյոք շրջանառության այս չափը հատուկ է մշակված Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից, բայց թափոնների կառավարման ոլորտի մասնագետները կասեին, որ չնայած 20% իրական է, սակայն 50% կպահանջի օրենսդրական փուլերի կարևոր բացահայտումներ և տնտեսական գործիքներ ու ներդրումներ:

Թափոնների շրջանակային հրահանգի որոշ այլ հոդվածներ ներառում են՝

- վտանգավոր թափոնները պետք է հավաքվեն և մշակվեն այնպիսի պայմաններում, որոնք կերաշխավորեն առողջության և շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը: Ոչ մի դեպքում դրանք չպետք է խառնվեն այլ վտանգավոր թափոնների հետ և պետք է փաթեթավորվեն կամ պիտակավորվեն միջազգային կամ համայնքային կանոնադրությամբ:

- Թափոնների ցանկացած տեսակի տեղափոխում պետք է ունենա թույլտվություն իրազեկ մարմինների կողմից, որոնք որոշում են մշակվող թափոնների տեսակը և հատկապես՝ քանակը: Այս է կիրառվող մեթոդը, ինչպես նաև մշտադիտարկման և վերահսկման ընթացակարգերը:
- Ցանկացած այրման մեթոդ՝ նախատեսված էներգիա ստանալու համար, պետք է իրականանա միայն այն դեպքում, եթե այդ վերականգնումը տեղի է ունենում էներգաարդյունավետության բարձր մակարդակի ապահովմամբ:
- Իրավասու մարմինները պետք է սահմանեն մեկ կամ ավելի կառավարման ծրագրեր մտահոգված անդամ պետությունների ամբողջ տարածքները ծածկելու համար: Այս ծրագրերը ներառում են մասնավորապես թափոնի տեսակը, քանակը և աղբյուրը, գոյություն ունեցող հավաքման համակարգերը և տեղակայման չափանիշները:
- Կանխարգելիչ ծրագրերը նույնպես պետք է նկատառում ունենան խզելու կապը տնտեսական աճի և թափոնների առաջացման հետ կապված շրջակա միջավայրի վրա ներգործության միջև:
- Աղտոտողը վճարում է սկզբունքին համաձայն, թափոնների կառավարման ծախսերը պետք է կրի թափոն արտադրող սկզբնաղբյուրը կամ ընթացիկ կամ նախորդ թափոնների տերը : Անդամ երկրները կարող են որոշել, որ թափոնների կառավարման արժեքը, մասամբ կամ ամբողջովին, պետք է կրի ապրանք արտադրողը, որից առաջացել է տվյալ թափոնը, և որ այդպիսի ապրանք տարածողները կարող են կիսել ծախսերը:

ՀՀ համապատասխան օրենսդրությունը

Թափոնների կառավարման Հայաստանի հիմնական օրենսդրությունը ներառում է.

- Թափոնների մասին թիվ 159, 2004թ. ՀՀ օրենքը
- Աղբի հավաքման և սանիտարական մաքրման թիվ 237, 2011թ. ՀՀ օրենքը

Թափոնների օրենքը կարգավորում է թափոնների հավաքումը, տեղափոխումը, պահեստավորումը, վերամշակումը, հեռացումը և ծավալի նվազեցումը, ինչպես նաև իրավական և տնտեսական հիմքերը՝ կանխելու թափոնների բացասական ազդեցությունը մարդու առողջության և միջավայրի վրա:

Օրենքը սահմանում է թափոնների կառավարմամբ զբաղվողների պարտականությունները, սակայն, ի տարբերություն Թափոնների շրջանակային հրահանգի, այն չի պարունակում հատուկ թիրախներ թափոնների հոսքերի վերաբերյալ: Թափոնների հիերարխիան արտացոլվում է օրենքի 1 հոդվածում, բայց առկա չէ հիերարխիկ հարաբերության մեջ, ինչպես հրահանգում է:

Աղբի հավաքման և սանիտարական մաքրման օրենքը սահմանում է հավաքող կազմակերպության և սանիտարական մաքրման կազմակերպության հիմնական սկզբունքները, սահմանված վճարումները և սակագները:

Օրենքը սահմանում է որոշ ընդհանուր պահանջներ թափոնների հավաքման վերաբերյալ, սակայն որևէ կերպ չի սահմանում հավաքման համակարգի ծածկույթը /ինչպես օրինակ, ամբողջական հավաքման ծածկույթը, որը սահմանում է բնակավայրերի նվազագույն չափսերը, որտեղ պետք է կազմակերպվի թափոնների հավաքումը և/կամ սահմանում է դրույթ հեռավոր բնակավայրերը բացառելու վերաբերյալ:

Օրենքը սահմանում է ամսեկան ամենաբարձր սակագինը կենցաղային աղբահանության համար՝ յուրաքանչյուր գրանցված քաղաքացու համար 400դրամ կամ զբաղեցվող բնակտարածքի յուրաքանչյուր քառ.մ 25դրամ: Ոչ կենցաղային թափոնների և ծավալուն թափոնների ամենաբարձր սակագինը յուր. մ3 համար կազմում է 3000դրամ կամ 10000դրամ՝ յուր. տոննայի համար:

B.2.2. 94/62/ԵՀ հրահանգը փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների վերաբերյալ

Եվրամիության փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների վերաբերյալ հրահանգը կոչված է հարմարեցնել փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների կառավարման ազգային միջոցառումները՝ դրանց ցանկացած ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա կանխելու կամ նվազեցնելու համար և Եվրամիության ներքին շուկայում մրցակցության ադավադումից խուսափելու համար:

Հրահանգը սահմանում է նախատեսված միջոցառումներ, նախ՝ կանխելու համար փաթեթավորման թափոնների արտադրությունը, ինչպես նաև այդպիսի թափոնների կրկնակի օգտագործումը, վերականգնումն ու վերամշակումն ավելացնելու համար: Այս միջոցառումներն ընդգրկում են նվազագույն չափանիշներ փաթեթավորման նյութերի համար և՛ փաթեթավորման թափոնների վերականգնման և վերամշակման թիրախներ:

Այս ուսումնասիրության հատուկ հետաքրքրությունը կայանում է նրանում, որ Հրահանգը միջոցներ է ձեռնարկում կանխելու փաթեթավորման թափոնների առաջացումը և հասնելու փաթեթավորման թափոնների վերականգնման և վերամշակման որոշակի թիրախների, ներառյալ դա մինչև 2008թ. դեկտեմբերի 31 ապահովելու միջոցառումները - /6-րդ հոդված/:

- Որպես կշռով նվազագույնը փաթեթավորման թափոնները կվերամշակվեն կամ կայրվեն թափոնների այրման գործարաններում՝ էներգիայի վերականգնմամբ:
- Փաթեթավորման թափոնների կշռի նվազագույնը 55% և առավելագույնը 80% կվերամշակվի:
- Փաթեթավորման թափոններում պարունակվող նյութերի համար ձեռք կբերվեն հետևյալ նվազագույն վերամշակման թիրախներ.

ապակու կշռի 60%

թղթի և ստվարաթղթի կշռի 60%

մետաղի կշռի 50%

պլաստիկի կշռի 22.5%, հաշվի առնելով միայն այն նյութը, որ վերամշակվում է նորից պլաստիկի

փայտի կշռի 15%

Հրահանգում ընդգրկված լրացուցիչ միջոցառումներն են՝

- Անդամ երկրները պետք է ձեռնարկեն անհրաժեշտ միջոցառումներ՝ ապահովելու համար, որ համակարգերը սահմանվել են ապահովելու /7-րդ հոդված/ հետևյալը.

սպառողի, այլ վերջնական օգտագործողի կողմից կամ թափոնների հոսքից օգտագործված փաթեթավորման կամ փաթեթավորման թափոնների վերադարձը կամ հավաքումը՝ դրանք ուղղելու դեպի թափոնների կառավարման ամենահարմար այլընտրանքային տարբերակներ;

կրկին օգտագործումը կամ վերականգնումը, ներառյալ հավաքված փաթեթավորման և/կամ հավաքված փաթեթավորման թափոնների վերամշակումը:

- ապահովել, որ ոչ մի փաթեթավորում չի շուկայացվի մինչև որ այն չհամապատասխանի որոշակի պարտադիր պահանջներին, որոնք վերաբերում են անվտանգությանը, սպառողի կողմից ընդունմանը և այլ հատուկ պահանջներ /հոդված 9 և հավ. 2/,
- ապահովել, որ փաթեթավորման մեջ ծանր մետաղների կենտրոնացումը չի գերազանցում նշված սահմանները /հոդված 11/,
- ապահովել, որ հիմնված են փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների վերաբերյալ տվյալների բազաներ /հոդված 12/,
- ապահովել, որ չկան խոչընդոտներ, որոնք կխանգարեն փաթեթավորման շուկայահանումը, ինչը բավարարվում է Հրահանգին /հոդված 18/:

Անդամ երկրները ներկայացրել են բազմակողմանի համապատասխանության սխեմաներ, Հրահանգին բավարարելու համար և մեծամասամբ ներկայացրել են փաթեթավորման շուկայահանման դեպոզիտ- փոխհատուցում սխեմաներ և վճարներ՝ ֆինանսավորելու համար այդ սխեման, ներառյալ թափոնների կառավարման գործընթացը:

Համապատասխան ՀՀ օրենսդրությունը

Հայաստանի կառավարության որոշումը փաթեթավորման և փաթեթավորման թափոնների տեխնիկական կանոնակարգման հաստատման վերաբերյալ (թիվ 1544, 2006թ.) արտացոլում է ԵՄ հրահանգի կարևոր մասերի պահանջները:

Տեխնիկական կանոնակարգումը նպատակ ունի ապահովել կառավարման միջոցառումները, որոնք վերաբերում են Հայաստանում փաթեթավորմանը կամ փաթեթավորման թափոններին, որպեսզի կանխի կամ նվազեցնի վնասակար ազդեցությունը մարդու առողջության, համայնքների և շրջակա միջավայրի վրա: Տեխնիկական կանոնակարգումը սահմանում է չափանիշներ, որոնց նպատակն է կանխել փաթեթավորման թափոնների առաջացումը, թափոնների կրկին օգտագործումը և վերականգնումը, վերամշակումը և այլն: Տեխնիկական կանոնակարգումը չի վերաբերվի բժշկական սարքավորումների փաթեթավորմանը, դեղագիտական ապրանքներին, թունաքիմիկատներին և գյուղատնտեսական քիմիկատներին, քիմիական նյութերին /ռեագենտներ/, ապրանքներին, որոնք պարունակում են ռադիոակտիվ նյութեր ու տարրեր և ատամնաբուժական նյութերի փաթեթավորմանը:

Տեխնիկական կանոնակարգումը սահմանում է պահանջներ փաթեթավորման նյութերի պարունակության վերաբերյալ, ինչպես նաև սահմանում է հատուկ նպատակներ փաթեթավորման թափոնների վերականգնման կամ վերամշակման մասին՝ ներառյալ դրանք ապահովելու միջոցառումները մինչև 2015թ. դեկտեմբերի 31-ի / հոդված 16/:

- Փաթեթավորման թափոնների կշռի նվազագույնը 55% և առավելագույնը 80% կվերամշակվի
- Փաթեթավորման թափոնների մեջ պարունակվող նյութերի համար ձեռք կբերվեն հետևյալ նվազագույն վերամշակման թիրախներ.

ապակու կշռի 60%

թղթի և ստվարաթղթի կշռի 60%

մետաղի կշռի 50%

պլաստիկի կշռի 22.5%, հաշվի առնելով միայն այն նյութը, որ վերամշակվում է նորից պլաստիկի

փայտի կշռի 15%

Տեխնիկական կանոնակարգման հետագա միջոցառումները ներառում են փաթեթավորման պատշաճ պիտակավորում:

Հայկական օրենսդրությունը չի պարունակում որևէ հատուկ միջոցառումներ այդ թիրախների իրականացման համար: Օրինակ, չկա ոչ մի վճարների պայման այդ համակարգը ֆինանսավորելու համար: Ներկայումս Հայաստանի համար չկա փաթեթավորման/փաթեթավորման թափոնների համապատասխանության գործող կամ

ծրագրերում նախատեսված համակարգ: Այսպիսով, 2015թ. ավարտը որպես թիրախային ժամկետ դժվար կլինի ապահովել, քանի որ այդ համակարգը պետք է սահմանվի մասնավոր հատվածի հետ սերտ համագործակցության միջոցով /ներառյալ ըմպելիքներ արտադրող և արտահանողներին/ և ամենայն հավանականությամբ կպահանջվի կարևոր լրացուցիչ օրենսդրություն՝ ապահովելու համապատասխանության սխեմայի իրավական հիմքը:

B.2.3 99/31/ԵՀ աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգ

Եվրամիության աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգի իրական նպատակն է ապահովել միջոցառումներ, ընթացակարգեր և առաջնորդվելու ցուցումներ՝ կանխելու կամ նվազեցնելու թափոնների աղբավայրի բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի, մարդու առողջության վրա: Անդամ պետություններից պահանջվում է մի շարք միջոցառումներ ձեռնարկել այս նպատակին հասնելու համար, ներառյալ թափոնների մշակումը նախքան աղբավայրերում տեղավորելը, համատեղ հեռացման աստիճանաբար կրճատումը /վտանգավոր թափոնների խառնումը անվտանգ թափոնների հետ/ և վերահսկողության իրականացում աղբավայրերի փակման և փակումից հետո խնամքի/սպասարկման համար: Կարևոր է, որ աղտոտողի վճարման սկզբունքը երկու կարևոր ձևով է իրականանում. 1. աղբավայրի ձեռնարկատիրոջից պահանջել ապահովել ֆինանսական անվտանգություն աղբավայրի շահագործումն իրականացնելու ողջ ընթացքում և 2. երաշխավորել, որ շահագործողի գանձումները ծածկում են են հիմնադրման, շահագործման, փակման և փակումից հետո աղբավայրի տարածքի հետագա խնամքի «ամբողջ արժեքը»:

Հրահանգի քաղաքականության հիմնական նպատակներն են՝ խրախուսել անդամ երկրներին և ձեռնարկատերերին /ներառյալ հասարակությանը/ հասցնել թափոնների կառավարումը հիերարխիայի բարձրակետին, այդպիսով նվազեցնելով վերջնական տեղակայման ցանկությունն ու կարիքը, հատկապես աղբավայրերում; և ունենալ ավելի <<ճշգրիտ>> ծախսեր, որոնք վերաբերում են թափոնների աղբավայրերին, և ավելի թափանցիկ կերպով /այդպիսով, խթանելով նշված քաղաքականության առաջին նպատակի իրագործումը/:

Սույն ուսումնասիրության համար մասնավորապես հետաքրքրություն է ներկայացնում Աղբավայրերի հրահանգը, որը ներառում է հետևյալ միջոցառումները:

- Յուրաքանչյուր աղբավայր պետք է բաժանվի հետևյալ տեսակների՝ վտանգավոր թափոնների աղբավայր, անվտանգ թափոնների աղբավայր և իներտ թափոնների աղբավայր /4-րդ հոդված/:
- Անդամ երկիրը պետք է սահմանի կենսաբանական քայքայման ենթակա թափոնների աղբավայրերում հայտնվելու նվազեցմանը նպաստող ազգային ռազմավարություն: Այդ ռազմավարությունը պետք է երաշխավորի, որ առաջիկա 15 տարիների ընթացքում աղբավայրեր հասնող կենսաբանական քայքայման ենթակա կենցաղային թափոնները պետք է աստիճանաբար կրճատվեն մինչև 1995թ. ընթացքում /5-րդ

հողված/ արտադրված կենսաբանական քայքայման ենթակա կենցաղային թափոնների ամբողջ քանակի 35% /կշռով/:

- Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն, որեսզի հետևյալ թափոնները չընդունվեն աղբավայր /5-րդ հողված/.

1. հեղուկ թափոններ

2. թափոններ, որոնք աղբավայրի պայմաններում պայթուցիկ են, քայքայիչ, թթվայնացնող, հրդեհավտանգ, հեշտ բռնկվող

3. հիվանդանոցային և կլինիկական այնպիսի թափոններ, որոնք վարակիչ են

4. մաշված անվադողեր

5. այլ տեսակի թափոններ, որոնք չեն համապատասխանում II հավելվածում ամրագրված ընդունելիության չափանիշներին :

- Անդամ երկրները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն, որպեսզի աղբավայրերում հեռացվի միայն արդեն մշակված թափոնը /6-րդ հողված/:

- Երաշխավորեն, որ որոշակի տեսակի թափոնը չընդունվի աղբավայրի տարածք և ընդունվի միայն գործող նորմերին համապատասխան, որը ներառում է զննում և փաստաթղթային գործընթաց (հողվածներ 5, 6, 11 և հավելված 2): Այս նպատակով ԵՇ 2003/33 Հանձնաժողովի որոշումը վերաբերում է աղբավայրերում թափոնների ընդունմանը, տարբեր տեսակի աղբավայրերին վերաբերող ընդունման չափանիշներին, և կիրառվող փորձարկումների մեթոդներին:

- Արգելել գործող ընդունելիության չափանիշներին բավարարելու նպատակով թափոնների լուծումը/նոսրացումը` /5-րդ հողված/:

- Երաշխավորել, որ աղբավայրերի թույլտվության հայտերը պարունակում են որոշակի նվազագույն ինֆորմացիա /7-րդ հողված/:

- Երաշխավորել, որ աղբավայրերը տեղակայված են, կառուցված են և գործում են հատուկ ստանդարտներին համապատասխան /8, 14 հողվածներ և հավելված 1/:

- Երաշխավորել, որ աղբավայրեր ստեղծելու թույլտվություն չի տրվում, մինչև որ բավարարվեն հատուկ պայմաններ: Պայմանները պետք է ներառեն 8-րդ հողվածում ամրագրված պահանջները:

- Աղբավայրերը ղեկավարվում են տեխնիկապես իրավասու անձանց կողմից:

- Համապատասխան ֆինանսական անվտանգություն է ապահովվում տարածքի կառավարման ու փակումից հետո խնամքի համար

- Աղբավայրի ծրագիրը համատեղելի է թափոնների կառավարման համապատասխան ազգային ծրագրերի հետ, որոնք մշակվել են` իրականացնելու թափոնների շրջանակային հրահանգի պահանջները:

- Անդամ երկրները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն, որոնք երաշխավորում են, որ բոլոր ծախսերը կապված աղբավայրերի հիմնման և գործունեության հետ, ներառյալ

Ֆինանսական անվտանգության ծախսերը, փակման և հետագա խնամքի գնահատված ծախսերը, առնվազն 30 տարի ժամանակահատվածում, կծածկվեն շահագործող օպերատորի կողմից գանձվող գնով /10-րդ հոդված/:

- Պահանջել, որպեսզի թափոնների ընդունման հատուկ ընթացակարգեր կիրառվեն աղբավայրերում և աղբավայրերի օպերատորներից պահանջել տեղեկացնել իրավասու մարմնին ցանկացած թափոնի մասին, որը չի ընդունվել տարածք /11-րդ հոդված/:
- Երաշխավորել, որ աղբավայրերը կփակվեն միայն հատուկ փակման ընթացակարգերին համաձայն, ինչը ներառում է ստուգում և վերահսկում իրավասու մարմնի կողմից /13-րդ հոդված/:
- Ներկայացված պայմանները սահմանող ծրագրերի հիման վրա որոշել՝ արդյոք գոյություն ունեցող աղբավայրերը կարող են շարունակել գործել, և փակել այն տարածքերը, որոնց չի տրվել շահագործումը շարունակելու թույլտվություն /14-րդ հոդված/:

Այնտեղ, որտեղ աղբավայրերը հանդիսանում են սեփականություն և շահագործվում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջբաղաբային ասոցիացիաների կողմից, Ֆինանսական անվտանգությունը սովորաբար շրջանցվում է:

Աղբավայրերի հրահանգը օպերատորին և աղբավայրի շահագործման կարգի նկատմամբ բավականին ընդհանուր պահանջներ է ներկայացնում: Վերջինս պետք է դիտարկվի աղբավայրի նախագծման և շահագործման մանրամասն և հարմարեցված պայմանների ենթատեքստում, ինչը կսահմանվի բնապահպանական թույլտվության մեջ, որը կհետևի բնապահպանական ներգործության գնահատման և թույլտվության գործընթացներին:

Հրահանգի **Հավելված 1**-ը սահմանում է բոլոր կարգի աղբավայրերի ընդհանուր պահանջներ հետևյալ անվանումներով՝

- տեղակայում
- ջրի վերահսկում և ֆիլտրատի կառավարում
- հողի և ջրի պաշտպանություն
- գազի վերահսկում
- անախորժություններ և վտանգներ
- կայունություն

- խոչընդոտներ

Տեղակայում

Աղբավայրի տեղակայումը պետք է հաշվի առնի հետևյալին վերաբերող պահանջները.

- տեղանքի սահմանների հեռավորությունները բնակավայրերից և հանգստյան գոտիներից, ներքին ջրային ուղիներից, ջրային միավորներից և այլ գյուղատնտեսական և քաղաքային վայրերից
- ստորերկրյա ջրերի, առափնյա ջրերի գոյություն կամ բնապահպանության գոտիների առկայությունը տվյալ տարածքում
- երկրաբանական կամ հիդրոերկրաբանական պայմանները տարածքում
- ջրհեղեղների, հողի անկման/մակարդակի իջեցման, սողանքների, ձյունակույտերի վտանգը/ռիսկը տեղանքում
- բնության կամ մշակութային ժառանգության պաշտպանություն տեղանքում

Աղբավայրը թույլատրելի կարող է դառնալ միայն այն դեպքում, եթե վերը նշված պահանջների տեսանկյունից աղբավայրը չի պարունակում լուրջ ռիսկեր շրջակա միջավայրի նկատմամբ:

Հրահանգը չի սահմանում նվազագույն հեռավորություն աղբավայրերի և բնակավայրերի միջև, կամ չի սահմանում կոնկրետ ծավալի բուֆերային գոտու պահանջ: Այս խնդիրները պետք է լուծվեն տեղակայման ընտրության գործընթացում և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունը գնահատելիս: Այնուամենայնիվ, որոշ միջազգային ֆինանսական ինստիտուտներ իրենց ներքին ցուցումներում սահմանում են նվազագույն հեռավորություն:

Հողի և ջրի պաշտպանություն

Աղբավայրը պետք է տեղակայվի և նախագծվի այնպես, որ բավարարի անհրաժեշտ պայմաններին՝ կանխարգելելու հողի, ստորերկրյա ջրերի կամ մակերևութային ջրերի աղտոտումը և երաշխավորի ֆիլտրատի արդյունավետ հավաքումը:

Հողի, ստորերկրյա ջրերի կամ մակերևութային ջրերի պաշտպանությունը պետք է իրականացվի երկրաբանական արգելքների և ստորին միջադիր շերտի համակցման միջոցով՝ գործարկման/ակտիվ փուլում, ինչպես նաև երկրաբանական արգելքների և վերին միջնաշերտի միջոցով՝ պասիվ փուլի/փակման ընթացքում:

Երկրաբանական արգելքը որոշվում է ստորև ներկայացված երկրաբանական և հիդրոերկրաբանական պայմաններով, և աղբավայրի անմիջական մոտակա տեղանքում ապահովելով բավարար թուլացման կարողություն՝ կանխելու համար հողի և ստորերկրյա ջրերի նկատմամբ հնարավոր ռիսկը:

Աղբավայրի հիմքը և կողմերը բաղկացած կլինեն հանքային շերտից, ինչը բավարարում է անցանելիության և հաստության պահանջներին, համակցման արդյունավետությամբ՝ հողի, ստորերկրյա ջրերի և մակերևութային ջրերի պաշտպանության առումով, որն ամենաքիչը հավասարագոր է հետևյալ պահանջներից մեկ արդյունքին.

- վտանգավոր թափոնների աղբավայր $K \leq 1.0 \times 10^{-9}$ մ/ս; հաստություն ≥ 5 մ;
- անվտանգ թափոնների աղբավայր $K \leq 1.0 \times 10^{-9}$ մ/ս; հաստություն ≥ 1 մ;
- իներտ թափոնների աղբավայր $K \leq 1.0 \times 10^{-7}$ մ/ս; հաստություն ≥ 1 մ.

Այնտեղ, որտեղ երկրաբանական արգելքը բնական ճանապարհով չի բավարարում վերը նշված պայմաններին, այն կարելի է լրացնել արհեստականորեն և ամրացնել այլ միջոցներով՝ ապահովելով համարժեք պաշտպանություն: Արհեստական երկրաբանական արգելքը պետք է լինի ոչ պակաս, քան 0.5 մետր հաստության:

Ի հավելումն վերը նկարագրված երկրաբանական արգելքի, ֆիլտրատի հավաքման և մեկուսացման համակարգը պետք է ավելացվի հետևյալ սկզբունքների համապատասխան՝ երաշխավորելու համար, որ աղբավայրի հիմքում ֆիլտրատի կուտակումը պահպանվում է նվազագույն մակարդակի վրա.

* արհեստական մեկուսացնող միջնաշերտ

* դրենաժային շերտ ≥ 0.5 մ.

Եվրամիության հրահանգը թույլ է տալիս շեղվել վերը նշված պահանջներից միայն այն դեպքում, եթե իրավասու մարմինը, բնապահպանական ռիսկերը գնահատելուց հետո, որոշել է, որ ֆիլտրատի հավաքումն ու մշակումը անհրաժեշտ չէ, կամ, ընդունվել է, որ աղբավայրը պոտենցիալ վտանգ չի ներկայացնում հողի, ստորերկրյա կամ մակերևութային ջրերի համար:

Աղբավայրի /կամ դրա մի հատվածի/ փակման վերաբերյալ, Հրահանգն առաջարկում է մակերեսային մեկուսացում, եթե իրավասու մարմինը գտնում է, որ ֆիլտրատի ձևավորման կանխումն անհրաժեշտ է.

* գազի դրենաժի շերտ

* անանցանելի հանքային շերտ

* դրենաժի շերտ > 0.5 մ

* վերին հողածածկ > 1 մ.

Վերը թվարկված պահանջները ներքևի միջնաշերտի համար սովորաբար ընդունված են ՄՖՀ-ի կողմից: Այնուամենայնիվ, շեղումը կարող է ընդունվել, եթե մեկ այլ միջնաշերտ-համակարգի բավարար լինելն ապացուցված է:

Հրահանգի՝ մակերևույթի մեկուսացման առաջարկը կարևոր է, երբ հարցը վերաբերում է գոյություն ունեցող աղբավայրերի փակմանը, քանի որ դա հավանականորեն ներառում է զգալի ծախսեր: ԵՄ անդամակցության թեկնածու որոշ պետություններ անգամ շտապել են փակել այնքան գործող աղբանոցներ, որքան հնարավոր է՝ նախքան իրենց օրենսդրության մեջ Հրահանգն ընդունելը՝ կիրառելով լանդշաֆտի պահանջները և ուղղակի վերին ծածկի ապահովումը: ՄՖՀ-ը սովորաբար ռիսկի գնահատում են անում՝ որոշելու վերին շերտի մեկուսացման պահանջը:

Հավելված 2 Թափոնների ընդունման չափանիշների և ընթացակարգերի համար սահմանում է պահանջներ հետևյալ վերնագրերի ներքո.

- * ներածություն
- * ընդհանուր սկզբունքներ
- * թափոնի փորձարկման և ընդունման ընդհանուր ընթացակարգեր
- * ուղեցույցներ՝ թափոնների նախնական ընդունման ընթացակարգերի համար
- * թափոնի փորձանմուշ

Հատուկ կարգի աղբավայրի ընդունման չափանիշները պետք է ծագեն այն դատողություններից, որոնք վերաբերում են.

- * շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը /մասնավորապես ստորերկրյա և մակերևութային ջրերի/
- * շրջակա միջավայրի պաշտպանության համակարգերի պաշտպանությանը /միջնաշերտերի և ֆիլտրատի վերամշակման համակարգեր/
- * աղբավայրի ներսում առկա թափոնների կայունացման ցանկալի գործընթացների պաշտպանությանը
- * մարդու առողջությանը սպառնող վտանգի դեմ պաշտպանությանը

Հավելված 3 Գործունեության և հետագա խնամքի փուլերում հսկողության և մշտադիտարկման ընթացակարգերի համար Հրահանգը սահմանում է պահանջներ հետևյալ վերնագրերի ներքո.

- * ներածություն
- * օդերևութաբանական տեղեկություններ
- * արտանետման տվյալներ. ջուր, ֆիլտրար և գազի հսկողություն
- * ստորերկրյա ջրերի պաշտպանություն
- * տեղանքի քարտեզագրում/տվյալներ աղբավայրի մասին/

Հավելված 3-ի նպատակն է՝ ապահովել մշտադիտարկման նվազագույն ընթացակարգերը, որոնք պետք է կատարվեն ստուգելու համար, որ.

- * թափոններն ընդունվել են տարածք քննարկվող աղբավայրի դասի չափանիշներին համապատասխան
- * աղբավայրի ներսում տեղի ունեցող գործընթացները շարունակվեն ցանկալի կերպով

* շրջակա միջավայրի պաշտպանության համակարգերը լիարժեք գործում են լիովին նախատեսված կերպով

*աղբավայրի թույլտվության պայմանները բավարարված են

Համապատասխան ՀՀ օրենսդրությունը

Հայաստանի հանրապետության տարածքում գոյություն ունեցող և գործող աղբավայրերի նախագծման և շահագործման ձեռնարկը, հրաման թիվ 321-Ա դեկտեմբեր 29, 2009թ., հրատարակված Քաղաքաշինության նախարարության կողմից, պարունակում է հատուկ պահանջներ աղբավայրերի տեղակայման, նախագծի և գործունեության վերաբերյալ: Ձեռնարկը նախատեսված է օգտագործման Հայաստանի հանրապետության տարածքում:

Ձեռնարկը սահմանում է նվազագույնը 500մ հեռավորություն բնակելի շենքերից և սանիտարական պաշտպանության գոտու պահանջ: Ձեռնարկը նաև փաստում է, որ գյուղատնտեսական հողերը և անտառները չեն կարող օգտագործվել որպես աղբավայրեր: Նախընտրելի են տեղանքներ, որտեղ ստորերկրյա ջրերը մակերևույթից 2մ խորության վրա են, ինչպես նաև աղբավայրերը չեն կարող տեղակայվել օդանավակայաններից 15կմ հեռավորության շրջանակներում, ինչն ավելի հեռու է, քան սահմանված է միջազգային ավիացիայի իշխանությունների կողմից:

Աղբավայրերի տարածքների օգտագործման նվազագույն ժամկետն է 25 տարի:

Ստորին միջնաշերտի վերաբերյալ ձեռնարկը սահմանում է, որ այն պետք է լինի ոչ պակաս քան 0.5մ խորը հոսող ջրի նորմայով ոչ ավել քան 10^5 մ³/վ. (0.0086 մ/օրը) /սահմանվում է կավահողի բնական վիճակով/: Այն դեպքում, եթե հոսող ջրի նորման գերազանցում է 10^5 մ³/վ. պետք է տեղադրվի արհեստական թաղանթ: Այնպիսի կլիմայական պայմաններում, որտեղ խոնավությունը չի գերազանցում 52% և տարեկան անձրևների քանակը ավելի քիչ է, քան 100մմ, ջրաթափանց շերտ տեղադրելու կարիք չկա:

Հայկական ձեռնարկում օգտագործված անցանելիության միավորը /սմ/վրկ/ պարզ չէ, բայց պահանջները համապատասխանում են ԵՄ Աղբավայրերի հրահանգում իներտ աղբավայրերի ստորին միջնաշերտի վերաբերյալ պահանջներին:

B.2.4 ԵՀ 76/2000 հրահանգ թափոնների այրման մասին

2000թ. դեկտեմբերի 4-ի Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի Եվրոպական հանձնաժողովի ԵՄ 76/2000 հրահանգը թափոնների այրման մասին անվավեր կճանաչվի Արդյունաբերական արտանետումների 2010/75/ԵՀ հրահանգով 2014 հունվարի 7-ից:

ԵՄ հրահանգը սահմանում է թափոնների այրման հետևանքով առաջացած արտանետումների խիստ նորմեր: Թափոնների այրման վերաբերյալ ԵՄ սահմանած նորմերը մի քանի անգամ խստացվել են վերջին 20 տարիների ընթացքում և հասցվել են մի մակարդակի, որտեղ ընթացիկ արտանետումների նորմերի հետ համաձայնությունը պահանջում է լավագույն հասանելի տեխնիկա /ԼՀՏ/: Որպես կանոն, թափոնների այրման

գործարաններ կառուցելը, աշխատեցնելը թանկ է: Դա մասամբ փոխհատուցվում է էներգիայի արտադրության մեջ բարձր արդյունավետությամբ և գործարանների /տարեկան գործելու ժամաքանակով, որը հասնում է 8000/ լայն առկայությամբ:

Թափոններն այրող գործարանների նախագծման և գործունեության մանրամասն պահանջները այստեղ չեն ներկայացվի, բայց եթե Հայաստանը ընդունի թափոնների այրումը, ապա ենթադրվում է, որ ԵՄ նորմերը չափազանց խիստ կլինեն, քանի որ արժեքը շատ բարձր կլինի: Ակնկալվում է, որ էներգիայի արժեքը Հայաստանում ցածր կլինի շնորհիվ ատոմային էներգիայի արտադրության և թափոնների այրումը կարող է լինել ավելի իրագործելի, եթե էներգիան օգտագործվի կենտրոնացված ջեռուցման նպատակով, ինչի համար օգտագործվում է հեղուկ վառելիք: Սա նույնպես կնվազեցնի թափոններ այրող գործարանի ծախսերը: 17-րդ աղյուսակը ցույց է տալիս ԵՄ գործարաններում թափոնների ցեմենտային վառարաններում այրման և համատեղ այրման համար արտանետումների արժեքների օրինակներ:

Աղյուսակ 17. Թափոնների այրման համար ընտրված աղտոտող նյութերի համար արտանետումների ընտրված ԵՄ չափանիշներ

Աղտոտող նյութեր	Միավոր	ԵՄ նորմերը թափոնների այրման համար	ԵՄ նորմերը թափոնների համատեղ այրման համար ցեմենտային վառարաններում
Ամբողջ փոշին	Մգ/Նմ ³	10	30
HCl	Մգ/Նմ ³	10	10
HF	Մգ/Նմ ³	1	1
SO ₂	Մգ/Նմ ³	50	
NO _x	Մգ/Նմ ³	200	500
Cd+Tl	Մգ/Նմ ³	0.05	0.05
Hg	Մգ/Նմ ³	0.05	0.05
Sb + As + Pb + Cr + Co + Cu + Mn + Ni + V	Մգ/Նմ ³	0.5	0.5
Ածխաթթուներ և ֆուոսաններ	նգ/Նմ ³	0.1	0.1

Համաշխարհային բանկի տեխնիկական ուղեկիշերի զեկույցը կոշտ կենցաղային թափոնների այրման (1999թ.) վերաբերյալ սահմանում է թափոններ այրող գործարանների համար արտանետումների 3 ստանդարտ, որոնք ներկայացված են հետևյալ աղյուսակում:

Աղյուսակ 18. Թափոնների այրման համար ընտրված աղտոտող նյութերի համար Համաշխարհային բանկի կողմից սահմանված արտանետումների ստանդարտներ

Աղտոտող նյութեր	Միավոր	Սկզբնական արտանետումների ստանդարտ	Միջին արտանետումների ստանդարտ	Առաջավոր արտանետումների ստանդարտ
Ամբողջ փոշին	Սգ/Նմ ³	30	30	10
HCl	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	50	10
HF	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	2	1
SO ₂	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	300	50
NO _x	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	ն.ա.	200
Cd+Tl	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	ն.ա.	0.05
Hg	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	ն.ա.	0.05
Hg + Cd	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	0.2	ն.ա.
Ni + As	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	1	ն.ա.
Pb + Cr + Cu + Մն	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	5	ն.ա.
Sb + As + Pb + Cr + Co + Cu + Mn + Ni + V	Սգ/Նմ ³	ն.ա.	ն.ա.	0.5
Ածխաթթուներ և ֆլուաններ	նգ/Նմ ³	ն.ա.	ն.ա.	0.1

Միջին արտանետման ստանդարտը կարող է կիրառվել Հայաստանում ի սկզբանե որպես արտանետումների և ծախսերի ընդունելի փոխզիջում:

Համապատասխան ՀՀ օրենսդրությունը

Ներկայումս Հայաստանը չունի օրենսդրություն թափոնների այրման վերաբերյալ:

Մթնոլորտային օդի պաշտպանության օրենքի (թ.121,1994թ.) նպատակն է ապահովել մթնոլորտային օդի մաքրությունը, բացառել և կանխել բացասական գործոնների ազդեցությունը մթնոլորտային օդի վրա, ինչպես նաև կանոնակարգել հասարակական հարաբերություններն այս ոլորտում: Օրենքը սահմանում է կենտրոնացումների և բացասական ֆիզիկական գործոնների թույլատրելի նորմեր, ինչպես նաև թույլատրելի աղտոտման նորմեր շարժական և ոչ շարժական աղբյուրներից: Օրենքը կանոնակարգում է նաև բեռնատարներից և այլ տրանսպորտային միջոցներից առաջացած արտանետումները, որոշում է օդն աղտոտող արդյունաբերությունների և կառույցների թույլատրելի ձևերը, տեղակայումը և գործունեությունը, ինչպես նաև սահմանում է օդի որակի պահանջներ քաղաքներ և բնակելի տարածքները զարգացնելու դեպքում:

Օրենքը սահմանում է օդի որակի պաշտպանության չափանիշներ՝ տարբեր տեսակի գործունեություն իրականացնելիս: Կազմակերպությունները, որոնք թափոններ են արտանետում օդ, պարտավոր են քայլեր ձեռնարկել նվազեցնելու արտանետումներն ու

կանխելու բացասական գործոնների պատճառները: Սահմանափակումները նույնպես ընդգրկված են սահմանված պահանջներն ու պայմանները խախտելու դեպքում: Օրենքը սահմանում է պետության հսկողությունը շրջակա օդի որակի նկատմամբ, ինչպես նաև պատասխանատվության մեխանիզմներ դրույթների խախտումների դեպքում, փոխհատուցում և այլն:

Օրենքի պահանջները կատարելու համար ՀՀ կառավարությունը ընդունել է մի շարք կանոնակարգումներ, ներառյալ «< մթնոլորտային օդի վրա բացասական գործոնների պետական գրանցման կանոնների մասին >>(22.04.1999, թիվ 259), «<արտանետումների թույլտվություն, օդն աղտոտող նյութերի թույլատրելի նորմեր և ֆիզիկական բացասական գործոնների թույլատրելի մակարդակ>>(30.03.1999, թիվ 192): ՀՀ կառավարությունը նաև հաստատել է կանոնակարգում «< Քաղաքային վայրերում մթնոլորտային օդի աղտոտիչների ամենաշատ կենտրոնացման թույլատրելի նորմերի ստեղծում, , ՀՀ տարածքում գործող տրանսպորտային միջոցների արտանետումներին, որոնք պարունակում են վտանգավոր նյութեր>> (02.02.2006): Այնուամենայնիվ, չկան որոշակի կանոնակարգեր, որոնք կարելի է թափոնների այրումը հնարավոր դարձնող չափորոշիչներ համարել:

Վնասակար նյութերի մթնոլորտային օդ արտանետման համար պարտադիր վճարումները հաշվարկվում և վճարվում են համաձայն ՀՀ «<Շրջակա միջավայրի և բնության օգտագործման ծախսերը>> օրենքի (28.12.1998) և ՀՀ «<Բնության պաշտպանության վճարումների նորմերը>> օրենքով (19.04.2000):

B.2.5 Հայաստանյան սանիտարական կանոնները

Հայաստանի առողջապահության նախարարության հրամանը «<Առողջապահական կանոնների և նորմերի հիգիենիկ պահանջների հաստատումը, թիվ 2.1.7.002-09, որ վերաբերում է բնակելի տարածքների սանիտարական պաշտպանությանը, այն է՝ հավաքում, պահեստավորում, տեղափոխում, զարգացում, վերամշակում, օգտագործում, մանրէազերծում և սպառողական թափոնների թաղում, սպառողական թափոնների դաշտում աշխատող անձնակազմի անվտանգությանը>> հաստատված 22.12.2009 և գործում է՝ սկսած 25.02.2010 /որոշ հոդվածներ ուժի մեջ մտան 2012 մարտի 1-ին/, չունի ԵՄ համապատասխան օրենսդրություն, բայց որոշ դեպքերում կարող է առկա լինել անդամ երկրների օրենսդրություններում:

Հրամանը սահմանում է հատուկ պահանջներ, ինչպես օրինակ բաժին 2-ում, որը վերաբերում է հավաքմանը, պահեստավորմանը և սպառողական թափոնի տեղափոխման հիգիենիկ պահանջներին:

- Աղբատար խողովակ չունեցող շենքերում սպառողական թափոնը պետք է հավաքվի թափոնների խցիկում տեղադրված մետաղե կամ պլաստմասե կոնտեյներներում, ամենաքիչը 750 լիտր տարողությամբ:

- Թափոնի խցիկի մուտքը պետք է առանձնացված լինի կառույցի հիմնական մուտքից, այդ աղբատար խողովակի դռները պետք է հերմետիկ փակ լինեն, խցիկի հատակը պետք է թեքություն ունենա և պետք է կապված լինի դրենաժային համակարգի հետ:
- Տարաները պետք է տեղադրվեն բնակելի և հանրային կառույցներից ոչ պակաս, քան 15մետր և ոչ ավել, քան 100մետր հեռավորության վրա: Ջրոսայգիներում տեղադրված կոնտեյներները պետք է դրվեն ամենաքիչը 50մ հեռավորության վրա մարդաշատ վայրերում: Հանգստյան վայրերում և լողափերում աղբի տարաները պետք է տեղադրվեն 3500-4000մ² վրա մեկ տարա տեղադրելու հաշվարկով:
- Աղբի տարաները պետք է տեղադրվեն այնպիսի վայրերում, որ բեռնատարները հեշտությամբ հասնեն, պետք է դրվեն անթափանց, հարթ, մաքուր հարթակներում, որոնք երեք կողմից ունեն պատնեշներ կամ մետաղական ցանկապատ : Տարաները պետք է ունենան կափարիչներ և պետք է լցվի դրանց ոչ ավել քան ծավալի երկու երրորդ մասը:
- Տարաների վրա պետք է պարզ նշված լինի ընկերության հասցեն, անունը կամ կոդը: Աղբը տեղափոխող բեռնատարները պետք է ունենան այնպիսի ձև, որը կբացառի միջավայրի աղտոտումը /փակ բեռնատարներ/, պետք է լինեն հեշտ ճանաչելի և պարունակեն ընկերության հասցեն, անունը կամ կոդը:
- Աղբը տեղափոխող բեռնատարները պետք է ախտահանվեն հատուկ վայրերում հատուկ ախտահանվող լուծույթով: Բացի այդ, շենքերի աղբատար խողովակները և կոնտեյներները նույնպես պետք է ախտահանվեն ամիսը մեկ անգամ:
- Փողոցները, զբոսայգիները, գնացքի կայարանները, տոնավաճառները, գետնանցուղիները, հրապարակները, լողափերը պետք է ապահովվեն 100լիտր տարողունակությունից ոչ ավել աղբամաններով:
- Փողոցներում տեղադրված աղբամանների միջև հեռավորությունը 70մետրից պակաս չպետք է լինի: Ջրոսայգիներում աղբամանների քանակը որոշվում է կատարվող հաշվարկներով՝ ամեն 800մ² համար մեկ աղբաման՝ ճանապարհներին և լողափերում աղբամանների միջև հեռավորությունը չպետք է գերազանցի 40մետրը: Լողափերում աղբամանները տեղադրվում են ջրից 10մետր հեռավորության վրա և աղբամանների քանակը որոշվում է հաշվարկների միջոցով՝ 50 մարդու համար մեկ աղբաման կամ մեկ աղբաման 1,600 մ² տարածքում: Աղբամանները պետք է ախտահանվեն ամիսը մեկ անգամ:

B.3 Կանոնակարգող շրջանակի եզրակացությունները

ԵՄ օրենսդրությունը սահմանում է պահանջներ, որոնք անդամ երկրները պարտավոր են ընդունել իրենց ազգային օրենսդրության մեջ: Այդ պահանջները չկատարելու, ձախողելու, թիրախներին չհասնելու դեպքում գործը դիտարկում է Եվրոպական Արդարադատության դատարանի իրավական ընթացակարգերով: Չնայած գործընթացը

երկարատև է, Եվրոպական հանձնաժողովը լուրջ հետևողական ճնշում է գործադրում և, վերջիվերջո, տուգանքները նշանակալի են լինում: Օրինակ, Հունաստանը արժանացել է տուգանքի երկրորդ անգամ՝ սահմանված վերջնաժամկետում աղբավայրերի հրահանգի համաձայն աղբավայրերը չփակելու պատճառով: Եվրոպական հանձնաժողովը պահանջում է Հունաստանի հանդեպ տուգանք սահմանել՝ օրական մոտավորապես 71.000 եվրո:

Հայաստանում թափոնների վերաբերյալ օրենսդրությունն արտացոլում է թափոնների կառավարման սկզբունքները, երբ հարցը վերաբերվում է կանխարգելման և վերամշակման հիմնական նպատակներին, սակայն բացառությամբ փաթեթավորման թափոնների մանրամասն թափոնների հոսքի թիրախներից, որն առանց որևէ իրագործման շրջանակ սահմանելու վերցվել է ԵՄ համապատասխան հրահանգից, չկան սահմանված թիրախներ, որոնք կարող են կարևոր հիմք ապահովել քաղաքապետարանների և օպերատորների համար՝ կառավարման գործում և իշխանությունների համար՝ կատարման հարկադրման և հետագա օրենսդրության առումով: ԵՄ-ում սահմանված վերջնաժամկետն այն աղբավայրերի փակման վերաբերյալ, որոնք չեն կատարել աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգները, մեծ արդյունք են ունեցել: Նույնը կարելի է ասել նաև աղբավայրերում կենսաբանորեն քայքայման ենթակա թափոնների աստիճանական կրճատման թիրախի մասին /կրկին ըստ հրահանգի/: Անդամ պետությունները եղել են և դեռ խորությամբ ներգրավված են այս կարգավորումների ընդունման գործընթացում և ԵՄ միջոցով կարևոր ներդրումներ են արվում թափոնների զնգվածային հեռացման համար թափոնների այրման և մեխանիկական- կենսաբանական մշակման գործարանների կառուցման համար:

Հայաստանը կշահի առկա աղբանոցների փակման համար և կոշտ կենցաղային թափոնների ընդհանուր հոսքի վերաբերյալ նմանատիպ թիրախներ սահմանելու դեպքում, սակայն, արդյունավետ լինելու համար, դրանք պետք է հիմնված լինեն դրանց հասնելու հնարավորությունների ուշադիր վերլուծության վրա: Դրանց իրականացումը կարող է երկար ժամկետ պահանջել, ուստի, կարևոր է սահմանել միջնաժամկետ թիրախներ /օրինակ, նոր սանիտարական աղբավայրերի պլանավորման ավարտի և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության ուսումնասիրության համար/, իրագործման առաջընթացը մշտադիտարկելու համար շոշափելի ուղենիշ ստեղծելու համար: Տեղայնացնելու ընթացքը, պլանավորումը, նոր սանիտարական աղբավայրերի թույլտվությունն ու կառուցումը կարող է 4-7 տարի տևել: Այսպիսով, անհրաժեշտ է սահմանել միջին վերջնաժամկետներ, ապահովելու համար, որ քաղաքապետարաններն առաջընթաց ունեն:

Հայաստանի աղբահանման գործող օրենսդրությունը պարունակում է առավելագույն սակագին աղբահանության համար, ինչը նշանակում է, որ օրենսդրությունը պետք է ենթարկվի վերանայման եթե ոչ ամեն տարի, ապա բավականին հաճախ, արժեզրկումից զերծ մնալու համար: Երևանի քաղաքապետարանի համար կատարված աղբահանության հաշվարկները փաստում են, որ օրենքով սահմանված առավելագույն սակագինը չի ապահովում ամբողջ արժեքի վերականգնում և թափոնների կառավարման

ծառայությունների կայուն ինքնաֆինանսավորումը: Սա հարցականի տակ է դնում օրինական սակագնի տեղին լինելը:

Բացի սակագներից, ընթացիկ աղբահանության օրենսդրությունը չի ապահովում որևէ տնտեսական գործիքներ, որոնք կարող են ապահովել ծախսերի վերականգնում և խաչաձև սուբսիդավորում թափոնների հոսքի վրա հնարավորինս ներգործելու համար:

Տարածաշրջանային համագործակցությունը սահմանված չէ ԵՄ օրենքով, սակայն բազմաթիվ ԵՄ անդամ պետություններ ընդունել են տարածաշրջանում թափոնների կառավարման համակարգերի իրագործման համար կենսունակ հաստատությունների ստեղծման նպատակով մոտեցումներ: Որպես այդպիսին, տարածաշրջանային համագործակցություն սահմանելը կարող է թվալ ազգային օրենսդրության գործողության ոլորտից դուրս, սակայն կան ԵՄ անդամ պետություններ, որոնք Շրջակա միջավայրի պաշտպանության վերաբերյալ ակտում ունեն դրույթներ, որոնք թույլ են տալիս երկրի իրավասու մարմինն թելադրել քաղաքապետարանի մասնակցությունը տարածաշրջանային համագործակցությանը /և այնպես անել, որ քաղաքապետարանի համար տարածաշրջանային համագործակցության դրները բացվեն²⁶/: Ակնկալվում է, որ այս հարցը Հայաստանին նույնպես կվերաբերի, եթե առաջարկվող համակարգով երկրի քաղաքապետարանները ստանձնեն թափոնների կառավարման համար պատասխանատվությունը:

Հայաստանի աղբավայրերի ձեռնարկի կարգավիճակը պետք է վերագնահատվի ու դառնա պարտադիր և համապատասխանի ԵՄ աղբավայրերի վերաբերյալ հրահանգներում առկա հիմնական տեխնիկական պահանջներին՝ հեշտացնելու համար միջազգային և մասնավոր ֆինանսավորումը: Հատակային միջադիր շերտի տեխնիկական պահանջները պետք է հստակեցվեն: Հրահանգի հանձնարարագրերի ընդունումն անթափանցելի հանքային շերտի վերաբերյալ, որպես աղբավայրերի ամենա վերին շերտի մեկուսացման մաս, կհանգեցնեն աղբավայրերի փակման մեծ ծախսերի, ինչը կարող է անմատչելի լինել կամ հնարավոր է, որ ապագայում ավելի քիչ ֆինանսավորում լինի բարելավումներ կատարելու համար: Հրարանգի հանձնարարագիրը վերին մեկուսացման վերաբերյալ պետք է կիրառվի միայն երբ ռիսկերի գնահատումը փաստել էթ այդ միջոցառման կարիքը, և պարզ վերին ծածկի համակարգ պետք է առաջարկվի որպես հիմնական միջոցառում, այսպես, օրինակ.

- գազի դրենաժային շերտի ի տեղադրում մանրաքարով կամ քանդման շինարարական թափոններով /հաստությունը մոտավորապես 30սմ/
- գազի սարքավորումների տեղադրումը բիոգտիչներով կամ այլընտրանքային հավաքումն ու այրումը հասարակ բոցով:
- մեկ մետրանի ծածկող շերտ՝ 50սմ հող և 50սմ վերին հողաշերտ:

²⁶ Դանիայի 2010 թվականի հունիսի 26-ի Շրջակա միջավայրի պաշտպանության վերաբերյալ թիվ 879 օրենքի 49-րդ հոդվածը:

Թափոնների վերաբերյալ ճշգրիտ տվյալների առկայությունն նախապայման է թափոնների հոսքի մշտադիտարկման համար: Այնուամենայնիվ, հուսալի տվյալներ չեն կարող պատրաստվել մինչև որ համակարգչային հարթակ-կշեռքներ տեղադրվեն աղբանոցներում և աղբավայրերում: Սա չի ենթադրում չափազանց մեծ ներդրումներ կատարել որոշակի թափոնների ծավալի աղբավայրերի համար, , սակայն դրանք իրատեսական չեն նույնիսկ փոքր աղբանոցների համար: Հարթակ-կշեռքների պահանջը կարող է հանգեցնել փոքր աղբանոցների վաղ փակման, ինչը օգտակար քայլ է աղբահանման կենտրոնացման գործընթացում: Հարթակ-կշեռքների տեղադրումը հիմնական աղբավայրերում նույնպես թույլ կտա ավելի ճշգրիտ գնահատել թափոնի քանակը, ինչը շատ կարևոր է նախագծի պատրաստման համար:

B.4. Հանձնարարագրեր /խորհուրդներ/

ԵՄ օրենսդրության մոտարկումը Հայաստանյան օրենսդրության մեջ բոլոր իրավական դրույթների ընդունման առումով էական իրավական առաջադրանք է, բայց ոչ նախապայման խելամիտ զարգացման համար, որը շատ ավելի կարևոր է քաղաքացիների համար: Այնուամենայնիվ, խորհուրդ է տրվում արտացոլել ԵՄ օրենսդրության կարևոր դրույթները, բացի այլ միջոցառումներից:

- Ընդունել իրավական դրույթները, որոնք սատարում են ընտրված սցենարին, ներառյալ դրա իստիտուցիոնալ շրջանակը: Ստույգ սահմանել իրավասությունները պլանավորման, իրականացման և կատարման հարկադրանքի հիմնական գործառույթներում և ապահովել հաստատությունների անկողմնակալությունն ու թափանցիկությունը:
- Ընդունել ԵՄ սանիտարական աղբավայրերի հրահանգի տեխնիկական չափանիշները՝ հեշտացնելու համար ծրագրերի պատրաստումն ու թույլտվության գործընթացը: Այնուամենայնիվ, ընդունել ոչ շատ խիստ հանձնարարագրեր աղբավայրերի/աղբանոցների վերին մեկուսացման համար /որը հաջորդում է ռիսկերի գնահատմանը :
- Սահմանել մի շարք շոշափերի թիրախներ աղբանոցների փակման համար և աստիճանաբար բացել սանիտարական աղբավայրեր, որոնք հնարավորություն են տալիս մշտադիտարկել անհատական առաջընթացը, և տուգանքներ պահանջել խախտումների համար:::
- Սահմանել թիրախներ համակարգչային հարթակ-կշեռքների առկայության վերաբերյալ աղբանոցներում, այնպես, որ վերոնշյալ աղբանոցների փակման թիրախների հետ մեկտեղ հարթակ-կշեռքները կտեղադրվեն ավելի մեծ աղբանոցներում, որոնք շարունակում են գործել մինչև որ տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայրը կհիմնվի:
- Սահմանել թափոնների հոսքի թիրախներ՝ խթանելու վերամշակումն ու հետագայում նաև թափոնների օգտահանումը: : Սա պետք է զարգանա ժամանակի ընթացքում:

Աղբահանման ճշգրիտ տվյալները անհրաժեշտ պայման է թափոնի հոսքի մոնիտորինգի համար, և թափոնի ն տվյալները վստահելի չեն լինի մինչև համակարգչային հարթակ-կշեռքները կտեղադրվեն:

- Հաշվի չառնել թափոնների սակագների իրավական ամենաբարձր սահմանը թույլատրելու մատչելիության գնահատում և վճարելու ցանկությունն անհատական հիմքով:
- Ներկայացնել տնտեսական գործիքներ՝ սկսած փաթեթավորման թափոնների հարկերից և ուղղել հավաքված միջոցները վերամշակման բիզնեսին աջակցելու համար: Միջինից երկար ժամանակահատվածում թափոնների հարկերը կարող են կարևոր լինել թափոնների օգտահանման համար, սակայն վաղ շրջանում թափոնների հարկումը խորհուրդ չի տրվում, քանի որ այն ավելի կսահմանափակի եկամուտները, որոնք արդեն իսկ սահմանափակված են անմատչելիության պատճառով:

ԵՄ օրենսդրության պաշտոնական իրավական մոտարկումը չի պահանջվում հաջողությամբ բարելավելու թափոնների կառավարումը և պատրաստվելու ՊՄՀՀ իրականացմանը: Խելամիտ մոտարկումը վերոնշյալ հիմնական կետերի առումով ողջունելի մոտեցում է: Այնուամենայնիվ, լիարժեք իրավական համապատասխանությունը պահանջում է ուրիշ մեթոդ՝ հայկական օրենսդրության ամբողջական փոփոխման, սկսած սահմանումներից՝ լիովին համապատասխանեցնելով ԵՄ կողմից գործածվածներին: Այստեղ աստիճանական մոտեցում խորհուրդ չի տրվում, այլ խորհուրդ է տրվում տեղի և ԵՄ իրավաբան փորձագետներին ընդգրկել գործընթացի մեջ:

Իշխանության պատվիրակումը տեղական կառավարման մարմիններից ԿԿԹԿԱՄ-ին /ինչպես խորհուրդ է տրվել գլխավոր զեկույցի ինստիտուցիոնալ բաժնում/ կարևոր կլինի ռազմավարության իրականացման համար: Այնուամենայնիվ, խորհուրդ է տրվում հետևել հետևյալ սկզբունքներին.

- Թափոններ արտադրողը պատասխանատու է առաջացած թափոնների համար,
- Տեղական իշխանությունը պատասխանատու է թափոնների կառավարման ծառայությունների մատուցման համար /հավաքում, տեղափոխում, օգտագործում և հեռացում/, ինչպես անհրաժեշտ է կոշտ կենցաղային թափոնների համար (տեղական իշխանությունը պատասխանատու է կոշտ կենցաղային թափոնների համար տնային տնտեսություններից և հավաքման համակարգից օրինապես օգտվող թափոնների այլ արտադրողներից, երբ թափոնները հավաքվում են օրինական օպերատորի կողմից):
- Տեղական իշխանությունը պատասխանատու է տնային տնտեսություններից և հավաքման համակարգից օրինապես օգտվող թափոնների այլ արտադրողներից սակագների հավաքման համար: Այլ օրինական օգտվողներից սակագների հավաքման պատասխանատվությունը կարող է պատվիրակվել իրավական օպերատորին:
- ԿԿԹԿԱՄը, տեղական իշխանության անունից, զբաղվում է թափոնների կառավարման ծառայությունների /հավաքում, տեղափոխում, օգտագործում և

հեռացում/ մատուցման համակարգմամբ, պլանավորմամբ, գնումներով, պայմանագրեր կնքելով և պայմանագրերի մոնիտորինգով:

B.5. Տնտեսական գործիքներ

Ընդհանրապես տնտեսական գործիքները դրանք մի շարք միջոցներ են, որոնք կարող են օգտագործվել ֆինանսավորում առաջացնելու կամ թափոններ առաջացնողների վարքագծի վրա ազդելու համար:

- Արտանետումների հարկերն ընդգրկում են հարկերի այն վճարումները, որոնք ուղղակիորեն կապված են պատճառած աղտոտման չափի հետ:
- Արտադրանքի վճարները կամ հարկերը, որոնք կարող են փոխարինել արտանետումների հարկերը, երբ արտանետման ուղղակի չափումը հնարավոր չէ: Այդպիսի վճարումները կարող են վերաբերվել հումքին, միջանկյալ կամ վերջնական /սպառողական/ ապրանքներին:
- Հարկերի տարբերակումը/թեթևացումը նախատեսված է քաջալերելու սպառողների կամ բիզնեսների որոշակի վարքագիծ:
- Սուբսիդիա /դրամաշնորհ, ցածր տոկոսադրույքով փոխառություն և հարկվող եկամտի նվազեցում/բացառություն, եթե որոշակի նպատակներ նվաճվել են/:
- Ավանդի փոխհատուցն համակարգերմա, երբ վճարները հավաքվում են, երբ ապրանքը գնվում է և հատուցվում են, երբ օգտագործված ապրանքը վերադարձվում է :
- Արտանետումների առևտրի շուկայի ստեղծում, /վաճառելի աղտոտումների թույլտվություն/, գնային միջամտություն, արժեքի երաշխիք /օրինակ, հիմնել նվազագույն գներ վերամշակվելիք նյութերի համար՝ վերամշակումը ապահովելու համար/ և օրենքով սահմանված պատասխանատվության ապահովագրում շրջակա միջավայրին վնաս հասցնելու, պատահարների կամ մաքրման ծախսերի դեպքում:
- Կատարման հարկադրման խթանները, ներառյալ չհամապատասխանելու վճարները /երբ աղտոտողները չեն իրականացնում կանոնակարգը/ և համապատասխանության պարտատոմսերը:

Հայաստանի կառավարությունը այս սկզբնական փուլում կարող է դիտարկել հետևյալ տնտեսական գործիքները.

- Խաչաձև սուբսիդավորում: Երբ նպատակը ծախսերի վերականգնումն է և աղտոտողը վճարում է սկզբունքի ընդունումն է, թույլատրելով խաչաձև սուբսիդիաներ աղբավայրերի սակագնի և, օրինակ, վերամշակվելիք նյութերի գնային երաշխիքների

միջև կարող են քաջալերել մասնավոր հատվածի ձեռնարկումները վերամշակման հատվածում և արտացոլել այն փաստը, որ աղբավայրերի խնայված ծավալը գին ունի:

- Թափոնների տարբերակված հարկը կարող է արդյունավետ լինել ֆինանսներ առաջացնելու գործում և փոխել թափոնների հոսքը: Թափոնի աղբավայրի հարկը /ի հավելումն մուտքի վարձավճարի/ շատ կարևոր է Հայաստանի համար եկամուտներ առաջացնելու համար, որոնք նախընտրելի է, որ ետ ուղղվեն դեպի այդ ոլորտ: Այդուհանդերձ, թափոնի հոսքի վրա ազդեցությունը կարող է սահմանափակ լինել, քանի որ հարկը պետք է հարաբերականորեն ցածր լինի՝ պահպանելու սակագների ընդհանուր մատչելիությունը:
- Արտադրանքի փաթեթավորման վճարներ՝ փաթեթավորման թափոնների համապատասխանության համակարգը ֆինանսավորելու համար:
- Համապատասխանության պարտատոմսեր և աղբավայրերի փակումից հետո սպասարկման հիմնադրամ:
- Միանվագ վճարում՝ թույլտվության և տարեկան վճարումներ՝ թափոնների սպասարկման միջոցների լիցենզավորման/մշտադիտարկման համար:
- Կանոնավոր մշտադիտարկման շնորհիվ գնահատված տույժեր՝ սահմանված կարգին չհետևելու համար:

Հավելված C Ինստիտուցիոնալ ակնարկ

C.1 Ընդհանուր վարչական կառուցվածքը Հայաստանում

Հայաստանի հանրային կառավարումն տարածաշրջանային և տեղական մակարդակում բաղկացած է՝

- 10 մարզերից, որոնք բաղկացած են 915 համայնքներից, որոնցից ընդհանուր առմամբ 49 համարվում են քաղաքային և 866-ը՝ գյուղական:
- Երևանի քաղաքապետարանը հատուկ կարգավիճակով բաժանվում է 12 վարչական տարածքների:

Յուրաքանչյուր շրջան ղեկավարվում է մարզպետի կողմից, որը, հրամանագրի համաձայն, ուղղակիորեն նշանակվում է Հայաստանի կառավարության կողմից, որից հետո հաստատվում է Հայաստանի հանրապետության նախագահի կողմից /ՀՀ սահմանադրություն, հոդված 88.1/:

Մարզերը կենտրոնական կառավարության կենտրոնացված ճյուղերն են և պատասխանատու են իրականացնել ազգային կառավարության քաղաքականությունը ֆինանսական, աշխատանքային, քաղաքաշինության, տրանսպորտի, գյուղատնտեսության, կրթության, առողջապահության, քաղաքացիական անվտանգության, մշակույթի, սպորտի, շրջակա միջավայրի պաշտպանության և առևտրի ոլորտներում: Մարզերը նաև համակարգում են տեղական գործադիր իշխանության ներքին գործերի գործակալությունները և ազգային անվտանգությունը, պաշտպանությունը, հաղորդակցությունը, էներգետիկան, հարկերը և արտակարգ իրավիճակների արձագանքումը:

Մարզերը ենթարկվում են Տարածքային կառավարման նախարարությանը /ՏԿՆ/ և ֆինանսավորվում են պետական բյուջեից: Նրանք կարող են լուծել տարածայնությունները ՏԿՆ-ի միջոցով՝ քննարկելով դրանք կառավարությունում՝ առաջարկելով ուղղումներ կատարել օրենսդրության մեջ: Մարզերը մասնակցում են կառավարության բյուջեի նախագիծ կազմելուն և տարածաշրջանային քաղաքականությանը: Մարզպետները իրագործում են կառավարության տարածաշրջանային քաղաքականությունը և համատեղ իրականացնում են շրջանների կառավարումը՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ /համայնքներ/ համագործակցությամբ:

Համաձայն նախագահի <<Հայաստանի հանրապետության պետական կառավարումը մարզերում>> հրամանագրի /ՆՀ – 728,1997թ./ մարզերը պարտավորվում են.

- վերահսկել տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ընդունված որոշումների սահմանադրորեն և օրինականորեն լինելը

- ապահովել կառավարության և նախագահի հրամանագրերի իրագործումը
- իրագործել տարածաշրջանային տնտեսական և քաղաքական ծրագրերը
- համակարգել իրենց տարածքներում գործող պետական գործակալությունները:

Շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում մարզերը՝

- մասնակցում են շրջակա միջավայրի ազգային ծրագրերի մշակմանը և նախապատրաստվում դրանց իրագործմանը մարզում
- պատասխանատու են մարզում շրջակա միջավայրի վերաբերյալ օրենսդրության իրականացման համար
- պարտավոր են համագործակցել բնապահպանական հասարակական կազմակերպությունների հետ:

Տեղական ինքնակառավարման օրենքը /թիվ 337, 2002թ./ ապահովում է մարզային խորհուրդների հիմնադրումը որպես խորհրդատվական մարմիններ՝ Մարզպետի ղեկավարության ներքո: Մարզային խորհուրդների անդամներն են՝ քաղաքապետերը, համայնքների ղեկավարները և Մարզպետը: Օրենքի համաձայն ժողովները գումարվում են և ընթանում Մարզպետի ղեկավարությամբ՝ համաձայն նրա սահմանած օրակարգի: Մարզպետը կարող է հրավիրել տարածքային կառավարման գործադիր իշխանության ղեկավարներին, , մարզային կառավարման կառուցվածքային միավորների ղեկավարներին և այլ պաշտոնյա անձանց մասնակցելու մարզային խորհրդի նիստերին:

Մարզային խորհրդի գործառույթները սահմանվում են օրենսդրությամբ՝ ընդգրկելով Մարզպետի առաջարկները մարզի սոցիալական և տնտեսական զարգացման տարեկան և երկարաժամկետ ծրագրերի վերաբերյալ և առաջարկներ են արվում պետության պլանավորված բյուջեի շուրջ, որոնք վերաբերում են մարզին, ինչպես նաև պետական բյուջեից պլանավորված տեղական բյուջեի հատկացմանը: Այդ դրույթները ենթադրում են, որ Մարզային խորհուրդը պետք է քննարկի մարզային զարգացման ծրագրեր, տարեկան պետական բյուջեի պահանջներն ու գործողությունների պլանները և ամենամյա աշխատանքային ծրագրերը:

Այնուամենայնիվ, գործնականում Մարզային խորհրդի դերը գերազանցում է տեղական որոշումների համակարգումը և վերահսկումը: Փաստորեն, մարզային ադմինիստրացիաները աշխատում են ամրացնել տեղական իշխանությունների կապվածությունը կենտրոնական կառավարական ծրագրերին: Մա հեշտացվում է մարզային կառավարության սահմանադրական հզորությամբ՝ ցանկացած ընտրված տեղական մարմնի հեռացումը հեշտացնելը: Որպես հավելում, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումներն ու գործողությունները կարող են բողոքարկվել դատարանում Մարզպետի կողմից:

Տեղական մակարդակի վարչական համակարգը կարգավորվում է տեղական ինքնակառավարման 2002թ. օրենքով: Օրենքի 2, 3 հոդվածները ապահովում են ինքնակառավարման և համայնքի սահմանումները :

Յուրաքանչյուր մարզ բաղկացած է համայնքներից, որոնք ինքնավար ադմինիստրացիաներ են տեղում ընտրված և տարածվում են մեկ կամ ավելի բնակավայրերի վրա: Բնակավայրերը դասակարգվում են որպես քաղաքներ կամ գյուղեր: Յուրաքանչյուր տեղական կառավարման մարմին ունի իր ուղղակիորեն ընտրած համայնքապետը /քաղաքապետ, գյուղապետ/ և ընտրված համայնքային խորհուրդը:

Համայնքները փոքր ինքնակառավարվող տարածքներ են, որոնք նմանատիպ են նախկին Սովետական համակարգի ենթաշրջաններին: Գյուղական համայնքները ներկայացնում են համայնքների ամբողջ քանակի 97%-ը և ազգային բնակչության 36%-ը: Համայնքների ավելի քան 93%-ը /հաշվարկված բնակչության 31%-ի համար/ ունի 5000-ից ավելի քիչ բնակչություն:

Տեղական իշխանություններն ունեն պարտադիր և կամավորային լիազորություններ և պարտականություններ: Պարտականությունների մի մասը թելադրվում է պետության կողմից տեղական կառավարությանը և ֆինանսավորվում է ուղղակիորեն պետական բյուջեից: Կարելի է ասել, որ միայն սահմանափակ լիազորություններ ու պարտականություններ են փոխանցվել կենտրոնական կառավարությունից տեղական կառավարությանը: Կամային լիազորությունները ֆինանսավորվում են տեղական համայնքի բյուջեից: Եկամտի առումով տեղական իշխանությունը դեռ մեծ մասամբ հենվում է կենտրոնական կառավարության վրա:

Մարզպետը իրավունք ունի առաջարկել վարչապետին ազատելու համար քաղաքապետին կամ գյուղապետին, և Կառավարությունը կարող է իրագործել դա:

C.1.1 համագործակցություն քաղաքապետարանների միջև

Տեղական ինքնակառավարման ընթացիկ օրենքը թույլ է տալիս հիմնել միջհամայնքային միություններ /ՄՀՄ/ ավելի շատ իրավունքներով: Հատկապես տեղական ինքնակառավարման օրենքը /թիվ 337, 2002թ./ ներկայացրեց մի շարք կարևոր փոփոխություններ, որոնցից մեկը հնարավորություն տվեց, որ տեղական իշխանություններն աշխատեն միասին՝ կազմելով ՄՀՄ, որն էլ իր հերթին ունի իր անձնական ներկայացուցիչներից կազմված ՄՀՄ խորհուրդ: Օրենքը նաև թույլ է տալիս համայնքների միավորում՝ կազմելու ավելի մեծ տեղական կառավարման միություններ:

ՄՀՄ-ի ստեղծումը առաջարկվել է կենտրոնական կառավարության կողմից տեղական իշխանական մարմիններն ուժեղացնելու, նրանց ռեսուրսները ավելացնելու նպատակով և բարելավելու քաղաքացիներին մատուցվող ծառայությունների որակը:

Այս փոփոխություններն ապահովում են նախնական քայլեր՝ անկախ տեղական իշխանությունների քանակի կրճատման համար:

C.1.2 Ընդհանուր վարչական կառուցվածքի զարգացում

Հայաստանն ընդունեց տեղական իշխանությունների ավելի մեծ միություններ ստեղծելու պահանջարկը, դրանք ավելի շատ ծառայությունների համար պատասխանատու դարձնելու նպատակով և կապակցելու տեղական կարիքներն ու ցանկությունները: Համաձայն Տարածքային կառավարման նախարարության, տեղական և մարզային վարչական կառուցվածքի բարեփոխումն ընթացքի մեջ է, և ակնկալվում է այն ավարտել մոտ 50 միությունների ստեղծմամբ՝ տեղական համայնքները խտացնելու միջոցով: Մարզային մակարդակի ապագան անորոշ է և դա կարելի է շտկել՝ զգալիորեն պարզեցնելով կառուցվածքը:

Տեղական իշխանությունների խտացումը կարող է ավելի լավ հիմք ապահովել ՄՀՄ զարգացնելու համար, քանի որ համագործակցող միությունները ավելի քիչ կլինեն և ավելի մեծ կլինի նրանց մասնակցությունը ՄՀՄ-ին:

C.1.3 Թափոնների կառավարման ընթացիկ լիազորությունները

Թափոնների կառավարման լիազորություններն ընդգրկված են թափոնների մասին 2004թ.-ի օրենքում: Օրենքի 7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի կառավարությունը պետք է՝

- մշակի պետական քաղաքականությունը ոլորտի համար և երաշխավորի դրա իրագործումը
- համակարգի պետական լիազոր մարմինների գործունեությունը թափոնների կառավարման ոլորտում
- երաշխավորի տնտեսական խթանների համակարգ, ավելի քիչ ծախսատար տեխնոլոգիաների թափոնների հավաքման և վերամշակման իրականացման, համար
- սահմանի թափոնների գրանցման ընթացակարգը /գույքագրում/, արտադրությունը, տեղափոխումը /հեռացումը, ախտահանումը, տեղավորումը/ և վերամշակումը
- ապահովի լիցենզավորման գործընթացը վտանգավոր տարածքներում՝ թափոնների վերամշակումը, ախտահանումը, պահեստավորումը, տեղափոխումը և հեռացումը, ինչպես նաև իրականացնի այդ գործունեության լիցենզավորումը
- սահմանի վտանգավոր և արգելված թափոնների ցուցակ
- մշակի ընթացակարգ աղբի միջսահմանային փոխադրման, հեռացման վերաբերյալ

- Ապահովի հեռացման կառույցների հիմնում վարակազերծված և ոչ-մշակելի թափոնների համար
- իրագործի միջազգային համագործակցություն թափոնների կառավարման ոլորտում
- իրագործի օրենքով սահմանված այլ պարտականություններ:

Ց-րդ հոդվածը սահմանում է, որ բնապահպանության ոլորտի պետական լիազոր մարմինը պետք է՝

* մասնակցի թափոնների կառավարման պետական քաղաքականության մշակմանը

* պատրաստի թիրախային ծրագրեր թափոնների կառավարման ոլորտի համար

* իրագործի թափոնների ցուցակագրում

* հաստատի թափոնի տեղակայման մասնաբաժինները իրավաբանական անձանց և մասնավոր ձեռնարկատերերի համար

* սահմանի վտանգավոր և արգելված թափոնների ցուցակները

* տրամադրի ըստ ռիսկի աստիճանի դասակարգված թափոնների ցուցակ

* առաջարկներ ներկայացնի վտանգավոր թափոնների անդրսահմանային տեղափոխման համար թույլտվության հատկացման

* հաստատի թափոնների կառավարման միջոցների տեղակայման վայրը

* համակարգի /համապատասխանեցնի/ թափոնային անձնագրերը՝ պատրաստված թափոն արտադրողների կողմից

* հիմնի թափոնների արտադրության ծավալների տվյալների բազա

* օրենքի ընթացակարգի համաձայն իրականացնի շինարարական, վերակառուցման, աղբավայրերի, համալիրների, սպասարկման կառույցների շահագործման և, թափոնների արտադրության վերամշակման, ոչնչացման և հեռացման ընթացքում հատուկ հատկացված տարածքների նախագծման փաստաթղթերի և ծրագրերի պետական բնապահպանական փորձաքննություն * Սպասարկի/պահպանի/թարմացնի թափոնների պետական կադաստրը

* իրականացնի տեղեկատվության փոխանակում այլ գործակալությունների հետ՝ չարտադրող կամ ավելի քիչ թափոն արտադրող տեխնոլոգիաների մասին

*մշակի և թարմացնի թափոնների արտադրման, վերամշակման, թափոնների հեռացման տարածքների համար նախագծված սպասարկման միջոցների/կառույցների գրանցամատյան, ինչպես նաև անցկացնի մոնիտորինգ այդ վայրերում

*թափոնների կառավարման ոլորտի կարգավորման համար կազմի իրավական ակտեր և հաստատի նորմատիվային ակտեր իր իրավասության սահմաններում

*թափոնների կառավարման ոլորտում իրագործի միջազգային համագործակցություն և ստորագրի միջկառավարական համաձայնագրեր թափոնների միջսահմանայն տեղափոխման համար

*թափոնների կառավարման վերաբերյալ փոխանակի տեղեկություններ միջազգային կազմակերպությունների և օտար երկրների հետ

* իրագործի այլ պարտավորություններ օրենքով սահմանված կարգով:

9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հանրային առողջապահական ոլորտի պետական լիազորված մարմինը պետք է՝

*մշակի հանրային առողջապահության անվտանգության պահանջները, որոնք պետք է ներառվեն թափոնների կառավարման տեխնիկական նորմատիվ փաստաթղթերում, կատարելագործի սանիտարական և համաճարակաբանական կանոնները, նորմերը և թափոնների արտադրության, հավաքման, տեղափոխման, տեղավորման, մշակման, վերամշակման, դասավորման, փոխադրման և ախտահանման ընթացքում մարդկային առողջության վրա վնասակար ազդեցությունը կանխելու նպատակով և իրականացնի այս պահանջների վերահսկման իրագործումը

*մշակի կարևոր ուղղություններ մարդկային առողջության պաշտպանության վերաբերյալ թափոնների վնասակար ազդեցությունից խուսափելու համար և ներկայացնի դրանք կառավարությանը

*հաստատի թափոնների կառավարման միջոցների տեղակայման վայրերը

*սահմանի սանիտարահիգիենիկ պահանջները թափոնների արտադրության արդյունքում և տրամադրի առողջապահության փորձագետների կարծիքները

*մասնակցի թափոնների ռիսկի աստիճանի դասակարգման ցանկի մշակմանը

*իրագործի այլ պարտականություններ ըստ սահմանված օրենքի:

10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ տարածքային վարչական մարմինները պետք է՝

* մասնակցեն պետական քաղաքականության զարգացմանը թափոնների կառավարման ոլորտում

* մասնակցեն պետական ծրագրերի պատրաստմանը թափոնների կառավարման ոլորտում

* մշակեն տեղական թափոնների կառավարման ծրագրեր և վերահսկեն դրանց իրականացումը վարչական տարածքային բաժանման սահմաններում

* թափոնների կառավարման ոլորտում համագործակցեն հեղինակավոր մարմինների հետ և թույլատրեն թափոնների բաշխումը վարչական տարածքային բաժանման սահմաններում

* պատրաստեն սխեմա վարչական տարածքային բաժանման սահմաններում սանիտարական մաքրման գործունեության համար և վերահսկեն թափոնների հավաքումը

* իրականացնեն թափոնների արտադրության գույքագրումը, ընթացքը, ախտահանումը, վերամշակումը և տեղափոխումը, կազմակերպեն թափոնների անձնագրերի թողարկումը

* վերացնեն անկառավարելի և թույլտվություն չունեցող աղբավայրերը վարչական տարածքային բաժանման սահմաններում

* վարչական տարածքային բաժանումների սահմաններում կազմակերպեն հանրության մասնակցությունը ոչ վտանգավոր աղբի հավաքման գործընթացին, որն ունի ռեսուրսային արժեք

* իրագործեն այլ պարտավորություններ օրենքով սահմանված կարգով:

11-րդ հոդվածը սահմանում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է՝

* իրագործեն աղբ հավաքելու գործունեության վերահսկում

* մշակեն ծրագրեր տարածքներում սանիտարական մաքրման գործողությունների համար

* վերացնեն անկառավարելի և անթույլատրելի աղբավայրերը

* ապահովեն ժողովրդի մասնակցությունը անվտանգ աղբի հավաքման գործընթացում, որը ռեսուրսային արժեք ունի:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները թափոնների կառավարման ոլորտում իրականացնում են այլ գործառնություններ, որոնք սահմանվել են տեղական ինքնակառավարման մարմինների մասին օրենքով:

Բնապահպանության նախարարության օրենքի համաձայն /հաստատված ՀՀ կառավարության թիվ 1237, 2002թ. որոշմամբ/ Բնապահպանության նախարարությունը գործադիր իշխանության հանրապետական կառավարական մարմին է, որը մշակում և

իրականացնում է ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը շրջակա միջավայրի պաշտպանության և բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման ոլորտներում:

Օրենքի առաջին բաժնի 7-րդ կետը ներառում է նախարարության նպատակների ցուցակը և թափոնների ոլորտին վերաբերող հետևյալ հայտարարությունը. «Երաշխավորել բնապահպանորեն ապահով պայմաններ՝ վտանգավոր քիմիական նյութերի և ՀՀ տարածքում արտադրվող և օգտագործվող թափոնների կառավարման համար»: Երկրորդ բաժինը ընդգրկում է նախարարության պարտականությունների սահմանումը և ներառում է հետևյալ գործառնությունները.

* մշակել ընթացակարգեր միջավայրի պայմանների պետական մոնիտորինգի համար, ներառյալ թափոնների հեռացման տարածքները, կարգավորումների պետական մոնիտորինգում

* արտադրված և օգտագործված քիմիկատների դասակարգում, ինչպես նաև ՀՀ տարածքում առաջացած արդյունաբերական և սպառողական թափոնների դասակարգում

* սպասարկել թափոնների պետական գույքացանկը, ստեղծել պետական կադաստր, մշակել գույքագրում՝ թափոնների առաջացման, մշակման, վերամշակման միջոցների, տեղավորման վայրերի, և սահմանել պահպանման/սպասարկման ընթացակարգերը:

Բնապահպանության նախարարությունը պատասխանատու է թափոնների քաղաքականության մշակման և իրականացման համար երկրում, իր կառուցվածքային և առանձնացված ստորաբաժանումների միջոցով /Թափոնների և վտանգավոր նյութերի ենթաբաժին, Թափոնների և մթնոլորտային արտանետումների կառավարման գործակալություն/ և <<Թափոնների հետազոտման կենտրոն>> պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն: Կենտրոնի կողմից իրականացված գործողությունները նպատակ ունեն աջակցելու թափոնների կառավարման ոլորտում պետական քաղաքականության և ռազմավարության պատրաստմանը և իրականացմանը :

Քաղաքաշինության նախարարության կանոնադրության փաստաթղթի համաձայն /հաստատված ՀՀ կառավարության թիվ 1294-N, 2002 որոշմամբ/ Քաղաքաշինության նախարարությունը կառավարության գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին է, որը մշակում և իրականացնում է ՀՀ կառավարության քաղաքականությունը քաղաքաշինության ոլորտում:

Փաստաթղթի II բաժինը սահմանում է նախարարության պատասխանատվությունները և ընդգրկում է հետևյալ գործառնությունը՝ «թափոնների տեղակայման /աղբավայրերի/ վերաբերյալ ծրագրերի մշակում »:

Հետևյալ աղյուսակն ընդհանուր գծերով ներկայացնում է տարբեր կազմակերպությունների, շահագրգիռ կողմերի գործառնությունները թափոնների կառավարման ոլորտում:

Աղյուսակ 19. Հայաստանում Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման /ԿԿԿԹԿ / ոլորտին առնչվող հաստատությունների և գործառույթների ակնարկ:

Հաստատության անվանումը	Գործառույթները
Բնապահպանության նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Թափոնների կառավարման վերաբերյալ ստանդարտների և նորմերի սահմանում
Քաղաքաշինության նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Քաղաքաշինության ոլորտում պետական քաղաքականության ծրագրավորում և մշակում › Աղբավայրեր կառուցելու ծրագրերի մշակում
Տարածքային կառավարման նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Տարածքային զարգացում և պլանավորում › Մարզային կառավարման համակարգում
Առողջապահության նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Պետական քաղաքականության մշակում բնակչության սանիտարական, վարակաբանական անվտանգության ապահովման գործում › Գործունեության ծրագրավորում, սանիտարական նորմերի և ստանդարտների, ինչպես նաև հիգիենիկ, վարակաբանական գործունեության հսկողություն › Մարդու առողջությանը վնաս պատճառող միջավայրի բացասական գործոնների բացահայտմանը և կանխմանը վերաբերող հետազոտության կազմակերպում
Առողջապահության նախարարության պետական հիգիենայի և վարակաբանության տեսչություն	<ul style="list-style-type: none"> › Իրավաբանական անձանց և անհատների կողմից սանիտարական կանոնների և նորմերի կատարման հարկադրանք › Բնակչության սանիտարական, վարակաբանական անվտանգությանը վերաբերող իրավիճակի վերլուծություն և գնահատում › Կառուցման, թափոնների հեռացման համար հողհատկացման ընթացքում հիգիենիկ փորձագիտության ապահովում
Էկոնոմիկայի նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Քիմիական նյութերի և թափոնների ներմուծման և արտահանման պետական հսկողության սահմանում
Ֆինանսների նախարարություն	<ul style="list-style-type: none"> › Կառավարության ֆինանսական պարտականություններ, ներառյալ պետական պարտքերի երաշխիքները
Հայաստանի կառավարության պետական մաքսային հանձնաժողով	<ul style="list-style-type: none"> › Վտանգավոր նյութերի և թափոնների ներմուծման և արտահանման հսկողություն
Պետական վիճակագրության ծառայություն	<ul style="list-style-type: none"> › Թափոնների և քիմիական նյութերի օգտագործմանն ու կառավարմանը վերաբերող տվյալների հավաքագրում և տրամադրում
Համայնքներ	<ul style="list-style-type: none"> › Մասնակցություն ծրագրերի և քաղաքականության մշակմանը › Նախագծերի իրականացում /ներառյալ նրանք, որոնք վերաբերում են թափոնների ոլորտին/ › Հանրային ծառայությունների մատուցում /ներառյալ նրանք, որոնք վերաբերում են թափոնների ոլորտին/:

C. 2 Ընթացիկ ինստիտուցիոնալ համակարգի գնահատում

Հայաստանում թափոնների կառավարման ծառայությունների ապահովման պատասխանատվությունը կրում են 915 համայնք, որոնց ճնշող մեծամասնությունը փոքր գյուղական համայնքներ են՝ ավելի քիչ, քան 5000 բնակիչներով: Վարչական համակարգի ընթացիկ բարեփոխումը նախատեսում է կենտրոնացնել տեղական համայնքները, հնարավոր է, ոչ ավել, քան 50 միավոր: Սակայն անգամ համայնքների ավել քանակով, մեծամասնությունն ի վիճակի չի լինի բարելավել թափոնների կառավարումը կամ ֆինանսավորում ձեռք բերել դա անելու համար, և ծայրամասային համայնքները կթողնվեն առանց աջակցության, որի արդյունքը կլինի կամ անհամապատասխանությունը/խախտումները, կամ քաղաքացիների համար բարձր գները:

Նախարարություններն ու կազմակերպությունները, որոնք ներգրավված են թափոնների կառավարման գործընթացում ազգային մակարդակով ներառում են համապատասխան ոլորտները՝ մասնակցելով թափոնների կառավարման ոլորտում, սակայն բացակայում է տեխնիկապես ուժեղ ազգային թափոնների կառավարման փորձագիտական կենտրոնը, որը կարող է զարգացման և պահպանման առաջնորդող դեր կատարել, այդ թվում՝

- › օրենսդրություն և ստանդարտներ
- › մարզային և համայնքային կանոնակարգման օրինակներ
- › մասնակցություն թափոնների կառավարման ազգային ռազմավարությանը և ծրագրին
- › թափոնների կառավարման տարածաշրջանային ռազմավարության և ծրագրերի նախապատրաստում
- › մասնակցություն թափոնների կառավարմանն առնչվող շրջակա միջավայրի կարգավիճակի վերաբերյալ հաշվետվությանը,
- › թափոնների կադաստր և թափոնների գույքագրում
- › տեղեկատվության փոխանակում
- › օպերատորներին համապատասխան լիցենզիայի տրամադրում
- › բնապահպանական փորձաքննություն թափոնների կառավարման միջոցների թույլտվության համար
- › տեղեկատվության փոխանակում
- › թափոնների կառավարման դոնոր նախագծերի համակարգում

Թույլտվությունների տրամադրումը ցրված բնույթ է կրում, և ընթացիկ աշխատանք չի տարվում Ինտեգրված աղտոտվածության կանխարգելման և վերահսկման /ԻԱԿՎ/ համակարգին պատրաստվելու և ինտեգրված /«մեկ կանգառով լրիվ սպասարկում»/ կերպով թույլտվություններ տրամադրելու ուղղությամբ, որն օգտվողներին կմատուցեր վերջնական ծառայություններ: Բնապահպանության նախարարությունը պատասխանատու է կատարման համար, բայց աղբավայրերի և թափոնների հեռացման հաստատությունների կանոնավոր ստուգայցեր չեն կատարվում:

Այս ամենից հետևում է, որ թափոնների կառավարման ոլորտի գործող ինստիտուցիոնալ համակարգը համեմատաբար թույլ է: Այն կարիք ունի առաջնորդող նախարարության, որը պատասխանատվություն կկրի թափոնների կառավարման քաղաքականության իրականացման համար, և ունի բավարար մարդկային ռեսուրսներ/ փորձագիտական կարողություններ:

C. 3 Այլընտրանքային ինստիտուցիոնալ ձևեր

Հետևյալ բաժինները ներկայացնում և համեմատում են 4 այլընտրանքային ինստիտուցիոնալ կարգ.

- > ազգային համակարգ կենտրոնական իրականացմամբ
- > մարզային համակարգ կենտրոնական վերահսկողությամբ
- > մարզային համակարգ միջքաղաքային համագործակցությամբ
- > մարզային համակարգ պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ

C.3.1 Մոդել 1: Ազգային համակարգ

Այս մոդելը նախատեսված է կենտրոնացված տեխնիկական սցենարի համար մեկ կամ երկու կենտրոնացված սանիտարական աղբավայրերով, որոնցից մեկը պետք է ընտրվի: Նման դեպքում Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմինը կկնքի մի շարք Հանրային մասնավոր համագործակցության պայմանագրեր, /ՀՄՀ/ ապահովելով նվազագույնը`

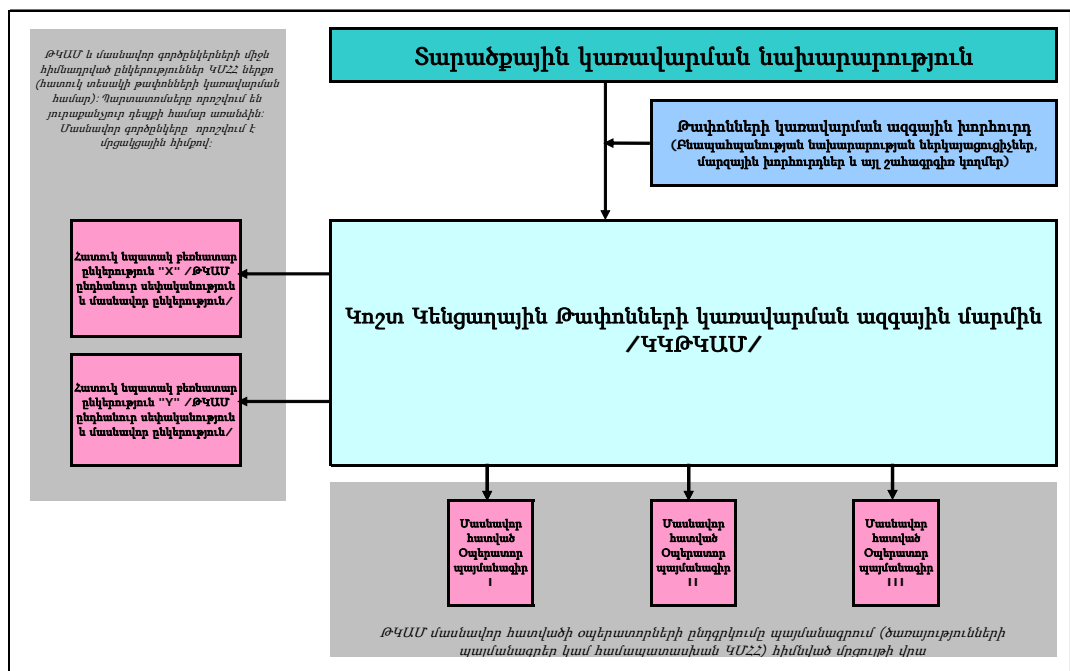
- թափոնի սանիտարական աղբավայր /մեկ ՀՄՀ պայմանագիր մեկ քսանիտարական աղբավայրի համար/
- երկաթուղային ճանապարհով կամ ավտոճանապարհով տեղափոխման կայան /մեկ ՀՄՀ պայմանագիր, եթե ընտրվում է երկաթուղային տեղափոխումը և մեկ կամ երկու պայմանագիր, եթե ճանապարհային տեղափոխումն է ընտրվում/:

Այս մոդելը կարող է թափոնների հավաքումն ուղղել անհատական համայնքներին, բայց որպես կենտրոնացված ՀՄՀ պայմանագրեր, այն կարող է ընդգրկել 3-4 հիմնական մարզային պայմանագրեր կամ ՀՄՀ պայմանագիր յուրաքանչյուր մարզի համար` հաստատված թափոնների կառավարման ազգային մարմնի /ԿԿԹԿԱՄ/ կողմից: Առաջարկվում է թափոնների կառավարման ազգային խորհուրդն ընդգրկել ԿԿԹԿԱՄ կառույցի մեջ` այլ նախարարությունների, մարզերի, համայնքների և շահագրգիռ կողմերի պատշաճ ներկայացվածություն ապահովելու համար:

ՀՄՀ-ն պայմանագրերի ազգային իրականացումը շուկայական հարաբերություններում դրական կընդունվի, ենթադրելով, որ ԿԿԹԿԱՄ-ը կազդի և այդպիսով կերաշխավորի օպերատորներին վճարումները: Այնուամենայնիվ, ենթադրելով, որ թափոնների կառավարումը, պետք է հիմնվի ծախսերի ամբողջական վերականգնման

սկզբունքի վրա, ինչը նշանակում է, որ սակագները պետք է գանձվեն թափոններ արտադրողներից և լինեն ԿԿԹԿԱՄ-ի տրամադրության տակ: Սա նշանակալի վարչական գործընթաց կպահանջի, եթե այդ սակագները հավաքվեն համայնքների կողմից և հետո փոխանցվեն ԿԿԹԿԱՄ-ին: Այստեղ կա բարձր ռիսկ, որի արդյունքում վճարումների ցածր արդյունավետություն կդիտվի՝ համայնքների կողմից պարտքերի հավաքման շահագրգռվածության բացակայության պատճառով: Մյուս կողմից ազգային մարմինը ավելի լավ դիրքում կհայտնվի կազմակերպելու հաշիվների ներկայացումը բաժանորդներին էլեկտրաէներգիայի հաշիվների հետ մեկտեղ, որը հաճախ թափոնների սակագները հավաքելու լավագույն արդյունավետ ճանապարհն է: Հետևյալ պատկերը ներկայացնում է ազգային համակարգը.

Պատկեր 16 Ինստիտուցիոնալ կառուցվածք ազգային համակարգի ներքո

ՈՒԹՀՎ -ի վերլուծություն, մոդել 1

Ազգային համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և վտանգների /ՈՒԹՀՎ/ վերլուծության արդյունքները ներկայացված են ստորև տրված 20-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 20. Ազգային համակարգի /ՈԲԹՎ-ի / վերլուծություն

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> > Ազգային համակարգն ապահովում է բոլոր համայնքներին թափոնների կառավարման ծառայություն կայուն որակով; > Համազգային ծավալի ժամանակացույցի իրականացումը ավելի կարճ կարող է լինել, քան որևէ այլ նախատեսված մոդելինը: > Ազգային համակարգն ապահովում է պոտենցիալ ՀՄՀ մեծ պայմանագրերի համար, որոնք գրավիչ են շուկայի համար: > Կենտրոնացված իրականացումն ավելի քիչ միջամտություն է ակնկալում տեղական շահագրգիռ կողմերից և քաղաքականությունից: > Կենտրոնացված իրականացումը կպահանջի, բայց նաև կմեծացնի կառավարության ուշադրությունն ու մոտիվացիան լուծելու թափոնների կառավարման խնդիրները, որոնք ընդունվում են որպես կարևոր ազգային խնդիր: 	<ul style="list-style-type: none"> > Մեծ քանակությամբ շահառուներ և շահագրգիռ կողմեր հավասարապես պետք է ինտեգրվեն որոշում կայացնելու պրոցեսին: Որոշում չկայացնելը կկանգնեցնի առաջընթացը: > Ազգային համակարգը կդադարեցնի կամ կվերաձևակերպի ընթացող տարածաշրջանային նախագծերը: Դրամաշնորհային ֆինանսավորումը կարող է կորչել «հոսքագծից» և ամբողջ իրականացման գործունեությունը կարող է հետաձգվել այդ մարզերում:
Հնարավորությունները	Վտանգները
<ul style="list-style-type: none"> > Թափոնի միատեսակ սակագինը կարող է արժեքների տարբերությունների հավասարակշռություն պահպանել մարզերի միջև՝ բարելավելով վճարունակությունը ավելի աղքատ համայնքներում: > ԿԿԹԿԱՄ-ը կունենա աշխատանքների ծավալ, ինչը թույլ կտա ներգրավել փորձագետներին և ծավալել որոշիչ փորձաքննություն ՀՄՀ-ն գնումներում և պայմանագրի իրականացման մեջ հաջողություն ձեռք բերել: Բացի այդ, արտաքին խորհրդատվությունը /որի կարիքը կլինի/ կարող է օպտիմալացվել և ավելի ծախսարդյունավետ դառնալ: > ԿԿԹԿԱՄ-ում իրականացրած ՀՄՀ-ի փորձը կլինի բազմակողմանի և այդպիսով ավելի նշանակալի այն փոխանակելու այլ ոլորտների հետ, որտեղ ՀՄՀ մոտեցումները կարող են օգտագործել: > Միջազգային ֆինանսավորումը շնորհիվ կենտրոնական կառավարության օժանդակության և նախագծի ծավալի, կարող է ավելի հեշտ ներդրվել իրականացման մեջ: Այնուամենայնիվ, նախագծի ծավալը գրավիչ չի լինի բոլոր դոնորների համար: > Կենտրոնական կառավարությունում կարող է լինել ավելի բարձր մոտիվացիա կանոնակարգող շրջանակներում և ինստիտուցիոնալ համակարգում իրականացնելու համար անհրաժեշտ փոփոխությունները: 	<ul style="list-style-type: none"> > ՀՄՀ-ն շուկան կարող է Հայաստանից հեռու լինել՝ առաջացնելով համակարգի նկատմամբ քաղաքական առարկություններ: > Սակագների հավաքման արդյունավետ համակարգ ստեղծելու անկարողությունը կարող է խաթարել ծախսերի վերականգնման սկզբունքը և ստեղծել աննախադեպ ծախսեր կառավարության համար՝ ֆինանսավորելու համար այն բացը, որ կառաջանա ՀՄՀ-ն պայմանագրի պարտականու-թյունների և տարիֆների միջև: Համայնքների կողմից կատարվող վճարումների երաշխիքները չեն կարող փակել այդ բացը, քանի որ համայնքները ֆինանսավորվում են կենտրոնական կառավարության կողմից կատարվող փոխանցումներով:

C.3.2. Մոդել 2: Կենտրոնական հսկողությամբ մարզային համակարգ

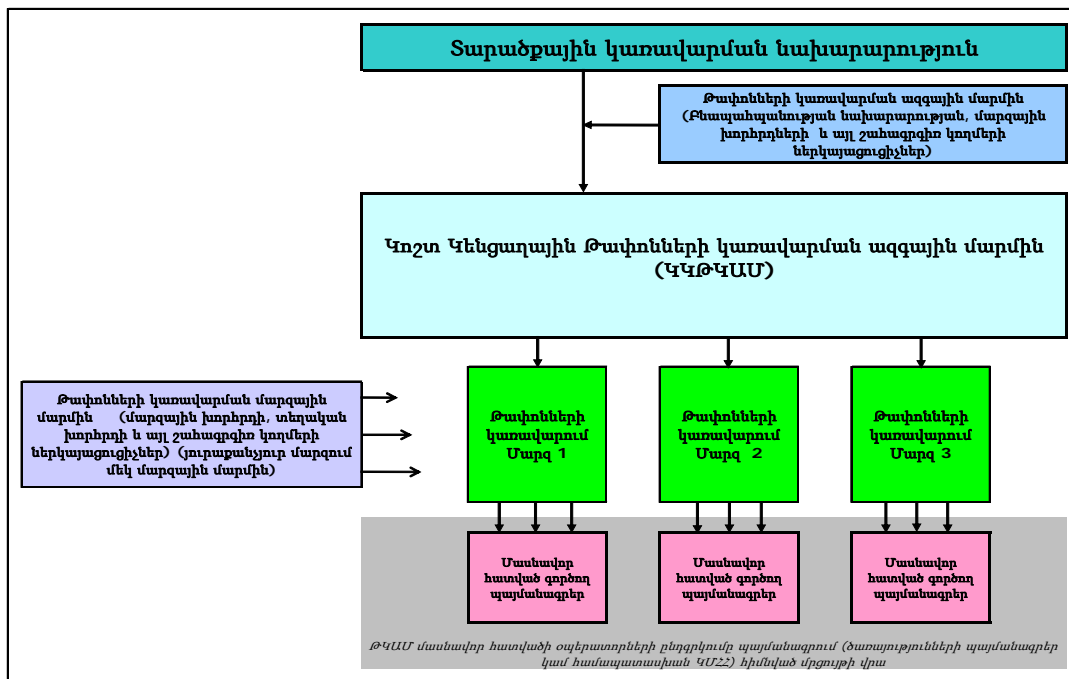
Այս մոդելը նախատեսված է ընտրված մարզային /տեխնիկական/ սցենարների համար մարզային սանիտարական աղբավայրերով, որոնք որոշ դեպքերում համատեղ օգտագործվում են մի քանի մարզերի համար: Դա կիրականացվի Թափոնների կառավարման ազգային մարմնի կողմից: ՀՄՀ պայմանագրային տարբերակները ներառում են՝

- յուրաքանչյուր մարզի համար թափոնների կառավարման մեկ պայմանագիր, ներառյալ սանիտարական աղբավայրերի, տեղափոխող կայանների և թափոնների հավաքման ինտեգրված ծառայությունները
- յուրաքանչյուր մարզի համար թափոնների կառավարման սանիտարական աղբավայրի մեկ պայմանագիր և մեկ ՀՄՀ պայմանագիր ինտեգրված ծառայությունների, տեղափոխման կայանների և աղբի հավաքման համար:

Առաջարկվում է յուրաքանչյուր թափոնների կառավարման տարածաշրջանում հիմնել Թափոնների կառավարման տարածաշրջանային խորհուրդ՝ պատշաճ կերպ ներկայացնելու համար մարզերը, համայնքները և այլ շահագրգիռ կողմերը:

Մոդել 1-ում տեղ գտած կարծիքները թափոնների տարիֆների հավաքման գործում ուժի մեջ են նաև այս համակարգում: 17-րդ պատկերը ներկայացնում է կենտրոնական հսկողությամբ տարածաշրջանային համակարգը:

Պատկեր 17 Բնասիտուցիոնալ կառուցվածք կենտրոնական վերահսկողությամբ տարածաշրջանային համակարգի ներքո

/ՈՒԹՀՎ/ -ի վերլուծություն, մոդել 2

Տարածաշրջանային համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և վտանգների /ՈՒԹՀՎ/ վերլուծության արդյունքները ներկայացված են ստորև տրված 21-րդ աղյուսակում:

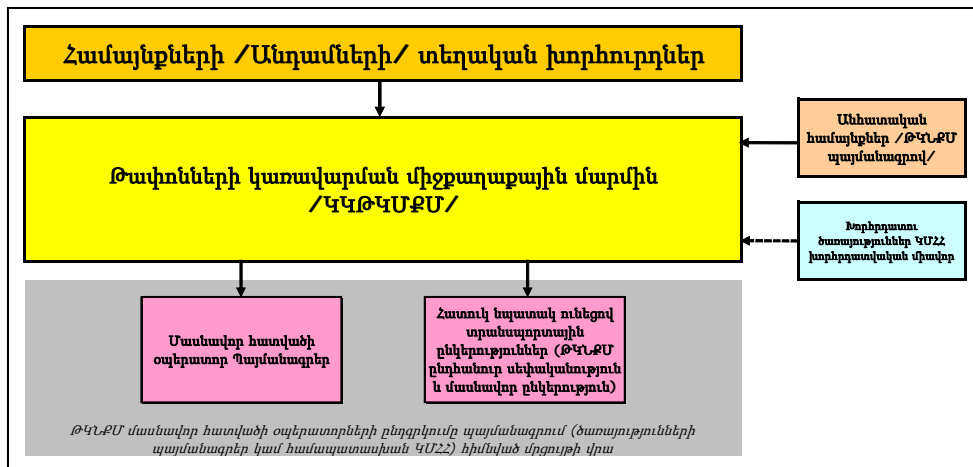
Աղյուսակ 21. Տարածաշրջանային համակարգի /ՈՒԹՀՎ-ի/ վերլուծություն

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
<ul style="list-style-type: none"> > Ազգային կառույցը ապահովում է բոլոր համայնքների թափոնների կառավարման ծառայություններ կայուն որակով > Համագրային ծավալի ժամանակացույցի իրականացումը ավելի կարճ կարող է լինել, քան որևէ այլ նախատեսված մոդելինը: > Ազգային համակարգը ապահովում է պոտենցիալ ՀՄՀ-ի միջին և մեծ պայմանագրերի համար, ինչը գրավիչ է շուկայի համար: > Դոնորների կողմից ֆինանսավորված գոյություն ունեցող տարածաշրջանային նախագծերը փոփոխություններից հետո կարող են շարունակվել՝ ապահովելով բոլոր մարզերի համայնքները և ՀՄՀ: > Կենտրոնացված իրականացումը ավելի քիչ միջամտություն է ակնկալում տեղական մարմիններից և քաղաքականությունից: > Կենտրոնացված իրականացումը կպահանջի, բայց նաև կմեծացնի կառավարության ուշադրությունն ու մոտիվացիան թափոնների կառավարման խնդիրները լուծելու համար, ինչը համարվում է կարևոր ազգային խնդիր: 	<ul style="list-style-type: none"> > Մեծ քանակությամբ շահառուներ և շահագրգիռ կողմեր հավասարապես պետք է ինտեգրվեն որոշում կայացնելու պրոցեսին: Որոշում չկայացնելը կկանգնեցնի առաջընթացը:
Հնարավորությունները	Վտանգները
<ul style="list-style-type: none"> > Թափոնի միատեսակ սակագինը կարող է արժեքների տարբերությունների հավասարակշռություն պահպանել մարզերի միջև՝ բարելավելով վճարունակությունը ավելի աղքատ համայնքներում: > ԿԿԹԿԱՄ-ը կունենա աշխատանքների ծավալ, ինչը թույլ կտա ներգրավել փորձագետներին և ծավալել որոշիչ փորձաքննություն ՀՄՀ-ն գնումներում և պայմանագրի իրականացման մեջ հաջողություն ձեռք բերել: Բացի այդ, արտաքին խորհրդատվությունը /որի կարիքը կլինի/ կարող է օպտիմալացվել և ավելի ծախսարդյունավետ դառնալ: > ԿԿԹԿԱՄ-ում իրականացրած ՀՄՀ-ի փորձը կլինի բազմակողմանի և այդպիսով ավելի նշանակալի այն փոխանակելու այլ ոլորտների հետ, որտեղ ՀՄՀ մոտեցումները կարող են օգտագործել: > Միջազգային ֆինանսավորումը շնորհիվ կենտրոնական կառավարության օժանդակության և նախագծի ծավալի, կարող է ավելի հեշտ ներդրվել իրականացման մեջ: > Կենտրոնական կառավարությունում կարող է լինել ավելի բարձր մոտիվացիա կանոնակարգող շրջանակներում և ինստիտուցիոնալ համակարգում իրականացնելու համար անհրաժեշտ փոփոխությունները: 	<ul style="list-style-type: none"> > Սակագների հավաքման արդյունավետ համակարգ ստեղծելու անկարողությունը կարող է խաթարել ծախսերի վերականգնման սկզբունքը և ստեղծել աննախադեպ ծախսեր կառավարության համար՝ ֆինանսավորելու համար այն բացը, որ կառաջանա ՀՄՀ-ն պայմանագրի պարտականությունների և տարիքների միջև: Համայնքների կողմից կատարվող վճարումների երաշխիքները չեն կարող փակել այդ բացը, քանի որ համայնքները ֆինանսավորվում են կենտրոնական կառավարության կողմից կատարվող փոխանցումներով:

C.3.3 Մոդել 3. Տարածաշրջանային համակարգ միջքաղաքային համագործակցությամբ

Այս մոդելը ենթադրում է, որ տարածաշրջանային ծրագրերն իրականանում են թափոնների կառավարման միջքաղաքային մարմինների կողմից, որոնք հիմնվել են թափոնների կառավարման տարածաշրջաններում: Միջքաղաքային մարմինների հետ համագործակցությունը պետք է կամավոր բնույթ կրի խուսափելու համար ձևավորման ձգձգվող գործընթացներից, և համայնքները պայմանագրերի միջոցով նույնպես կարող են կցվել: ՀՄՀ պայմանագրերը կպատրաստվեն, կհայտարարվեն և կկնքվեն տեղում՝ գրավելով կենտրոնական ՀՄՀ խորհրդատվական միավորի փորձագիտությունը: Կսահմանվեն սակագներ և կհավաքվեն կամ համայնքներում կամ ԿԿԹԿՄՔՄ /Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման միջքաղաքային մարմին/ մակարդակով: Այնուամենայնիվ, վերջինս կնշանակի, որ միջքաղաքային մարմինը անհուսալի պարտքերի ռիսկ է կրում: Ստորև տրված 18-րդ պատկերը ներկայացնում է միջքաղաքային համագործակցությամբ տարածաշրջանային համակարգը:

Պատկեր 18. Ինստիտուցիոնալ կառուցվածք միջքաղաքային համագործակցությամբ տարածաշրջանային համակարգի ներքո՝

/ՈԻԹՀՎ/ -ի վերլուծություն, մոդել 3

Միջքաղաքային համագործակցության վրա հիմնված տարածաշրջանային համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և վտանգների /ՈԻԹՀՎ/ վերլուծության արդյունքները , ներկայացված են ստորև տրված 22-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 22. միջքաղաքային համագործակցությամբ տարածաշրջանային համակարգի /ՈԻԹՀՎ-ի / վերլուծություն

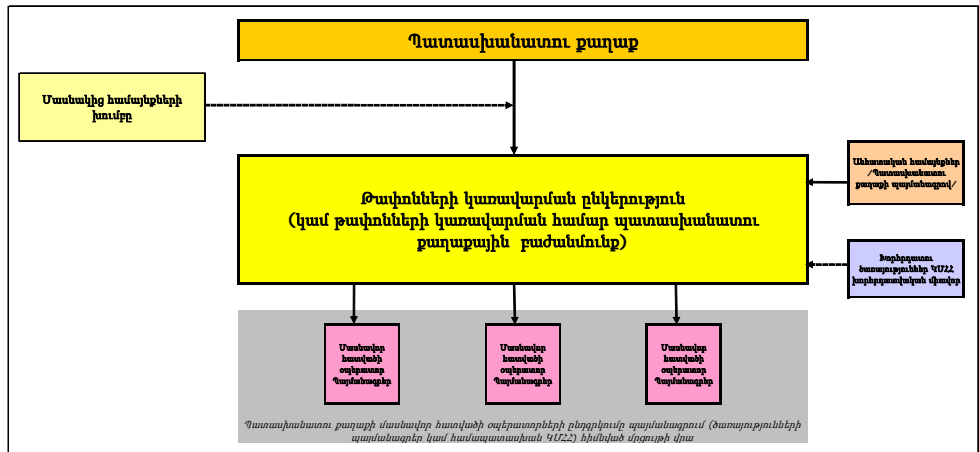
Ուժեղ կողմերը	Թույլ կողմերը
<ul style="list-style-type: none"> > Տարածաշրջանային համակարգն ապահովում է բոլոր համայնքներին թափոնների կառավարման ծառայության մատուցում կայուն որակով > Տարածաշրջանային համակարգը մոտեցնում է համակարգը համայնքներին և սպառողներին /թափոն արտադրողներին/: > Տարածաշրջանային համակարգն ապահովում է պոտենցիալ ՀՄՀ-ի միջին չափի պայմանագրերի համար, որը գրավիչ է շուկայի համար: > Գոյություն ունեցող դոնորների կողմից ֆինանսավորված տարածաշրջանային նախագծերը փոփոխություններից հետո կարող են շարունակվել ամբողջական մարզերում՝ ապահովելով համայնքներին և ՀՄՀ: > Տարածաշրջանային համակարգն ազգային ինստիտուցիոնալ համակարգում պահանջում է քիչ փոփոխություններ: > Լավ գործող ՀՄՀ խորհրդատու միավորը կարող է հավաստիացնել, որ ՀՄՀ նախագծի զարգացումը ուղղորդված է և առկա է փորձի փոխանակում: 	<ul style="list-style-type: none"> > Մեծ քանակությամբ համայնքներ պետք է ինտեգրվեն որոշում կայացնելու պրոցեսին: Որոշում չընդունելը կկանգնեցնի առաջընթացը: > Թափոնների կառավարման խնդրի լուծման փուլերում որոշ մարզեր կարող են հետ մնալ՝ միջքաղաքային համագործակցության հիմնումը հետաձգելու պատճառով: > ՀՄՀ-ն խորհրդատու միավորը կարող է բավականաչափ ներգրավված չլինել պաշտպանելու համար ՀՄՀ-ի գործընթացը: > Արտաքին խորհրդատվությունը կարող է չընդգրկվել որտեղ անհրաժեշտ է:
Հնարավորությունները	Վտանգները
<ul style="list-style-type: none"> > Թափոնի միատեսակ սակագինը կարող է արժեքների տարբերությունների հավասարակշռություն պահպանել մարզերի միջև՝ բարելավելով վճարունակությունը ավելի աղքատ համայնքներում: > ԿԿԹԿԱՄ-ը կունենա աշխատանքների ծավալ, ինչը թույլ կտա ներգրավել փորձագետներին և ծավալել որոշիչ փորձաքննություն ՀՄՀ-ն գնումներում և պայմանագրի իրականացման մեջ հաջողություն ձեռք բերել: Բացի այդ, արտաքին խորհրդատվությունը /որի կարիքը կլինի/ կարող է օպտիմալացվել և ավելի ծախսարդյունավետ դառնալ: > ԿԿԹԿԱՄ-ում իրականացրած ՀՄՀ-ի փորձը կլինի բազմակողմանի և այդպիսով ավելի նշանակալի այն փոխանակելու այլ ոլորտների հետ, որտեղ ՀՄՀ մոտեցումները կարող են օգտագործել: > Միջազգային ֆինանսավորումը հասանելի կլինի բոլոր մարզերին՝ շնորհիվ ավելի փոքր նախագծերի ծավալի: 	<ul style="list-style-type: none"> > Նախագծի պատրաստումը կլինի թույլ, հանգեցնելով ուշացումների, որպես վերակազմության արդյունք: > Սակագների հավաքման արդյունավետ համակարգ ստեղծելու անկարողությունը կարող է խաթարել ծախսերի վերականգնման սկզբունքը և ստեղծել դեֆիցիտ միջքաղաքային համագործակցության համար, որն այն չի կարող հեշտությամբ վերականգնել, ինչը կբերի ՀՄՀ պայմանագրերում ձախողված վճարումների > ՀՄՀ գործընթացում քաղաքական միջամտությունը կարող է սառեցնել կամ մերժել գործընթացը: Շուկան կարող է գնահատել մարզերի վարկունակությունը այլ կերպ, ինչը կհանգեցնի բացասական արձագանքի մարզերում, որը համարվում է բարձր ռիսկային:

C.3.4. Մոդել 4. Տարածաշրջանային համակարգ՝ պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ

Այս մոդելը փաստում է, որ տարածաշրջանային ծրագրերն իրականացվում են ավելի շատ գլխավոր քաղաքի, քան միջքաղաքային կազմակերպությունների կողմից: Մյուս համայնքները միանում են գործընթացին պայմանագրերի միջոցով: Այս համակարգի կարևորությունը վերաբերում է միջքաղաքային կազմակերպություններ հիմնելու դժվարություններին և դրանք աշխատեցնելու խնդիրներին: Միջքաղաքային կազմակերպությունների բանակցային գործընթացը հաճախ երկար է, և համագործակցությունը կարող է դադարել ներքին անհամաձայնությունների ձևավորման արդյունքում:

ՀՄՀ պայմանագրերը կպատրաստվեն, կառաջարկվեն և պայմանագրին համապատասխան կփորձարկվեն ՀՄՀ խորհրդատու միավորի կողմից: Կսահմանվեն տարիքներ և կհավաքվեն համայնքներում: Պայմանագրերը պատասխանատու քաղաքի և համայնքի միջև կսահմանեն վճարումների փոխանցում այնտեղ, որտեղ անհատական համանքը կձևավորի անհուսալի պարտքեր: 19-րդ պատկերը ներկայացնում է տարածաշրջանային համակարգ պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ :

Պատկեր 19. Պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ տարածաշրջանային համակարգի ինստիտուցիոնալ կառուցվածք

/ՈՒԹՀՎ/ -ի վերլուծություն, մոդել 4

Պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ տարածաշրջանային համակարգի ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և վտանգների /ՈՒԹՀՎ/ վերլուծության արդյունքները , ներկայացված են ստորև տրված 23-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 23 Պատասխանատու քաղաքապետարանի առկայությամբ տարածաշրջանային համակարգի /ՈԻԹՉՎ-ի / վերլուծություն

Ուժեղ կողմերը	Թույլ կողմերը
<ul style="list-style-type: none"> > Այս համակարգն ապահովում է մարզերում բոլոր համայնքներին թափոնների կառավարման ծառայություն կայուն որակով; > Համակարգի հիմնումը ավելի քիչ համայնքներից կպահանջի համաձայնության գալ և սկսել իրագործման գործընթացը: > Տարածաշրջանային համակարգը մոտեցնում է համակարգը համայնքներին և սպառողներին /թափոն արտադրողներին/: > Տարածաշրջանային համակարգն ապահովում է պոտենցիալ ՀՄՀ-ի միջին չափի պայմանագրերի համար , ինչը գրավիչ է շուկայի համար: > Գոյություն ունեցող դոնորների ֆինանսավորմամբ տարածաշրջանային նախագծերը կարող են շարունակվել փոփոխություններից հետո՝ բոլոր մարզերում ապահովելով համայնքներին և ՀՄՀ: > Տարածաշրջանային համակարգը պահանջում է քիչ փոփոխություններ իրականացնել ազգային ինստիտուցիոնալ համակարգում: > Լավ գործող ՀՄՀ խորհրդատու միավորը կարող է հավաստիացնել, որ ՀՄՀ նախագծի զարգացումն ուղղորդված է և առկա է քաղված դասերի փոխանակում: 	<ul style="list-style-type: none"> > Մեծ քանակությամբ համայնքներ պետք է ինտեգրվեն որոշում կայացնելու գործընթացին: Որոշ համայնքներ կարող են հետ մնալ, եթե նրանք չեն արձագանքում կամ եթե չեն համաձայնվում պայմաններին: > Թափոնների կառավարման խնդրի լուծման առումով որոշ մարզեր կարող են հետ մնալ ունենալ՝ միջքաղաքային համագործակցության հիմնումը հետաձգելու պատճառով: > ՀՄՀ-ի խորհրդատու միավորը կարող է բավականաչափ ներգրավված չլինել պաշտպանելու համար ՀՄՀ գործընթացը: > Արտաքին խորհրդատվությունը կարող է չընդգրկվել որտեղ անհրաժեշտ է:
Հնարավորությունները	Վտանգները
<ul style="list-style-type: none"> > Թափոնի միօրինակ սակագինը կարող է արժեքների տարբերությունների հավասարակշռություն պահպանել համայնքների միջև՝ բարելավելով ավելի աղքատ համայնքների վճարունակությունը: > ՀՄՀ խորհրդատու միավորը կունենա աշխատանքների ծավալ, ինչը թույլ կտա ներգրավել փորձագետներին և ծավալել որոշիչ փորձաքննություն ՀՄՀ-ն գնումներում և պայմանագրի իրականացման մեջ հաջողություն ձեռք բերել: Բացի այդ, արտաքին խորհրդատվությունը /որի կարիքը կլինի/ կարող է օպտիմալացվել և ավելի ծախսարդյունավետ դառնալ: > ՀՄՀ խորհրդատու միավորի ձեռք բերած ՀՄՀ-ն փորձը կլինի բազմակողմանի և, այդպիսով, ավելի համապատասխան այն փոխանակելու այլ ոլորտների հետ, որտեղ ՀՄՀ-ն մոտեցումները կարող են օգտագործվել: > Միջազգային ֆինանսավորումը հասանելի կլինի բոլոր մարզերին՝ շնորհիվ ավելի փոքր նախագծերի ծավալի: 	<ul style="list-style-type: none"> > Նախագծի պատրաստումը կլինի թույլ, ինչը վերակազմավորման պատճառով ուշացումների արդյունք է: > Սակագների հավաքման արդյունավետ համակարգ ստեղծելու անկարողությունը կարող է խաթարել ծախսերի վերականգնման սկզբունքը և ստեղծել դեֆիցիտ միջքաղաքային համագործակցության համար, որն այն չի կարող հեշտությամբ վերականգնել, ինչը կրթի ՀՄՀ պայմանագրերում ձախողված վճարումների > ՀՄՀ գործընթացում քաղաքական միջամտությունը կարող է սառեցնել կամ մերժել գործընթացը: Շուկան կարող է գնահատել մարզերի վարկունակությունը այլ կերպ, ինչը կհանգեցնի բացասական արձագանքի մարզերում, որը համարվում է բարձր ռիսկային:

C. 4 Առաջարկվող ինստիտուցիոնալ կառուցվածք

Հաշվի առնելով խորհրդատուի առաջարկությունները տարածաշրջանային տեխնիկական համակարգի հիմնադրման հարցում և Հայաստանի կառավարության մեծ ցանկությունը իրականացնել այդ համակարգը ՀՄՀ պայմանագրերի միջոցով, խորհուրդ է տրվել հիմնադրել Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմին /ԿԿԹԿԱՄ/ Տարածքային կառավարման նախարարության ներքո /ՏԿՆ/ պլանավորելու և իրականացնելու տարածաշրջանային ներդրումային նախագծերը: Այս առումով, հատուկ հետազոտություն է անհրաժեշտ իրականացնել ՀՄՀ կառույցների շուրջ, որոնք, օրինակ, վերաբերում են գնումներին, պայմանագրի իրականացմանը և մոնիտորինգին, իսկ միջազգային դոնոր համայնքների հետ համագործակցությունը պարտադիր չէ, որ տարածաշրջանային բազմաթիվ կառույցների հետ լինի, այլ կարող է կենտրոնացված կերպ իրականացվել: Առաջարկվում է, որ ԿԿԹԿԱՄ-ը ներառի երկու խորհրդատվական խորհուրդ, որը տարեկան նվազագույնը 2-4 անգամ կկազմակերպի հանդիպում՝ կախված գործունեության մակարդակից՝ երաշխավորելու շահագրգիռ կողմերի և շահառուների մասնակցությունը:

- › **Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմինը/խորհուրդը** մշտադիտարկում է Հայաստանում թափոնների կառավարման ամբողջական իրականացումը, ԿԿԹԿԱՄ գործունեությունը, գնահատում է զարգացումները մարզերում և քննարկում է ազգային կամ տարածաշրջանային նոր նախաձեռնությունները: Առաջարկվում է, որ Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմինը բաղկացած լինի անդամներից, որոնք նշանակված են հետևյալ կառույցների կողմից.
- › Բնապահպանության նախարարություն
- › Առողջապահության նախարարություն
- › Քաղաքաշինության նախարարություն
- › Էկոնոմիկայի նախարարություն
- › Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողով
- › 2 մարզպետներ /ռոտացիայի սկզբունքով, որը սահմանվում է Տարածքային կառավարման նախարարության կողմից /ՏԿՆ//
- › 2 համայնքների ղեկավարներ՝ մարզպետ/գյուղապետ /ՏԿՆ-ի նշանակմամբ/
- › Երևանի քաղաքապետարան
- › Հայաստանի առևտրային պալատ /ներկայացնում է մասնավոր հատված/
- › Սպառողների պաշտպանության խումբ /ներկայացնում է տնային տնտեսությունները/:
- ›
- › Կոշտ կենցաղային թափոնների **թափոնների կառավարման տարածաշրջանային մարմինը/խորհուրդը** հանդես է գալիս որպես տեղում իրականացման գործընկեր, ՀՄՀ պայմանագրերը սահմանելու, մշտադիտարկելու ՀՄՀ օպերատորների աշխատանքը և քննարկելու հետագա նախաձեռնությունները մարզում: Առաջարկվում է, որ տարածաշրջանային խորհուրդներից յուրաքանչյուրը բաղկացած լինի անդամներից, որոնք նշանակված են հետևյալ կառույցների կողմից.

- › Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմին
- › Ընդգրկված մարզ/եր/ի մարզպետ/ներ/
- › Ընդգրկված մարզ/եր/ի գլխավոր քաղաք/ներ/ի քաղաքպետ/եր/
- › Ընդգրկված մարզ/եր/ի 2 համայնքների ղեկավարներ
- › Համայնքների ղեկավարներ, ովքեր տրամադրում են տարածք սանիտարական աղբավայրի, տեղափոխող կայանի համար և այլն:
- › Լիցենզավորող կազմակերպության ներկայացուցիչներ՝ նշանակված ՏԿՆ-ի կողմից
- › Մշտադիտարկում իրականացնող մարմինների ներկայացուցիչներ՝ նշանակված ՏԿՆ-ի կողմից
- › Թափոններ հավաքող տեղական ընկերության /քաղաքային/ ներկայացուցիչ՝ նշանակված ՏԿՆ-ի կողմից
- › Շրջակա միջավայրի պահպանության վերաբերյալ տեղական գործադիր իշխանության ներկայացուցիչ
- ›

Քննադատները կարող են վիճել, որ ԿԿԹԿԱՄ-ը անգոր կլինի՝ երկու մակարդակ ունեցող բազմակողմանի վարչական կառույցի/խորհրդի և վարչությունների լայնածավալ կազմի /վարչությունների/խորհուրդների կազմի մանրամասները ներկայացված են ստորև/ պատճառով: Այնուամենայնիվ, առաջարկվում է, որ վարչությունները/խորհուրդները լինեն էությանմբ խորհրդատվական և ղեկավարվեն ՏԿՆ-ի կողմից՝ ձեռնամուխ լինելու առումով, և ընդգծելու խորհուրդների կառուցողական դերը, որ դրանք պետք է կատարեն ԿԿԹԿԱՄ-ի արդյունավետ գործընկերներ դառնալու համար:

Ժամանակի ընթացքում, երբ տեղական կառավարման մարմինների կենտրոնացումը ստեղծում է ավելի լավ գործող և ավելի համախմբված, և ավելի լայն կարողություններով տեղական մարմիններ, փորձեր կարվեն յուրաքանչյուր մարզում ձևավորելու միջհամայնքային միություններ /ՄՀՄ/՝ յուրաքանչյուր մարզում տարածաշրջանային խնդիրների լուծումը կառավարելու համար: Սա փորձնական հիմքով կարող է իրականացվել մեկ ընտրված մարզում, և հաջողության դեպքում՝ կիրառվել մյուս մարզերում: Այնուամենայնիվ, կարևոր է ընդգծել, որ ՄՀՄ ձևավորումը կարող է նպատակ լինել միայն միջնաժամկետ փուլում և տարածաշրջանային թափոնների կառավարման յուրաքանչյուր համակարգի նախնական իրագործումից հետո:

C.4.1 Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմնի աշխատակազմը /հաստիքացանկը/

Առաջարկվում է, որ Կոշտ կենցաղային թափոնների կառավարման ազգային մարմինը ներառի վարչական անձնակազմ և փորձագետների խումբ հետևյալ ոլորտներում փորձով՝

- › Մատակարարում /ձեռք բերում/
- › Առևտրային իրավունք
- › Թափոնների կառավարում /թափոնների հավաքում, տեղափոխում, վերամշակում, տեղավորում/
- › Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության գնահատում և մոնիտորինգ
- › Սոցիալական հարցեր և հասարակական հարաբերություններ

ԿԿԹԿԱՄ-ը նախատեսում է ներառել մոտավորապես 8 անձից բաղկացած ամբողջական աշխատակազմ:

- > 1 անձ կառավարման ոլորտում
- > 2 անձ վարչական պաշտոններում
- > 5 անձ փորձագետի հաստիք, մեկ հաստիք՝ իրավական հարցերի և մատակարարման համար, մեկ պաշտոն՝ գնումների ոլորտում /գնումների համար 1,5 հաստիք է կազմում/, և մեկական փորձագետ՝ մյուս երեք պաշտոնների համար:

Հավելված D Ծախսերի գնահատման համակարգ /պլանավորման մոդելից/

ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԿԿԹԿ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ – ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ

Բոլոր ծախսերը եվրոյով * 1000

Ներդրման, շահագործման ու պահպանման /ՇՊ/ ծախսերը (բացառությամբ Երևանի)

Ներդրումներ հավաքման և մշակման համակարգում	Վերադարձելիության տարի	2013
Նոր բեռնատարներ և փոխարինում	10	
700լ տարաներ + կոնտեյներներ	5	
Քաղաքային և գյուղական հավաքման կետեր	30	
Վերամշակման նպատակով տեսակավորման կոնտեյներներ	5	
Ընդամենը		

Հավաքման և մշակման համակարգի ՇՊ ծախսերը	տարի	2013
Թափոնների հավաքման համակարգ		
Վերամշակման նպատակով տեսակավորման կոնտեյներների համակարգ		
Վերամշակվող նյութերի վաճառք		
Ընդամենը		

Ներդրումներ տարածաշրջանային տեղափոխման կայաններում	տարի	2013
Տարածքի ձեռքբերում		
Շինարարական աշխատանքներ	30	
Կառույցներ/շենքեր	30	
Սարքավորում	10	
Ընդամենը		

Հավաքում և վերամշակում	տարի	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Ներդրում /առանց փոխարինման/					7.831	0	0	0	0	951	0	0	0
Ներդրում (5տարվա փոխարինում)					2.339	0	0	0	0	1.950	0	0	0
Ներդրում (10 տարվա փոխարինում)					7.635	0	0	623	0	0	203	623	0
Ընդհանուր վերաներդրում	5 տարի				0	0	0	0	0	2.339	0	0	0
Ընդհանուր վերաներդրում	10 տարի				0	0	0	0	0	0	0	0	0
ՇՊ ծախսերը					0	4.376	4.234	4.082	4.226	4.061	4.118	4.186	4.234
Տարեկան ընդհանուր ծախսերը					17.805	4.376	4.234	4.705	4.226	9.301	4.321	4.809	4.234
Զուտ առկա արժեքը					15.381	3.600	3.317	3.511	3.003	6.295	2.785	2.952	2.952
Տարեկան թափոնների հավաքումը, ներառյալ վերամշակման ենթակա թափոնները					0	224	234	244	255	265	276	287	298
Թափոնի առկա արժեքը					0	185	184	182	181	180	178	176	175

³ Բացառությամբ Երևանի ծախսերը

	2011	2013	2014	2015	2016
Զեղչման տոկոսադրույքը	5%				
2013թ. գների մակարդակի կանոնակարգում		1,0000	1,0500	1,1025	1,1575

Միավորի միջին արժեքը պլանավորման ժամանակահատվածում	Հավաքում	Աղբավայր	Ընդամենը
Շիրակ	10,70	18,10	28,80
Լոռի և Տավուշ	20,66	16,56	37,22
Կոտայք և Գեղարքունիք	19,52	16,32	35,84
Հարավային մարզ /բացառությամբ Երևանը/	44,05	9,37	53,42
Սյունիք	30,32	29,15	59,47
Ազգային միջինը /բացառությամբ Երևանը/	25,56	15,88	41,44

Հավելված E

Վերամշակում

E.1 Ներածություն

E.1.1 Ներկայիս պրակտիկան

Ներկայումս Հայաստանում թափոնների վերամշակումը հիմնականում պայամանավորված է շուկայով և չի կազմակերպվում և համակարգվում, ինչպես օրինակ, շատ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության /ՏՀԶԿ/ անդամ երկրներում, որտեղ օրգանական թափոնների և տարբեր մշակման ենթակա թափոնների առանձին հավաքման սխեմաները իրականացվում են լայնածավալ ձևով՝ օժանդակող խթաններով ու սուբսիդիաներով, որոնք ապահովվում են տարբեր տնտեսական գործիքներով և ուղղակի քաղաքականության միջոցառումներով:

Գյուղական վայրերում սննդային թափոնները հաճախ առանձնանում են ընդհանուր թափոններից, որպեսզի օգտագործվեն որպես կենդանական սնունդ և ընտրովի հիմքերով պլաստիկները և այլ նյութերը նույնպես կրկնակի օգտագործվում են: Քաղաքային վայրերում վերամշակումը սահմանափակվում է թափոնների վերամշակման ոչ պաշտոնական գործունեությամբ, չնայած տեղական հասարակական կազմակերպությունները և դոնոր նախաձեռնությունները նպաստում են վերամշակման պրակտիկայի լայն զանգվածային տարածմանը: Թափոնները աղբավայրերում առանձնանում են նաև աղբ հավաքող անձանց միջոցով, ովքեր հետաքրքրված են առևտրային արժեք ներկայացնող նյութերով, ինչպես օրինակ, մետաղը, ապակին, պլաստիկը և թուղթը: Որոշ աղբավայրերում, հատկապես ձմռանը, այրվող թափոնները վառվում են աղբ հավաքող անձանց կողմից տաքանալու նպատակով: Հավաքված վերամշակվող նյութերը վաճառվում են ոչ պաշտոնական հետզնման կենտրոններին, որոնք վերավաճառում են դրանք վերամշակող ընկերություններին կամ խոշոր դիլերներին, ովքեր մասնագիտացած են վերամշակվող նյութերի տարբեր բաղադրիչ հատվածների մեջ: Վերամշակվող թափոնների փոքր հատվածը հավաքվում է աղբահավաքների կողմից փողոցային աղբամաններից:

Ընթացիկ, ոչ պաշտոնական վերամշակման համակարգը չունի բավականաչափ ծավալ ծածկելու ամենաարժեքավոր նյութերի ողջամիտ մասը ու առողջության և անվտանգության առումով լուրջ պակասություն ունի: Վերամշակումն ավելացնելու և համապատասխանաբար նվազեցնելու համար աղբավայրում հայտնվող թափոնների քանակը, ենթադրվում է ներկայացնել պաշտոնական հանրային վերամշակման համակարգ՝ տնտեսական գործիքներ պարունակող քաղաքականության աջակցությամբ:

Վերամշակվող նյութերի շուկաները երկրում սահմանափակ են: Կան մի շարք տեղական վերամշակման կենտրոններ, որոնք գնում են վերամշակվող նյութերն օգտագործման համար որպես տեղական արտադրության մեջ օգտագործվող հումք, հիմնականում պլաստիկ և թուղթ: Այնուամենայնիվ, հավաքված նյութերի մեծամասնությունը չափերով փոքրացվում և փաթեթավորվում է միջազգային վերամշակվող նյութերի ապրանքային շուկա արտահանելու համար:

E. 2 Վերամշակման ներուժը /պոտենցիալը/

Օգտագործելով, թափոնների կազմության ուսումնասիրության փաստաթղթավորված միջին թվերը՝ բաժանված ուրբանիզացիայի երեք դասի համաձայն, և ենթադրվող թափոնների արտադրման տոկոսադրույքի /ընթացիկ և ապագա/, ինչպես նկարագրված է հիմնական զեկույցում, տարեկան ընդհանուր վերամշակման ներուժը կարող է գնահատվել հետևյալ կերպ /24-րդ աղյուսակ/.

Աղյուսակ 24. Տարեկան վերամշակման ներուժի գնահատում /բացառությամբ Երևանի/

Թափոնի մաս	Վերամշակելիները թափոնների հոսքում /տոննա/	
	2017	2036
Պլաստիկ	61.554	74.364
Թուղթ/սովարաթուղթ	35.495	42.881
Մետաղ	22.524	27.212
Ապակի	29.319	35.420
Ընդամենը	148.891	197.877

Օգտագործելով ընթացիկ տեղական շուկայական գները վերամշակելիների համար, նշելով, որ իրականում որոշ ավելի ցածր թվեր պրակտիկորեն ձեռքբերելի կլինեն՝ կախված ընդգրկման դրույքից, որը կլինի 100%-ից քիչ, վերամշակումից պոտենցիալ եկամուտը կարող է գնահատվել հետևյալ կերպ.

Աղյուսակ 25. Վերամշակումից տարեկան պոտենցիալ եկամուտը /բացառությամբ Երևանի/

Թափոնի մաս	Եկամուտներ (եվրո)	
	2017	2036
Պլաստիկ	7.386.485	8.923.663
Թուղթ/սովարաթուղթ	1.064.837	1.286.437
Մետաղ	1.126.206	1.360.576
Ապակի	586.372	708.400
Ընդամենը	10.163.901	12.279.076

E. 3 Ընդհանուր խորհուրդներ/հանձնարարագրեր

Հայաստանում ԿԿԹԿ համակարգն ավելի կայուն զարգացնելու նպատակով, ինչպես նաև ավելի ու ավելի մոտենալու ԵՄ պահանջներին, Ժամանակի ընթացում հավաքման, վերամշակման և վերականգման նոր համակարգեր և միջոցներ պետք է հիմնել: Պետք է ջանքեր գործադրել թափոնների վերամշակման և վերականգման մակարդակը բարձրացնելու համար: Միաժամանակ, վերամշակելի թափոնների շուկայի զարգացումը պետք է խթանել՝ իրականացնելով այնպիսի միջոցառումներ, ինչպիսիք են՝

- > Մատակարարման /գնումների/ քաղաքականություն հանրային մարմինների համար գնելու վերամշակված թղթե ապրանքներ
- > Հարկերից ազատում արդյունաբերությունների և ներդրողների համար, ովքեր օգտագործում են վերամշակելի նյութեր
- > Արտադրողների խրախուսում իրենց գործունեության ընթացքը վերամշակելիների օգտագործմանը հարմարեցնելու համար
- > <<Կանաչ մարկետինգի>> և <<Էկո-մակնշման>> ապրանքների խրախուսում
- > Կառավարական գործողություն՝ երաշխավորելու գների կայունությունը, ինչպես օրինակ, գնային երաշխիք

Հավելված F Ջերմոցային գազերի արտանետումներ

F.1 Նախադրյալներ

Ջերմոցային գազերի /ՋԳ/ արտանետումները ԿԿԹԿ ոլորտում հիմնականում առաջանում են կոշտ կենցաղային թափոնների հեռացումից: Օրգանական մասի անաէրոբ կազմալուծումը արտադրում է մեթան, ջերմոցային գազ, որը 21 անգամ ավելի հզոր է, քան ածխաթթու գազը(CO₂) /ածխածնի երկօքսիդ/: Սակայն, աղբավայրերում թափոնների այրումը նույնպես արտադրում է CO₂, որպես կողմնակի արտադրանք /և կարող է ստեղծել տարբեր տեսակի շրջակա միջավայրի առումով անցանկալի գազեր/: Այնուամենայնիվ, վերջինս հաճախ փոքր չափի է, ունի ավելի հզոր մեթանի վերացման ազդեցություն, դժվար է գնահատվում և արդյունավետ կերպով վերացվում է, երբ ժամանակակից սանիտարական թափոնների հեռացման միջոցները փոխարինում են ներկայիս պրակտիկան, գործելակերպը:

Ամենատարածված տեխնիկական միջոցը, որը նվազեցնում է CO₂ արտանետումները աղբավայրերում ներառում է աղբավայրի գազի հավաքումն ու հաջորդող ոչ հավասար այրվող մեթանը կամ գազի օգտագործումը էլեկտրականության արտադրության համար: Մաքուր զարգացման մեխանիզմի /ՄՁՄ/ ներքո, Կիոտո համաձայնագրի ճկուն մեխանիզմներից մեկը /տես շրջանակ 1-ում/ այս ձևով CO₂ արտանետումների նվազեցումը կարող է օգուտի վերածել և, ամենաքիչը տեսականորեն, օգտագործել որպես լրացուցիչ եկամտի աղբյուր՝ կախված ածխածնի շուկայից:

Շրջանակ 1. Կիոտոյի արձանագրությունը և ՄՁՄ

Կիոտոյի համաձայնագիրը ներկայացնում է իրավական պարտականություններ 39 զարգացած երկրների համար նվազեցնելու իրենց ջերմոցային գազերի /ՋԳ/ արտանետումները: Պարտականությունների կատարման առաջին ժամկետը տևել է 1998-2012թթ.: 2012թ. Դեկտեմբերի կլիմայական փոփոխությունների շուրջ հանդիպմանը, Կիոտոյի արձանագրության մեջ մտնող կողմերը համաձայնվեցին սահմանել արտանետումների նվազեցման պարտականությունների երկրորդ ժամկետ 2013-2020, որը համաձայնագրում սահմանվեց որպես ուղղում/փոփոխություն: Հայաստանն ընդունել է Կիոտոյի համաձայնագիրը 2003թ. ապրիլի 25-ին, որից հետո այն ուժի մեջ է մտել 2005թ. փետրվարի 16-ին:

Չարգացած երկրները, ունենալով արտանետումների նվազեցման թիրախներ, անվանվում են հավելված 1-ի երկրներ, քանի որ այն երկրները, որոնք չունեն այդպիսի նպատակ, մտնում են ոչ-հավելված 1 երկրների կազմի մեջ: Հայաստանը ոչ-հավելված 1 երկիր է և չունի ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման կամ սահմանափակման քանակական պարտականություններ: Որպես ոչ-հավելված 1 երկիր Հայաստանը եկամուտ է ստանում ածխածնի շուկայից ՄՁՄ-ի միջոցով, Կիոտոյի համաձայնագրի երեք ճկուն մեխանիզմներից մեկն է, որը զարգացող երկրներին հնարավորություն է տալիս օժանդակել զարգացած երկրներին՝ իրականացնելու ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման նպատակները:

F. 2 ՄՁՄ նախագծերը Հայաստանում

Ներկայումս Հայաստանում կան պաշտոնապես հաստատված հինգ ՄՁՄ նախագծեր, որոնցից միայն մեկն է վերաբերում ԿԿԹԿ -ին: Երևանի Նուբարաշենի աղբավայրի գազի կլանումը: Այս նախագիծը, որը գրանցվել է ՄՁՄ գործադիր խորհրդի կողմից 28.11.2005թ., իրականացվել է ճապոնական «Շիմիզու» ընկերության կողմից: Դրա իրական նպատակն է՝ հավաքել թափոններից առաջացած գազը /ԹԱԳ/ աղբավայրերից, օգտագործել այն գազի շարժիչի գեներատորում /ԳՇԳ/ էլեկտրականություն արտադրելու նպատակով: Այնուամենայնիվ, մինչ այժմ նախագծի միայն առաջին փուլն է իրականացվել, այսինքն ԹԱԳ հավաքման և այրման համակարգերի հիմնումն ու իրագործումը, որը կազմված է կլանման ուղղահայաց անցքերից և գազի հորիզոնական արտահոսքից, գազահավաքման խողովակներից, հեմետիկ թերթից, չափող գործիքներից, փչող և այրող միավորներից: ԳՇԳ միավոր հիմնելու և դրա հզորության ընտրության վերաբերյալ որոշումը դեռ պետք է կայացվի և առաջին փուլի բոլոր ընթացիկ եկամուտները պատկանում են կառուցողին և ոչ թե քաղաքին, այսպիսով, այն փաստացի չի ապահովում եկամուտ ԿԿԹԿ -ի բարելավման համար:

Նուբարաշենի ԹԱԳ վերականգնման նախագծի արդյունքում սպասվում է, որ ԳՇԳ արտանետումների նվազումը տարեկան 135.000 տոննա CO_{2eq}, կազմում է մինչև 2,16 միլիոն տոննա CO₂, որը, ըստ նախագծի, հավասար է պլանավորած նախագծի 16 տարիների տևողությանը: Այսպիսով, երեք մշտադիտարկման զեկույց է ներկայացվել UNFCCC-ին 2007թ.դեկտեմբերից մինչև 2012թ. սեպտեմբեր ժամանակահատվածում և ընդամենը 40,419 տ CO_{2eq} արտանետվել: Հետաքրքիր է նկատել, որ իրական արտանետումների նվազումները գնահատվածի միայն 12% են կազմում: Սա չի հակասում ոչ գործող սխեմայի մեծացմանը, ոչ էլ դրա ընդլայնմանը էլեկտրականության արտադրության համար՝ ապահովելու ձեռնտու տեղական եկամուտ:

2006թ. Շիմիզու ընկերությունը սկսել է մեկ այլ նախագիծ Հայաստանում «Գյումրիում և Վանաձորում թափոններից առաջացած գազի արդյունավետ օգտագործման իրագործելիության ուսումնասիրություն», որը հովանավորում է Նոր Էներգիայի և արդյունաբերական տեխնոլոգիայի զարգացման կազմակերպությունը /ՆԷԱՏՁԿ/: 2005-2006թթ. ՄՁՄ նշանակված ազգային մարմինը նշեց, որ Գյումրիում և Վանաձորում թափոններից առաջացած գազի արդյունավետ օգտագործման նախագծերը ՄՁՄ-ի համար հնարավորություն են հանդիսանում: Արջուտի աղբավայրի սեփականատիրոջ հավաստմամբ, 2006թ. աղբավայրի տարածքում անցկացվել է գազի որակի թեստավորում, բայց ոչ մի ինֆորմացիա դեռևս պաշտոնապես չի հրապարակվել:

F. 3 Արտանետումների նվազեցման ներուժ

Գոյություն ունեցող աղբավայրերի ՋԳ արտանետումների ու հնարավոր նվազեցման գնահատումը դժվար է, քանի որ տարիքին, կազմությանը, տարեկան ծավալին և թափոնների հեռացմանը /օրինակ, ինչքան թափոն է այրվել/ վերաբերող ինֆորմացիան սահմանափակ է: Արտանետումների նվազեցման ներուժը որոշելիս, առաջին հերթին պետք է որոշել՝ արդյոք տեղանքը համապատասխան է աղբավայրի գազի վերականգնման համար : Միացյալ Նահանգների շրջակա միջավայրի պաշտպանության գործակալության համաձայն

համապատասխան աղբավայրերը պետք է պարունակեն ամենաքիչը 1 միլիոն տոննա թափոն, ունենան միջինը 15 կամ ավել մետր խորություն, բաց լինեն կամ փակված լինեն վերջին հինգ տարիների ընթացքում: Կիրառելով այս նախնական ստուգիչ ուղեցույցները Հայաստանի երեք խոշոր աղբավայրերում, պարզվել է, որ համապատասխանում է միայն Նուբարաշենի /Երևան/ տարածքը /տես աղյուսակ 26/: Սա համահունչ է Հայաստանում մինչ օրս ցուցաբերված կոմերցիոն հետաքրքրությամբ:

Աղյուսակ 26. Գոյություն ունեցող աղբավայրերում թափոնների գնահատված առավելագույն ծավալը մինչև 2017թ.

Տեղանքը	Աղբավայրից օգտվող բնակչությունը (թիվ 2012)	Աղբավայրում տեղավորման ենթակա թափոններ (տոննա 2012)	Աղբավայրում կուտակված ընդհանուր թափոնները (տոննա)
Երևան	1,127,300	185,000*	6,744,000*
Գյումրի	145,900	37,943	928,942
Արջութ	120,297	27,505	645,888

* Ըստ Նախագծման փաստաթղթի

Այնուամենայնիվ, արտանետումների նվազեցման ներուժը Հայաստանի երկրորդ և երրորդ խոշոր տեղանքներում /Արջութ և Գյումրի/ գնահատվել է՝ հիմք ընդունելով ծավալը, տարիքը և երկու տեղանքներում թափոնների կառավարումը /տես աղյուսակ 27/:

Աղյուսակ 27. Արջուտի և Գյումրիի տեղանքներում թափոնների և դրանց կառավարման առանձնահատկությունները

Տեղանք	Ընդհանուր թափոնները (տոննա)	Շահագործվում է սկսած (գնահատում)	Թափոնների կառավարում
Գյումրի	928,942	1960	Չկարգավորված
Արջութ	645,888	1960	Չկարգավորված

Տեղանքի պայմանները սահմանափակում են ԱԳ-ի /աղբավայրի գազի/ վերականգման ներուժը: Նախ՝ սա վերաբերվում է տեղանքի կառուցվածքին ու գործունեությանը: Տեղանքները բաց աղբավայրեր են առանց վերին շերտի կամ հողածածկի, ինչը նշանակում է, որ թափոնների մեծ մասը քայքայվում է թթվածնի ազդեցությամբ, թթվածնային պայմաններում: Ի հավելումն, թափոնների վատ սեղմումը նպաստում է օդապարկերի ստեղծմանը, որոնք ներմուծում են թթվածին և ստեղծում տեղանքի անկայունություն, որը հանույթի հորերի տեղակայումը դարձնում է դժվար: Երկրորդը՝ Հայաստանի չոր կլիման և ընդարձակ հրդեհները, որոնք տեղի են ունեցել մի քանի տեղանքներում, պատճառ են հանդիսանում, որ քայքայման ենթակա թափոնների մեծ մասն այրվի և, այդպիսով, թթվածնից զուրկ պայմաններում կազմալուծման և մեթանի ձևավորման համար ավելի քիչ հնարավորություն է մնում: Վերջապես, տեղանքներում, որոնք շատ հին են, գազի մեծ մասն արդեն բաց է թողնվել: Միայն վերջին 10-15 տարիների ընթացքում հեռացված թափոններից հնարավոր է վերականգնել ԹԱԳ:

Հետևաբար, CO_{2eq} հաշվարկները ներկայացնում են բարձրամակարդակ տարբերակ, և արտանետումների նվազեցման ներուժը ներկայացվում է +20% խմբով, շնորհիվ գնահատման բարձր անորոշության: Նաև մի շարք ուղղիչ գործոններ գործածվում են հաշվարկելու համար տեղանքի պայմանները: Բոլոր կիրառված պարամետրերի ընդհանուր պատկերացումը ներկայացված է 28-րդ աղյուսակում:

Աղյուսակ 28. CO₂ արտանետումների նվազեցման ներուժի հաշվարկմա և համար կիրառված պարամետրերը

Պարամետր	Նկարագրություն	Կիրառական արժեքը	Մեկնաբանություն
ՄՈՒԳ	Մեթանի ուղղման գործոն	0.8	Չկարգավորված աղբավայրեր ավելի քան 15 մետր խորությամբ
ՔՕԱմ	Քայքայվող օրգանական ածխածնի մաս, որը կարող է կազմալուծվել /քայքայվել/	0.5	Ստանդարտ արժեք ԿՓՄՀ /կլիմայական փոփոխությունների միջկառավարական հանձնաժողով/ 2006թ.
Գ	Մոդելի ուղղիչ գործոն՝ հաշվի առնելու մոդելի անճշտությունները	0.9	Oonk et el.(1994)
ԹԹ.	Հողում կամ թափոնը ծածկող այլ նյութում թթվայնացվող մեթանի քանակն արտացոլող թթվայնացման գործոն	0	Չկարգավորված տեղանքներ
Մ	Աղբավայրի գազում մեթանի մասը	0.5	Առաջարկված ԿՓՄՀ-ի կողմից 2006թ.
ՔՕԱ _j	Քայքայվող օրգանական ածխածնի մաս /կշռով/ թափոնի j տեսակի մեջ	տարբեր	Կիրառվում են չոր թափոնների համապատասխանող ստանդարտ արժեքներ
k _j	Թափոնի j տեսակի քայքայման մակարդակը	տարբեր	Կիրառվում են հյուսիսային և մեղմ կլիմայի ստանդարտ արժեքներ /չոր թափոնների համար/:

Վերջապես, թափոնների կազմն ազդում է աղբավայրի գազի վերականգնման ներուժի վրա: Այս գնահատման մեջ թափոնների կազմն ու վիճակը երկու տեղանքներում, ենթադրվում է, որ նույնն են և հիմնվում են հետևյալ ենթադրությունների վրա.

- > Թուղթ և գործվածքներ 10%
- > Այգու թափոններ 16%
- > Մանրի թափոններ 14%
- > Փայտ և ծղոտ 0%
- > Անօրգանական թափոններ 60%

Հիմնվելով նշված պարամետրերի վրա, Գյումրիի և Արջուտի աղբավայրերի համար գնահատված աղբավայրի գազի արտադրությունն ու CO₂ արտանետումների նվազեցման ներուժը ներկայացված է 20-րդ և 21-րդ պատկերներում:

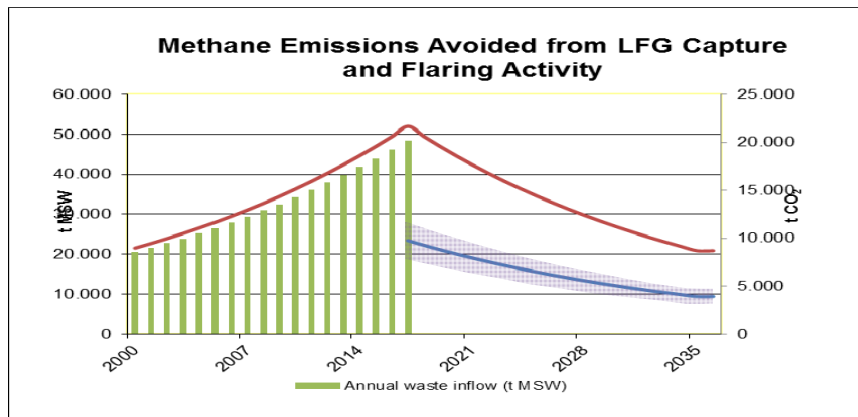
Արտանետումների նվազեցման ներուժի ընդհանուր պատկերը, ներառյալ Երևանի աղբավայրը, ներկայացված է հետևյալ աղյուսակում:

Աղյուսակ 29 Արտանետումների նվազեցման ներուժ

Տեղանք	CO ₂ արտանետումների նվազեցման ներուժ (տոննա CO ₂)	
	2017	2017-2036
Երևան	96,000	2,165,000*
Գյումրի	10,000	125,000
Արջուտ	7,000	90,000

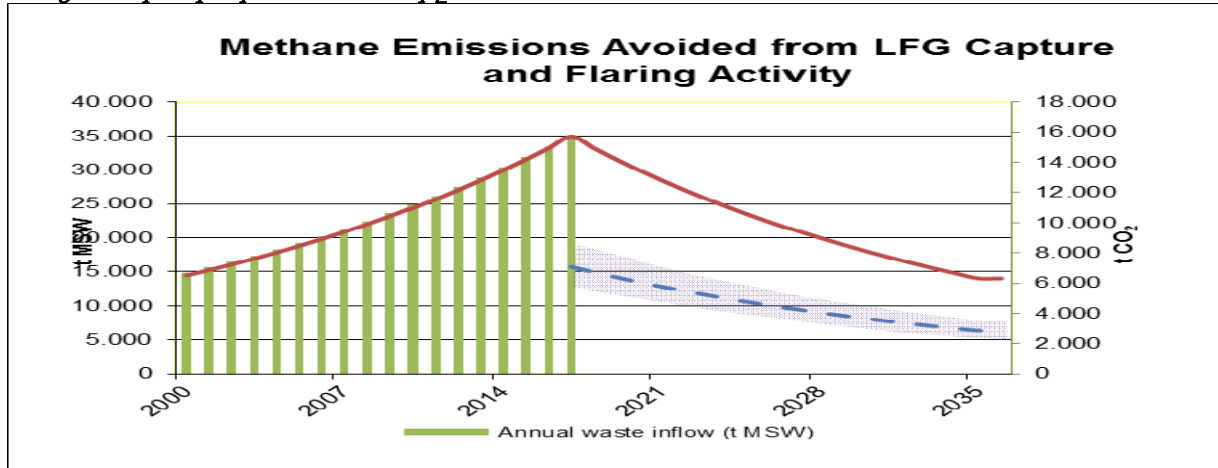
* 2007-2022թթ. ժամանակահատվածի հիման վրա

Պատկեր 20. Գյումրիի տեղանքում աղբավայրի գազի կլանման և այրման գործընթացից դուրս մնացած մեթանի արտանետումները

Ենթադրելով, որ Գյումրիի տեղանքը 2017թ. կփակվի, CO₂ նվազման ներուժը, որի հիմքում այրման նախագիծն է, 2017թ. մոտավորապես 10.000 տոննա CO₂ կլինի և մոտավորապես 125,000 տոննա CO₂ կլինի 2017-2036թթ. ժամանակահատվածում:

Պատկեր 21. Արջուտի տեղանքում աղբավայրի գազի կլանման և այրման գործընթացից դուրս մնացած մեթանի արտանետումները

Ենթադրելով, որ Արջուտի տեղանքը 2017թ. կփակվի, CO₂ նվազման ներուժը, որի հիմքում այրման նախագիծն է, 2017թ. մոտավորապես 7,000 տոննա CO₂ կլինի և մոտավորապես 90,000 տոննա CO₂ կլինի 2017-2036թթ. ժամանակահատվածում:

F. 4 Եզրավակիչ դիտողություններ

Աղբավայրերի գործունեության ընթացքում առաջացած աղբավայրի գազի արտանետումներից հնարավոր չէ խուսափել: Թափոնների տեղակայումից և սեղմումից հետո, սկսվում է անաէրոբ յուրացում, որի արդյունքում առաջանում է մեթանի արտանետում թափոնների դատարկման սկզբնամասից կամ այլ ուղիների միջով: Աղբավայրի գազի հավաքումը պրակտիկ չի լինի, մինչև որ վերջնական վերին ծածկ կամ ժամանակավոր ծածկ տեղադրվի: Աղբավայրում սկզբնական փուլում իրականացվող աշխատանքների մեջ այրումը միակ տարբերակն է հավաքված աղբավայրի գազը մշակելու համար:

Աղբավայրի շահագործման սկզբից 4-5 տարի անց աղբավայրի գազի օգտագործումը կարող է հնարավոր դառնալ, եթե առկա է բավարար քանակությամբ: Աղբավայրի գազի օգտագործման ակնհայտ հնարավորությունը էլեկտրաէներգիայի արտադրությունն է և, գուցե, ավելցուկային ջեռուցման օգտագործումը վարչական շենքերի կենտրոնական ջեռուցման համակարգում: Այն, թե արդյոք էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը տնտեսապես շահավետ է, մեծապես կախված է վաճառվող էլեկտրաէներգիայի ինչպես գնից, այնպես էլ քանակից, որակից և արտադրվող գազի կայունությունից:

Քանի որ Գյումրիի և Արջուտի տեղանքների շահագործումը չի ունենա կոմերցիոն արժեք, և քանի որ ենթադրվում է, որ Երևանի եկամուտը դուրս է ազգային համակարգից, աղբավայրի գազի վերականգման և օգտագործման նախագծերից պոտենցիալ եկամուտը հաշվի չի առնվում առաջարկվող նոր համակարգի ծախսերի գնահատման մեջ:

Հավելված G. Պետական և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցության /ՊՄՀՀ/ գործնական օրինակ

G. 1. ՊՄՀՀ ԱրջեշԱրջեշ ինտեգրված թափոնների կառավարում

ԿԿԹԿ ՊՄՀՀ այս նախագիծը տեղակայված է Ռումինիայի կենտրոնական հարավային մասի Արջեշ վարչաշրջանում և զբաղեցնում է 682,631հա տարածք: Վարչաշրջանն ունի 644,590 բնակիչներ և ընդգրկում է երեք քաղաքապետարան, չորս քաղաք և 95 համայնքներ: Համաձայն Ռումինիայի բնապահպանական ռազմավարության, Արջեշ վարչաշրջանը նպատակային է համարվում բնապահպանական կայուն, եկամտաբեր և հնարավոր թափոնների կառավարման համակարգի համար: Սահմանվել էր, որ թափոնների կառավարման համակարգը իրականացնելու է ինչպես ազգային օրենսդրության պահանջները, այնպես էլ ԵՄ կարևոր նորմերը: Նախագծի ողջ նպատակն էր զարգացնել թափոնների ոլորտի ենթակառուցվածքը Արջեշ վարչաշրջանում շրջակա միջավայրի որակի պահպանման, պաշտպանության և բարելավման համար:

Առաջարկվող ենթակառուցվածքը ներառում էր տարածաշրջանային աղբավայրեր ողջ վարչաշրջանի համար. տեսակավորման գործարանով և թափոնների կոմպոստացման գործարանով, վարչաշրջանի հյուսիսային մասում տեղափոխման կայանի ստեղծում՝ նվազեցնելու համար բեռնափոխադրման արժեքը, քաղաքային վայրերում հավաքման ենթակառուցվածքի վերականգնման համար և գյուղական վայրերում հավաքման ենթակառուցվածքի ընդլայնման համար:

Նախագիծը ներառում է մասնավոր հատվածի մասնակցությունը /ՄՀՄ/ ինտեգրված թափոնների կառավարման համակարգի աշխատանքներում: Որոշում կայացնելու գործընթացն ընդգրկում է հետևյալ հիմնական քայլերը:

1. Կատարվել է գոյություն ունեցող ծառայությունների մանրամասն քարտեզագրում և մշակվել է թափոնների կառավարման բոլոր բաղադրամասերի /առաջացում, հավաքում, վերամշակում, հեռացում/ վերաբերյալ լայնածավալ տվյալների բազան: Այս փուլի նպատակն էր լիովին պատկերացնել թափոնների հոսքը, քանակը, տարիքները, վճարումների հոսքը, առկա դոտացիաների կարգավորումները, մատչելիության սահմանափակումները և այլն: Այս վարժության գլխավոր նպատակն էր վերացնել նախագծի տվյալների և ինֆորմացիայի անորոշությունները՝ նվազեցնելու համար ռիսկի պրեմիումը, որը ՊՄՀՀ պոտենցիալ օպերատորները կարող էին կապել նախագծի հետ:

2. Վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ գործող համակարգը բավականին մասնատված է: Գյուղական համայնքների զգալի մասի համար չեն մատուցվում թափոնների կառավարման կանոնավոր ծառայություններ: Գոյություն ունեցող աղբավայրը հիմնականում անկանոն աղբանոց էր և նշանակալի վնասներ էր պատճառում միջավայրին: Իրականացվող գործողություններն չնչին են և ծախսարդյունավետ չեն էր:

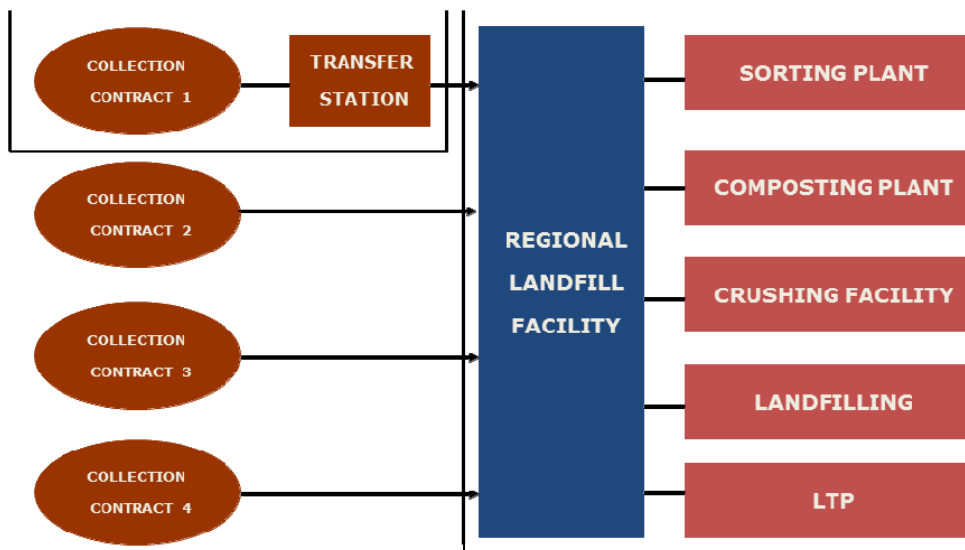
3. Պատրաստվել է տարբեր բաղադրիչների իրագործելիության ուսումնասիրություն և ինտեգրված թափոնների կառավարման համակարգի տարբեր տարբերակներ են

գնահատվել: Իրագործելիության ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ ավելի թանկ պայմաններով մասնավոր հատվածից արտաքին ֆինանսավորում գրավելու կարողությունը ցածր է ,: Այլընտրանքային ֆինանսական փաթեթը, որն ընդգրկում է ՎՋԵԲ-ի /Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկ/ փոխառությունը, ԵՄ գրանտը /դրամաշնորհը/ և տեղական բյուջեից ներդրումը, առաջարկվել և գնահատվել է:

4. Ի հավելումն, գնահատվել է նաև մասնավոր հատվածի շահագրգռվածությունը և պարզվել, որ շնորհիվ ընկալվող բարձր ռիսկերի, թույլ ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի, տարիֆների անորոշությունների, մատչելիության/գնողունակության հարցերի և երկրի թափոնների ոլորտում ՊՄՀ նորույթի, դժվար կամ անհնարին կլինի հիմնադիր կապիտալ ներդրում գրավել մասնավոր հատվածից: Այնուամենայնիվ, մասնավոր հատվածը զգալի հետաքրքրություն է ցուցաբերել նոր զարգացող ենթակառուցվածքի շահագործման նկատմամբ: Արդյունքում, աստիճանական մոտեցում է ձևավորվել ծառայությունների կոնցեսիան աստիճանաբար վերափոխելու՝ լրիվ լայնածավալ կոնցեսիոն պայմանավորվածության՝ մասնավոր օպերատորի կողմից միջին և ավելի երկարաժամկետ ներդրումներով:

5. Ինտեգրված թափոնների կառավարման համակարգի ապագա կառուցվածքը մշակվել է և հաստատվել: Այն բաղկացած է տարածաշրջանային աղբավայրից և չորս հավաքման պայմանագրերից, որոնք ծածկում են Արջեշ վարչաշրջանի մեծ մասը /տես պատկեր 22/:

Պատկեր 22. Ինտեգրված թափոնների կառավարման համակարգ Արջեշ վարչաշրջանում

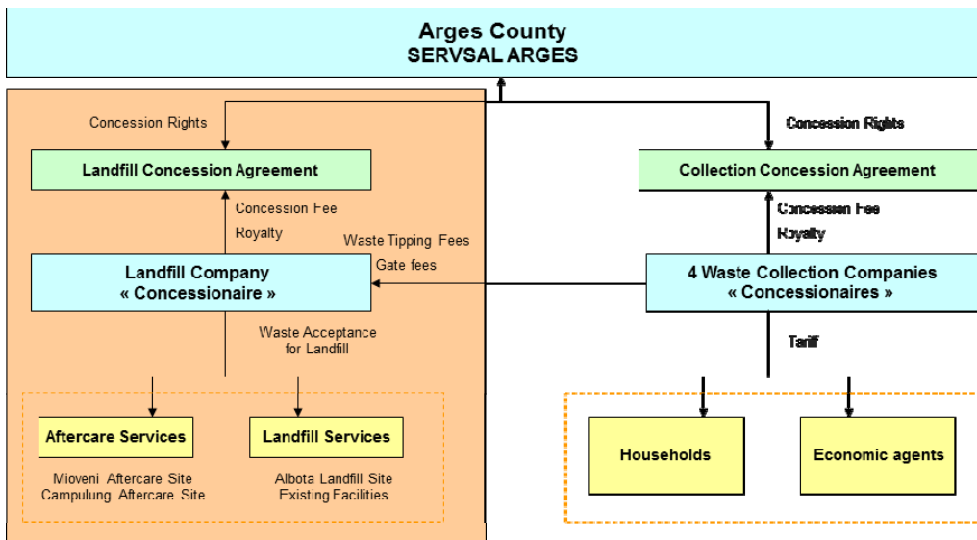

6. Առաջարկվող ինտեգրված համակարգի ձեռքբերման/մատակարարման և շահագործման համար տարբեր մեթոդներ են գնահատվել: Այս փուլում ՀՈԶ-ի /Հանրային ոլորտի չափանիշ/ ամբողջական զարգացումը և որակի ու գնի

հարաբերակցության գնահատումը իրագործվել է «ՊՄՀՀ-ի տարբերակի հիմնավորման ուսումնասիրության» շրջանակում:

7. Մանրակրկիտ գնահատման արդյունքում առաջարկվել է, որ միջինից աստիճանաբար դեպի երկարաժամկետ ներդրման պարտավորություններով կոնցեսիոն պայմանագիրը բոլոր հասանելի տարբերակներից լրացուցիչ արժեքկրողն է:
8. Մրցույթի նախապատրաստական աշխատանքը նախաձեռնվել է միջազգային խորհրդատվության կոնսորցիումի ներգրավմամբ: Մրցույթի փաթեթի մշակումն իրականացվել է Ռումինիայի ՊՄՀՀ-ի միավորի, ՎՋԵԲ-ի, Ռումինիայում ԵՄ ներկայացչության, և բնականաբար, բոլոր տեղական քաղաքապետարանների և համայնքների հետ սերտ համագործակցությամբ:
9. Մրցույթի փաստաթղթերը պատրաստվել են ՊՄՀՀ-ի հետագա կարգավորումների դիտարկումով, հետևյալ ինստիտուցիոնալ կառույցի շրջանակներում.

Պատկեր 23. ՊՄՀՀ պայմանագրերի կառուցվածքը Ռումինիայի Արջեշ վարչաշրջանում

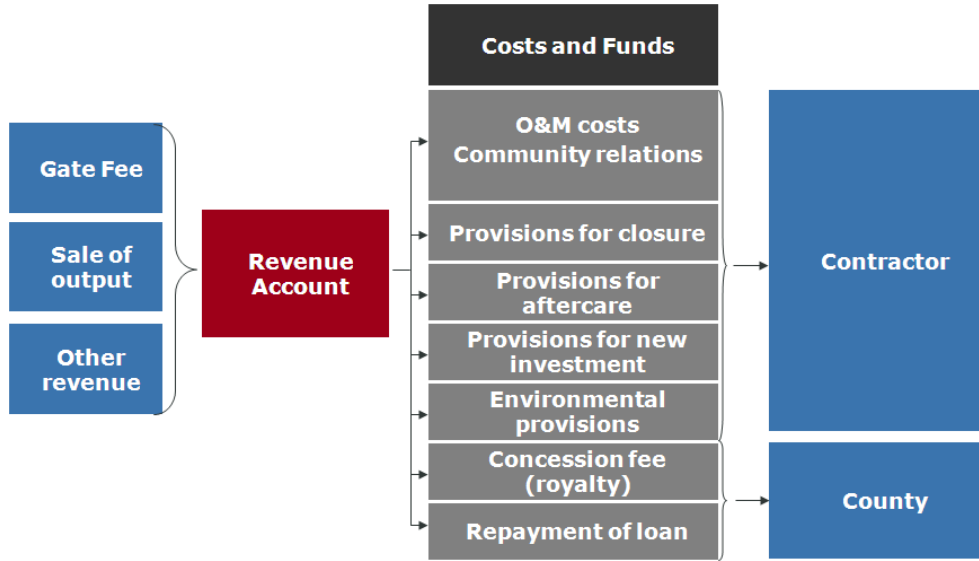

10. Մրցույթի գործընթացը զգալի հետաքրքրություն է ցուցադրել բոլոր պայմանագրերում: Մասնավորապես, Ադրավայրի կոնցեսիոն պայմանագիրը տեղական և թափոնների կառավարման միջազգային ընկերությունների շրջանում զգալի հետաքրքրություն է առաջացրել:
11. Ադրավայրի կոնցեսիոն պայմանագրի կարևոր առանձնահատկություններն են՝
 - 20 տարվա պայմանագրային ժամկետ բացառիկությամբ

- երաշխիք, որ նմանատիպ ծառայությունների այլ օպերատորներ չեն ունենա լիցենզավորում
- իրավունք գանձել թափոնների թափման վճարները (աղբավայր մուտք գործելու վճարներ)
- իրավունք օգտագործել առկա հնարավորությունները ստանալու երկրորդական եկամուտ /վերամշակում, կոմպոստացում, այլ /
- իրավունք վարչաշրջանից դուրս թափոններ ներգրավելու, պայմանագրային մարմնի հետ նախնական համաձայնության դեպքում
- պայմանագրային մարմնին կոնցեսիոն վարձի վճարում
- ֆինանսավորման փոխառության բաղադրիչ, հետ վճարելու համար ՎԶԵԲ –ի փոխառությունը
- պայմանագրի մոնիտորինգի համար ծառայության վճարը
- բաց մրցութային գործընթաց առանց նախնական որակավորման
- ներդրումների աստիճանական աճի պարտավորությունները, որոնք պահանջվում են պատշաճ գործողության համար
- Ակտիվների/հիմնական միջոցների անվճար վերադարձ ժամկետի վերջում

12. Վճարման մեխանիզմ է մշակվել երաշխավորելու բոլոր աղբավայրերի օբյեկտի շահագործման ծախսերի համարժեք ծածկում և ապահովելու համապատասխան ֆոնդեր վերին շերտով ծածկման ու փակման հետագա խնամքի համար /տես պատկեր 24/:

Պատկեր 24. Արջեշ աղբավայրի օբյեկտի կոնցեսիայի համար վճարման մեխանիզմը

13. Ջգալի ռիսկը փոխանցվել էր մասնավոր օպերատորին և հանրային մարմինը առաջնային պատասխանատու էր մնացել հետևյալ ռիսկային գործոնների համար.

- Օրենքում տարբերակող /խտրական/ փոփոխություններ
- Պայմանագրի պայմանների լիազորությունների փոփոխություններ
- Թափոնի մատակարարմանն առնչվող ռիսկ
- Շինարարական թերությունների պատասխանատվության ժամկետ
- Լիցենզավորում և հաստատում

14. Կոնցեսիոն պայմանագիրը մշտադիտարկելու համար իրականացվել է ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի հիմնական վերակառուցում: Հիմնվել է տարածաշրջանային հանրային կառավարման մարմին, որպես Արջեշ վարչաշրջանի կազմում մասնագիտացված ենթաբաժին, որը կոչվում է SERVICAL /ՍԵՌՎՍԱԼ/: ՍԵՌՎՍԱԼԻ կողմից վարձած անձնակազմը վերապատրաստվել է միջազգային խորհրդատուի կողմից ՊՄՀՀ պայմանագրերի ընկալման, կանոնակարգման, մշտադիտարկման գործընթացում:

G. 1.1 Քաղված դասեր

Արջեշ վարչաշրջանում ՊՄՀՀ գործարքի իրականացման ընթացքից քաղվել են հետևյալ դասերը.

- › ՊՄՀՀ առաջարկվող ծառայությունների պարզ պատկերացում, ներառյալ ծառայության ոլորտի, պահանջարկի բազայի, թափոնների քանակի, վճարման կարողությունների վերաբերյալ ճշգրիտ գիտելիքները, դա օգնել է նվազեցնել ՊՄՀՀ գործարքի վերջնական արժեքը հասարակության համար
- › Հաջորդական ֆինանսական կարգավորման և ՊՄՀՀ-ի պայմանագրի ձևի զգույշ ընտրություն՝ հիմնված նախագծի ռիսկերի, մասնավոր հատվածի հետքրքրության, ծախսերի վերականգման հնարավորության և ծառայությունների կիրառելի տարիֆների իրատեսական գնահատման վրա: Ֆինանսական կարգավորումների վերջնական ընտրությունը, որպես ՄՖՀ /Միջազգային ֆինանսական հաստատություն/ փոխառության և բյուջեի ֆինանսավորման համակցում, օգնել է նվազեցնել նախագծի ռիսկի ընկալումը մասնավոր հատվածի կողմից, գրավել մասնավոր հատվածի հետաքրքրությունը և կառուցել արդյունավետ կոնցենսիոն գործարք/պայմանագիր՝ ապահովելով կոնցենսիոն կողմերի կապիտալ ներդրման մասնակցության աստիճանաբար աճը նախագծում:
- › Ամբողջական թափոնների կառավարման մարմինների ինստիտուցիոնալ փոխակերպում և ՊՄՀՀ-ի պայմանագրի իրագործման նախապատրաստման կարողությունների զարգացում՝ օգտագործելով ՄՖՀ պարտատիրոջ կողմից տրամադրվող տեխնիկական աջակցության ֆոնդերը:
- › Լավ դեկավարում, թափանցիկություն և համագործակցություն կողմերի միջև / ԾԻԳ, ՊՄՀՀ-ի միավոր, տեղական մարմիններ, խորհրդատու/
- › Գործընթացում սերտորեն ներգրավված տեղական համայնքներ, այլապես հնարավոր է առաջանա քաղաքական և սոցիալական ուժգին դիմադրություն: Այդպիսի ներգրավումը ապահովելու համար իրականացվել է տեղական մարմնի կարողությունների զարգացում՝ օգտագործելով ՄՖՀ կողմից սահմանված տեխնիկական օժանդակության գործընթացը:
- › Գոյություն ունեցող համակարգի, պայմանագրերի, կառույցների, , թափոնների հոսքերի հսկում ,առկա հիմնական միջոցների, մարդկային կարողությունների և այլն, գնահատման զգույշ մոտեցում երաշխավորելու համար, որ ՊՄՀՀ-ի նախագծի կառուցվածքը չի հանդիպում հիմնական խոչընդոտի և որպես արդյունք՝ լրացուցիչ մեծ ռիսկի ենթարկվում:
- › Ծառայությունների պահանջներում չափազանց մանրակրկտության հակվածություն, ՊՄՀՀ-ի օպերատորին անհրաժեշտ է ունենալ արդյունավետության բարելավման շրջանակ

- › ՊՄՀՀ-ի օպերատորին չափազանց մեծ ռիսկի փոխանցման հակվածություն , ՊՄՀՀ-ը նշանակում է <<համագործակցություն>>
- › Լավ կազմված պայմանագիրը և ռիսկի բաշխման պարզ օրինակը բացառում են հետագա շատ անհամաձայնությունները
- › Գնումների/մատակարարման ընթացակարգը պահանջում է, որ Կոնցենսիոն պայմանագրի արժեքը ներկայացվի հստակորեն, և սահմանվի ըստ կանխատեսումների՝ ՀՀԶ-ի /Հանրային հատվածի չափանիշի/ շեմի/ հիման վրա և գնի ու որակի հարաբերակցության վերլուծության հիման վրա:

G. 2. Հայաստանի ջրային ոլորտի ՊՄՀՀ

Հաջորդ գործնական օրինակը վերաբերում է Հայաստանի ջրային ոլորտում հանրային և մասնավոր համագործակցության իրականացման փորձին: Ներկայումս երկրի գրեթե ամբողջ ջրային մատակարարումը և սանիտարական ծառայությունները մատուցվում են ՊՄՀՀ-ն շրջանակներում: Հետևյալ աղյուսակը ներկայացնում է ներկայումս գործող ՊՄՀՀ-ն պայմանագրերը:

Աղյուսակ 30. Հայաստանի ջրային ոլորտում ներկայումս գործող ՊՄՀՀ պայմանագրերը

Ընկերություն	Մասնավոր գործընկեր	ՊՄՀՀ պայմանագրի տեսակ	Պայմանագրի ժամկետը	Ընդգրկումը/ ծածկույթը, բնակչությունը	Ծածկույթի տարածքը
Երևանի ջրային ընկերություն /Երևան ջուր/	Վեոլիա	Վարձակալման համաձայնություն	10 տարի	1.000.000	Հիմնականում մայրաքաղաք Երևանը
Հայջրմուղկոյուղի ընկերություն	ՍԱՌԻԲ	Կառավարման պայմանագիր	9 տարի (երկարաձգմամբ)	620.000	37 մեծ ու փոքր քաղաքներ, 280 գյուղեր
ՍԼՆԱ ջրմուղկոյուղու ընկերություններ	MVV/EnergieAG/AEG Armenia	Կառավարման պայմանագիր	3 տարի	400.000	5 մեծ ու փոքր քաղաքներ, 60 գյուղեր

Հետաքրքիր է վերլուծել ՊՄՀՀ-ի դինամիկան, որն առաջադրում է սահմանափակումների և հնարավորությունների օգտակար պատկերացում, որ ՊՄՀՀ-ի պայմանագրերը առաջարկում են Հայաստանում ընդհանրապես և քաղաքային կենցաղսպասարկման ոլորտում մասնավորապես:

G.2.1. Երևանի ջրային ընկերություն / Երևան ջուր

<<Երևան ջուր>> ընկերությունում ՊՄՀՀ-ն գործարքների դինամիկայի ժամանակացույցը պատկերված է պատկեր 25-ում:

Պատկեր 25. <<Երևան ջուր>> ընկերությունում ՊՄՀՀ-ի պայմանագրերի դինամիկայի ժամանակացույց

Երևանում մասնավոր հատվածի ներգրավումը ջրի մատակարարման և սանիտարական ծառայությունների գործընթացի մեջ ակտիվորեն սկսել է քննարկվել 1996թ.-ից: Այդ ուղղությամբ ակտիվ քայլեր են ձեռնարկվել 1998-1999թթ., երբ մշակվել է ՊՄՀՀ-ի գաղափարը, և Հայաստանի կառավարությունում կազմավորվել են աշխատանքային խմբեր մրցութային փաստաթղթերի ու պայմանագրերի մշակման համար:

Երևանի Ջրմուղկոյուղի ընկերության առկա տեխնիկական, տնտեսական, շահագործման կարգավիճակի մանրակրկիտ գնահատման հիման վրա, որոշվել է, որ ՊՄՀՀ-ի գաղափարը վաղ փուլերում կկառուցվի միջազգային ֆինանսավորմամբ խորհրդատվական և վերականգնողական աշխատանքների շուրջ, զուգորդված մասնավոր հատվածի մասնակցությամբ, որը հիմնականում ներդրում կունենա իր շահագործման արդյունավետության ընթացակարգերով: ՊՄՀՀ-ի պայմանագրի ձևը, հետևաբար, սահմանվել էր որպես կառավարման պայմանագիր, չորս տարի ժամկետով էր: Նույն տարի մրցույթի փաթեթը և կառավարման պայմանագիրը մշակվել են և մրցույթը հայտարարվել միջազգային մրցութային ընթացակարգով, որում հաղթել է Իտալիայի ACEA-ի առաջնորդությամբ կոնսորցիումը: Կոնսորցիումի հիմնական առաջադրանքն էր՝ երկարաձգված վերականգնողական ներդրումային ծրագրի կառավարումն ու իրագործումը, ինչպես նաև շահագործման, տեխնիկական, տնտեսական և ինստիտուցիոնալ արդյունավետության բարելավման նպատակով տարբեր միջոցառումների իրականացումը:

Չնայած կառավարման պայմանագիրը մի շարք դժվարությունների է առնչվել, սակայն այն հաջողությամբ իրագործվել է պայմանագրով նախատեսված չորս տարվա ընթացքում և անգամ երկարաձգվել է լրացուցիչ տարով: Ընդհանուր առմամբ, համարվում էր, որ կառավարման պայմանագրի արդյունքը շահագործման և ֆինանսական տեսակետից հաջողված է՝ քանի որ այն նախապատրաստել է ամուր հիմք հաջորդ ավելի առաջադեմ ՊՄՀՀ-ն գործարքի համար: Կառավարման պայմանագիրը հաջողացրել է վերածել Երևանի ջրմուղկոյուղի ընկերությունը, որը մի սև արկղ էր բազմաթիվ անհայտներով, է թափանցիկ, լավ գործող և կազմակերպված ջրամատակարարման՝ զգալի տեխնիկական, շահագործման

և ֆինանսական բարելավումներով, որոնք ՄՖԻ ֆինանսավորմամբ ներդրումային ծրագրի իրագործման արդյունք են:

ՊՄՀՀ հետագա ավելի խորացված մասնակցության նախապատրաստությունները նախաձեռնվել են 2004թ.-ին: Դիտարկվել են հանրային մասնավոր համագործակցության շատ ձևեր: Կոնցեպտին պայմանագրերը բացառվել են՝ քանի որ պարզվել է, որ մասնավոր հատվածը պատրաստ չէ մեծ կապիտալ ներդրումներ կատարել ոլորտում: Փոխարենը, տաս տարով երկարաժամկետ վարձակալության պայմանագիրն է ընտրվել որպես հարմար ձևաչափ: Մրցույթի փաստաթղթերը մշակվել են միջազգային տեխնիկական օժանդակությամբ, իրականացվել է տենդերային գործընթաց յոթ միջազգային ընկերությունների մասնակցությամբ, և «Վեոլիա Ջուրն» ընտրվել է որպես մրցույթի վերջնական հաղթող:

Առանձին «Երևան ջուր» ընկերություն է հիմնադրվել, որը, պայմանագրի համաձայն, ստացել է ակտիվների օգտագործման լիարժեք իրավունքներ: Ակտիվների/հիմնական միջոցների սեփականատերը մնում է Կառավարությունը: Նոր պայմանագրի համաձայն «Երևան ջուր»-ը պետք է հասցնի իրականացնել լայնածավալ ներդրումային ծրագրեր, որոնք ֆինանսավորվում են Համաշխարհային բանկի և Ֆրանսիական կառավարության առանձին փոխառություններով և ձեռքբերել զգալի տեխնիկական, շահագործման, հաճախորդների հետ հարաբերություններին առնչվող և ֆինանսական բարելավումներ: «Երևան ջուր»-ը հանդիսանում է նաև փոխառությունների վարկառու, ինչը ենթադրում է, որ պարտքի սպասարկման ամբողջական պարտավորությունները մնում են մասնավոր հատվածին: Մինչ օրս արդյունքները վկայում են, որ վարձակալության պայմանագրով արդեն ձեռք են բերվել էական բարելավումներ:

G.2.2 Քաղված դասերը

Այս գործնական օրինակի ուսումնասիրությունից քաղված համապատասխան դասերը հետևյալն են.

- ձեռնարկվել է ջրային ոլորտում ՊՄՀՀ ներդրման աստիճանական մոտեցում
- մասնավոր հատվածի թիրախների և պարտավորությունների սահմանման աստիճանական մոտեցում և դրանց պատշաճ համապատասխանեցումը դինամիկ զարգացող ոլորտի ռիսկի կառուցվածքին
- մի շարք իրավական և հատկապես ինստիտուցիոնալ ռեֆորմներ են իրականացվել՝ հնարավոր դարձնելու մասնավոր հատվածի արդյունավետ ներգրավումը և
- հատուկ պետական իշխանության մարմին՝ ջրային համակարգերի պետական հանձնաժողով է հիմնվել, գործընթացը ղեկավարելու համար և ներկայացնելու երկիրը որպես պայմանագրային կողմ
- կատարվել է ռիսկերի լիարժեք գնահատում և, դրա հիման վրա, մասնավոր հատվածի վրա չի դրվել ոչ մի կապիտալ ներդրման պարտավորություն
- ավելի ցածր գնով ՄՖՀ միջազգային ֆինանսավորում գրավելու կարողությունը կարևոր է, քանի որ ոչ մի շահագործման բարեփոխում հնարավոր չի լինի առանց նկատելի ենթակառուցվածքային վերականգնողական ծրագրի
- գլխավոր կարողությունները, որ Կառավարությունը փնտրում էր մասնավոր հատվածից գրավելու համար՝ շահագործման արդյունավետության փորձն էր

կենցաղսպասարկման կառավարման բոլոր ոլորտներում և կարողությունը՝
ղեկավարելու լայնածավալ ՄՖՀ ֆինանսավորմամբ ներդրումային ծրագրեր

- ՊՄՀՀ ձևի զգույշ ընտրությունը փորձարկվել էր այն ընկալմամբ, որ մասնավոր
հատվածի մասնակցության ամենաբարդ ձևերին դիմելու շտապողականությունը,
կարող է շատ ծախսատար լինել և հակված լինել ձախողման
- գործընթացի նկատմամբ կառավարության կուռ
հավատարմություն/հանձնառություն: